T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI
STATEJİK ARAŞTIRMALAR PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

POLİTİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDE İSTİHBARAT

Fatih Emre AKAR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Füsun ÇOBAN DÖŞKAYA

İZMİR – 2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Politik Psikoloji Perspektifinde İstihbarat" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/08/2021

Fatih Emre AKAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Politik Psikoloji Perspektifinde İstihbarat

Fatih Emre AKAR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı

Stratejik Araştırmalar Programı

Bu çalışmanın konusu, Politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilen bulguların istihbari nitelikte veriler sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesidir. Bu çalışmanın ilk bölümünde kavramsal yaklaşım çerçevesinde Politik psikoloji kavramının tanımı, tarihçesi, amacı ve çalışma alanları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde istihbarat olgusunun, tanımı, tarihsel gelişimi, istihbarat toplama yöntemleri, analiz süreci ve faaliyet alanları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Psiko politik bulguların, özellikle psikolojik harp, siyasi, ekonomik, kültürel istihbarat faaliyetlerindeki rolü ve önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Politik Psikoloji, İstihbarat, Strateji, Psikolojik Savaş Uluslararası İlişkiler.

ABSTRACT

Master's Thesis

Intelligence from the Perspective of Political Psychology

Fatih Emre AKAR

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Strategic Researches

Strategic Research Program

The subject of this study is to determine whether the findings to be obtained from Political psychology experiments and observations provide intelligence data. In the first chapter of this study, within the framework of the conceptual approach, information about the definition, history, aim, and the study fields of the concept of Political Psychology are given. In the second part of the study, the definition of intelligence, its historical development, intelligence collection methods, analysis process and study fields are comprehensively examined. In the last part of the study, the role and importance of the findings obtained from political psychology experiments and observations, especially in psychological warfare, political, economic and cultural intelligence analyzes, is emphasized.

Keywords: Political Psychology, Intelligence, Strategy, Psychological Warfare International Relations.

POLİTİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDE İSTİHBARAT

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
POLİTİK PSİKOLOJİ

1.1. POLİTİK PSİKOLOJİ OLGUSUNA KAVRAMSAL YAKLAŞIM 8
1.2. POLİTİK PSİKOLOJİ KAVRAMININ TARİHÇESİ 10
1.3. POLİTİK PSİKOLOJİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ 12
1.4. POLİTİK PSİKOLOJİNİN UYGULAMA ALANLARI 14
1.5. POLİTİK PSİKOLOJİNİN TEMEL ÇALIŞMA ALANLARI 17
1.5.1. Birey Psikolojisinin Unsurları 17
1.5.1.1. Kişisel Bilinç Dışı 18
1.5.1.2. Eğilimler 19
1.5.1.3. Durumlar 24
1.5.2. Kitlesel Psikolojisinin Unsurları 26
1.5.2.1. Milliyetçilik, Din Ve Kültür 27
1.5.2.2. Politik Toplumsallaştırma Evresi 34
1.5.3. Oy Verme Davranışları 36
1.5.4. Lider Tipleri ve Etkili Liderlik 41
1.5.5. Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi 46
1.5.6. Ekonominin Psikolojisi 54

İKİNCİ BÖLÜM
İSTİHBARAT

2.1. İSTİHBARAT KAVRAMININ TANIMI 61
2.2. İSTİHBARAT KAVRAMININ TARİHÇESİ 62
2.3. İSTİHBARAT KAVRAMININ AMAÇ VE HEDEFLERİ 65
2.4. İSTİHBARAT TOPLAMA YÖNTEMLERİ 65
2.4.1. İnsan İstihbaratı (HUMINT) 66
2.4.2. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT) 66
2.4.3. Sinyal İstihbaratı (SIGINT) 66
2.4.4. Görüntü İstihbaratı (IMINT) 67
2.4.5. Teknik İstihbarat (TECINT) 67
2.4.6. Ölçüm ve İz İstihbaratı (MASINT) 68
2.5. İSTİHBARAT ANALİZLERİ 68
2.6. FAALİYET ALANLARINA GÖRE İSTİHBARAT TÜRLERİ 68
2.6.1. Askeri İstihbarat 69
2.6.2. Ekonomik İstihbarat 69
2.6.3. Coğrafi İstihbarat 70
2.6.4. Sosyal İstihbarat 70
2.6.5. Teknolojik İstihbarat 70
2.6.6. Siber İstihbarat 71
2.6.7. Kültürel İstihbarat 71
2.6.8. Siyasi İstihbarat 71
2.7. İSTİHBARAT VE STRATEJİ İLİŞKİSİ 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
POLİTİK PSİKOLOJİ VE İSTİHBARAT

3.1. POLİTİK PSİKOLOJİ, İSTİHBARAT İLİŞKİSİ 74
3.2. ALANLARINA GÖRE İSTİHBARAT FAALİYETLERİNDE POLİTİK PSİKOLOJİNİN RÖLÜ 78
3.2.1. Kültürel İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü 88

3.2.2. Siyasi İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü 95
3.2.3. Ekonomik İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü 99
3.2.4. Psikolojik Harp İstihbaratı ve Aktif Önlem Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü 102

SONUÇ 109
KAYNAKÇA 112

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri- United States of America
OSS	Stratejik Hizmetler Dairesi- Strategic Services Department
CIA	Merkezi Haber Alma Örgütü- Central Intelligence Agency
NSA	Ulusal Güvenlik Ajansı- National Security Agency
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü- North Atlantic Treaty Organization
AB	Avrupa Birliği- European Union
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği- Association of Southeast Asian Nations
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- Union of Soviet Sociallist Republics
KGB	SSCB Devlet Güvenlik Komitesi- Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
SD	Nazi Almanya Silahlı Polis Haber Alma Teşkilatı- Sicherheitsdienst
ISPP	Uluslararası Politik Psikoloji Derneği- International Society of Political Psychology
AIPAC	Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi- American Israel Public Affairs Committee
PPC	CIA Politik Psikoloji Merkezi
FSB	Rusya Federal Güvenlik Servisi- Federalnaya Slujba Bezopasnosti
SVR	Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi- Sluzhba Vneshney Razvedki
GRU	Rusya Federasyonu Askeri İstihbarat Servisi- Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye
Çev.	Çeviren

GİRİŞ

Devlet olgusu esasen soyut bir kavramdır. Kendi varlığını korumak için bir araya gelen bireyler, belirli bir işleyiş mantığı üzerinde uzlaşarak bu olguya somutluk kazandır. Böylesi bir edinimden sonra belirli sembol ve yasalar altında kendi kimliğini tanımlayan ulus, korku ve kaygılarını giderecek, beklentilerini ise gerçekleştirecek olan devlet olgusu ile özdeşim kurar. Bu durum, her devletin kendine özgü bir kimlik geliştirerek, dünya siyasetinde meşruiyet kazanmasını sağlar. Ayrıca ulus kimliğine süreklilik kazandıran temel faktör ise devleti oluşturan kitlenin psikolojik yapısıdır. Çünkü insan, doğası gereği güçsüzdür ve bu güçsüzlüğün üstesinden gelmek için kendi duygu ve düşüncelerine hitap eden bir gruba ait olmak ister. Bu istem, cemaatleri, terör örgütlerini, partileri ve ulusları meydana getirir. Dolayısıyla her cemaat, terör örgütü, parti ve ulus-devlet formu, kendisini meydana getiren kitlenin psikolojik yapısını yansıtır. Lakin kitlenin psikolojik yapısı statik değil, dinamiktir ve bu dinamizmi sağlayan birbirinden farklı pek çok unsur devletlerin politikalarına etki etmektedir. Bu bağlamda, devlet politikaları ile devlete aidiyet besleyen kitle psikolojisi arasında karmaşık bir ilişki söz konusudur. Keza rakip olarak görülen bir devleti oluşturan birey ve kitlelerin psiko politik açıdan incelenmesi, o devletin hem gerilim hatları hakkında rafine bilgiler sunar hem de gelecek politikaları hakkında farkındalık kazandırır.

"Politik psikoloji; siyasal süreçlerin psikolojik açıdan incelenmesiyle ilgili disiplinler arası bilimsel bir sorgulama alanıdır. En yalın haliyle, Politik psikoloji, siyasi nitelikteki düşünce ve davranışlarla ilgilenir."[1] Politik psikoloji çalışmaları genel olarak durum ve eğilimlere göre şekillenen bilişsel süreçlerin siyasi yansımalarını, inanç, kültür ve milliyetçilik gibi ortak kimliği tanımlayan değerleri ve bu ortak değerlerin kitle psikolojisi üzerindeki etkilerini, lider tiplerini, oy verme davranışlarını ve uluslararası ilişkilerde psikolojik temelli ön yargıların siyasi sonuçlarını incelemektedir. Bu bağlamda, psiko politik bulgular, bir ülkenin toplumsal ve siyasi dinamizmini oluşturan ulusal kimliğine dair rafine bilgileri sunması bakımından istihbari nitelikte bilgilerdir. Keza tarihin her döneminde kendi varlığını korumak ve yaşam sahasını genişletmek isteyen birey ve toplumlar, bu tür

[1] Christian Staerklé, "Political Psychology", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, 2.bs, C.18, Elsevier, 2015, s. 427. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.24079-8.

bilgilere ulaşmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemlerden birisi ve en önemlisi istihbarattır. "Bireysel koruma içgüdüsü ile başlayan istihbarat çalışmaları, zamanla rakip ordular ve devletler arasındaki rekabetin bir sonucu haline dönüşmüştür."[2] "Bilişim ve iletişim çağında bu gizli dünyayı Psiko-Politik yöntemlerle kontrol edebilenler, dünyanın da egemen gücü olabilirler."[3]

Bu tezin konusu geniş bir kaynak taraması ışığında psiko politik bulguların, istihbarat faaliyetlerini destekleyici nitelikte olup olmadığının incelenmesidir. Çalışmanın amacı; istihbaratın şekil olarak herhangi bir kalıba sığmadığını örneklerle sunarak, bu sınırsız alan içerisinde teknik bilgilerin yanı sıra hedef ülkenin toplumsal ve siyasi gerilim hatlarını gün yüzüne çıkaran psiko politik bulgular ile istihbarat bilimi arasında analojik bir bağ olup olmadığını tespit etmektir.

Politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilen bulgular, istihbari açıdan önemli midir? Önemli ise bu tür bulgular, hedef ülkenin psikolojik açıdan zayıf ve güçlü yönleri ile politik tutumlarına dair öngörülebilir bir perspektif kazandırabilir mi? Tez içerisinde bu gibi sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır.

Günümüzde konvansiyonel savaş yöntemlerinin yerini sürekli ve sınırları belli olmayan bir istihbarat savaşı almıştır. Bu durum, birey ve toplumların yaşantısına etki ederken, ulus devlet formlarının daha karmaşık ve süreklilik arz eden bir mücadele içerisine girmesine neden olmaktadır. Böylesi girift bir mücadele alanında hedef ülkenin politikalarına etki edecek, etkin ve başarılı bir istihbarat ağı için birey ve toplumların psikolojisi hakkında nitelikli temel bilgiye sahip olunması ve bu bilgilerin koordineli bir şekilde ihtiyaç duyulan alanda kullanılması gerekir. Zira geçmiş dönemlerde istihbarat faaliyetleri için psiko politik bulgulardan yararlanan ülkeler rakiplerine karşı üstünlük sağlamıştır. Lakin psiko politik bulguları göz ardı eden ülkeler, dünya siyasetinde yaşanan politik gelişmelerin psikolojik kökenlerini anlamlandıramadıkları için anlık kararlar alarak başarıya ulaşmaya çalışmışlardır. Bu durum, ülkelerin hem iç ve dış politikada hem de istihbarat faaliyetlerinde sürprizler yaşamasına neden olmuştur.

Bu tezin ilk bölümünde politik psikoloji kavramının içeriği, tarihçesi ve çalışma alanları incelenecektir. İkinci Bölümde ise istihbarat kavramının tanımı,

[2] Seçkin Aköz, **Siyasi İstihbarat**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020, s.12.
[3] Gürsel Dönmez, **Kozmik Mesele: Devlet ve İstihbarat Metodolojisine Giriş**, 2.bs, Ötüken, İstanbul, 2020, s.222.

tarihçesi ve metodolojisi kapsamlı bir şekilde anlatılacaktır. Son bölümde politik psikoloji disiplinin çalışma sahası ile paralellik gösteren siyasi, psikolojik harp, kültürel ve ekonomik istihbarat faaliyetleri arasındaki ilişki incelenecektir. Bu bölüm içerisinde CIA, KGB ve SD gibi çeşitli ulusal istihbarat servislerinin psiko politik bulgulardan ne şekilde istifade ettiği ve bu bulguların, istihbarat faaliyetleri için ne derece önemli olduğu detaylı olarak analiz edilecektir.

İnsan doğası gereği korku ve güç istemi ile yaşamını biçimlendiren bir varlıktır. Bu iki temel dürtü, bireyin hem psişik hem de düşünce yapısını etkiler. Bireyin duygu ve davranışları, *ego* ile *id'*in hem çatıştığı hem de uzlaşı sağladığı karmaşık bir zihinsel sürece göre şekil alır. Bu karmaşık sürecin bir ürünü olan ego idealleri, bireyin içinde bulunduğu zaman ve mekâna göre farklılık gösterir. Böylesi bir farklılık kişisel bilinç dışından kaynaklanır. Zira "iç gözlemle ancak imajları, hareket hallerini, gayret duyularını ve öğrenilecek kelimeyi belleğe yerleştirmek için yapılan çağrışımları görürüz. Geri kalan kısmı oluşa, olaya, sürece aittir ki bunların bilinçte ancak bazı yüzleri görünür, diğer yüzleri bilinçsiz kalır."[4] Dolayısıyla bireyin duygu ve davranış biçimleri, bilinç ve bilinç dışında yer alan dürtü ve düşüncelerin birer sentezidir. Aslında korku, güç istemi ve mantık, bireyin yaşamı boyunca sürekli olarak çatışma halindedir. Bu çatışma hali bireyin eğilimlerini de biçimlendirmektedir. Lakin eğilimler, durum ve olaylara göre değişkenlik gösterir ve değişken duruma adapte olamayan bireyler, psişik sorunlar yaşar. Genel olarak mevcut koşulların farkında olmasına rağmen farkındalıktan kaçınma eğilimi sergileyerek yaşantısını düzenleyen nevrotikler ile her daim eğilimlerini gerçekleştirmek isteyen, durumların neden olduğu sarsıntılarından kaçınmak için durumları görmezden gelen ve zamanla kurguladığı yeni gerçeklik olgusuna göre yaşayış biçimini düzenleyen paranoit bireyler, günümüz toplum yapılarını oluşturmaktadır.

Korku ve güç istemi, birey yaşantısı gibi kitlelerin tutum, davranış, duygu ve düşüncelerini biçimlendirmektedir. Birbirinden farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik seviyedeki bireyler, ortak dil, tarih, kültür, inanç ve milli kimlik altında bir araya gelerek toplumu oluşturur. Dolayısıyla bir toplumda her zaman diyalektik bir ilişki vardır. Keza birey ihtiyaçlarını karşılamak için kitle içerisindeki diğer bireylere

[4] Georges Dwelshauvers, **Genel Psikoloji**, çev. Arif Topgöz, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2011, s.13.

hem kendisini bağımlı hisseder hem de doğası gereği onlarla rekabet eder. Bu durum, tıpkı bireyler gibi toplumlar içinde geçerlidir. Kitleler arası rekabete süreklilik kazandıran üç temel olgu: Din, milliyetçilik ve kültürdür.

> *Her ne kadar aşırı Hristiyan, aşırı Müslüman, aşırı milliyetçi, aşırı Komünist ve aşırı Nazi arasında belirgin farklar bulunmaktaysa da, bunları harekete geçiren aşırılığın aynı kökten geldiği kabul edilebilir. Bunların etki alanını genişletmeye ve dünya egemenliğini ele geçirmeye doğru iten güç için de aynı şekilde düşünülebilir. Kendini adamak, inanç sahibi olmak, iktidar peşinde koşmak, birleşmek ve nefsinden feragat etmek gibi duyguların ortak noktaları vardır. Kutsal amaçların ve öğretilerin içyapısında büyük farklar mevcut olmasına rağmen, bunları etkili hale getiren etkenlerde büyük benzerlik vardır. Hristiyan öğretisinin etkisine ait nedenleri gören bir kişi aynı zamanda Komünist, Nazi ve milliyetçi öğretinin etkisine ait nedenleri de görmektedir. İnsanların uğrunda öldükleri kutsal amaçlar birbirinden çok farklı olsa bile, o insanlar esas itibarıyla aynı şey için ölmektedirler.*[5]

İlahi ve beşeri inanç sistemlerinin ortaya çıktığı ilk dönemden Rönesans'a kadar ki süreçte, birey ve toplum yaşantısı dönemin yönetim anlayışı tarafından inanç merkezli düzenlenmiş ve bu sayede kitleler hareket ettirilmiştir. Avrupalı felsefe ve bilim insanları tarafından Aydınlanma çağında temelleri atılan modernite düşüncesi, kitlelerin duygu ve düşüncelerini etkilemiş, birey kendi öz benliğini keşfederek, toplum kimliği altında kendisine dayatılan pek çok sistemi sorgulamış, hatta aklına ve doğasına tezat gelen her türlü sistemi reddetmiştir. Esasen Modern dönemde ortaya atılan fikirler sadece felsefeci ya da düşünürler tarafından söylenen sözlerden ibaret değildir, bu fikirler dönemin kitle psikolojisini de yansıtmaktadır. Keza Fransız İhtilali öncesi, düşünürler tarafından ortaya atılan özgürlük, yurttaşlık, adalet ve eşitlik gibi fikirler Fransız toplumunun duygu ve düşüncelerine sirayet etmiştir. Dahası kitlenin psikolojisi, politik bir eyleme dönüşmüştür. Kitle psikolojisi üzerinde etkin olan din olgusunun yerini Fransız İhtilali ile milliyetçilik olgusu almıştır. Temelde fikirler, kitlelerin psikoloji ve politik tercihleri üzerinde etkilidir. Modern döneme dinamizm kazandıran yenilikçi fikirlerin bir ürünü olarak ulus devlet formları ortaya çıkmıştır. Bilimsel, ekonomik ve endüstriyel devrimlerin sonucu olarak meydana gelen ulus devlet formları ürettiği araçlar sayesinde insanoğlunun tutum, davranış, duygu ve düşüncelerini Makyavelist bir anlayışla kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmiştir. "Özgür, eşit ve kendi kendilerinin

[5] Eric Hoffer, **Kesin İnançlılar**, çev. Erkıl Günur, Plato, İstanbul, 2011, s. 43.

efendisi"[6] olacağını düşünen ve toplumsal düzen için yasa koyuculara yetki veren kitleler, zamanla soylu monarkların yerini yasalardan güç alan politik monarkların sistemi kendi çıkarları doğrultusunda tasarladıklarını deneyimlemişlerdir. Özellikle sınai modernleşmenin sınırları aşan boyutu, insanlık tarihinde büyük güçlerin ve aktörlerin hep canlı tuttuğu hâkimiyet siyasetlerine ivme kazandırmıştır. Lakin Modern dönemin kuramlarını ret eden Post-Modern dönem ile birlikte yeni bir düşün dönemi başlamıştır. Post-Modern dönem düşünürleri, modernizmin aklı ön plana alan yaklaşımlarına karşı çıkmış, kitlelerin tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerin sadece akılla açıklanamayacağı, kitle psikolojisinin edilgen değil, etken bir faktör olmasından dolayı insan doğasını, belirli mantık kalıplarına sığdırmanın mümkün olamayacağını savunmuştur. Esasen "Post-modern dönemde, teori ile pratik yaşamda çalışanlar giderek birbirine kaynaşmakta, bilim-teknoloji-politika ve kültür alanları iç içe girmekte, temel yapı üstyapının, üst yapı temel yapının içinde erimektedir."[7] Post-Modern dönemin fikir ve görüşleri, birey yaşantısını düzenleyen pek çok kavramın daha karmaşık bir hâl almasına, psikolojik açıdan birbirine benzer korku, kaygı ve arzulara sahip kitlelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde, ulus devlet formlarının birey ve kitle psikolojisini yadsıyan uygulamaları sorgulanmış, hem kitlelerin tutum, duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren bilişsel süreçleri hem de bu bilişsel süreçler ile politika arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak için politik psikoloji çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Ulus devlet formlarının stratejilerine yön veren birbirinden farklı siyasi nitelikteki kuram ve kavramın insan doğasını yadsıyan yapısına karşı eleştirel bir dille yaklaşan Frankfurt Okulunun çalışmaları politik psikoloji çalışmalarının ilk örnekleridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra disiplinin çalışma sahaları, amaç ve hedefleri yeniden revize edilmiştir. Savaş öncesi politik psikoloji çalışmaları, birey ve kitleleri nesne olarak kabul eden bütün sistemlere karşı eleştirel bir yaklaşım sergilerken, savaş sonrası "Neoliberal psikopolitika, psikolojik programlama ve yönlendirme aracılığıyla hâkim olan sisteme sabitlik ve süreklilik kazandıran bir tahakküm"[8] tekniğine dönüşmüştür. Günümüzde politik psikoloji disiplini, ulus

[6] Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, 4.bs, Profil, İstanbul, 2011, s. 30.
[7] Serol Teber, **İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş: Politik-Psikoloji Notları**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 15.
[8] Byung-Chul Han, **Psikopolitika**, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s. 84.

devlet formlarının kitleleri yönlendirmek için ihtiyaç duyduğu pek çok konuda veri üretmektedir. Özellikle küresel ölçekteki devletler, birey ve kitle psikolojisinin unsurları, oy verme davranışları, lider ile kitle arasında kurulan özdeşimi ve ulusların kendilerine özgü psişik yapılarını anlamlandırmak adına politik psikoloji çalışmalarına önem vermektedir. Bununla birlikte, politik psikoloji disiplini çatısı altında ağırlıklı olarak birey, toplum ve ulusların tutum, davranış, duygu ve düşüncelerini şekillendiren, kökleri geçmiş dönem travmalara dayanan psikolojik faktörlerin günümüz dünya siyasetinde ne derece etkili olduğunu irdelemektedir.

Nitekim ortak kültür, inanç ve milliyetçilik gibi öğelerin çatısı altında bir araya gelen kitleler, kendilerine özgü ulusal bir kimlik inşa ederler. "Ulusal kimlik, tüm yurttaşları ve devlet yapılanmasını etkileyen din, tarih, gelenekler doğrultusunda bir devlet ve devlet işlevleri formasyonunu öngören psiko-politik bir durumdur."[9] En yalın haliyle psiko politik durum, kitle kimliğini oluşturan unsurları ve bu unsurlardan beslenen devletin ontolojisini tarihsel bir bütünlük içerisinde inceler. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan bağa süreklilik kazandırması bakımından ulusal kimlik olgusu, politik psikoloji çalışmaları açısından son derece önemlidir. Çünkü bu incelemeler, farklı ulusal kimlikler hakkında farkındalık kazanılmasına katkı sağlar. "Bu doğrultuda, söz konusu ulusal kimlik, genelde güvenlik özelde ise istihbaratın devlet ve ulus açısından kritik ve ulusal hizmet anlayışının en üst seviyesi biçiminde algılanmaya başlanmıştır."[10] Öte yandan, psiko politik durum, küresel siyasetin genel çehresini de şekillendirir. Aslında geniş grup kimliğinin oluşum sürecinde, kültür, etnisite, din ile psikoloji genelleyici ve belirleyici unsurlardır. Bahsi geçen dört unsur, birey kimliğini ve bu kimlikler arasındaki yapay sınırları oluşturur. Böylesi yapay sınırlar, geniş grup kimliğine mensup yetişkinler tarafından bir alt soya aktarılarak süreklilik kazanmaktadır.[11]

Ulus devlet formlarını oluşturan insanlar, kalıtsal özellikleri itibariyle sınırlı varlıklardır ve sınırlar içerisinde siyasi nitelikteki kararlarını verirler. Bireylerin kararlarını etkileyen bu tür sınırlar, erken dönem gelişim evresinde ebeveynler tarafından oluşturulur. Çünkü birbirinden farklı kültür yapılarında yetişen bireylerin

[9] Andrew Heywood, **Siyaset,** Buğra Kalkan (ed.), çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara, 2007, s.153'den aktaran Çağatay Balcı, **İstihbarat Kültürü**, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2018, s. 21.
[10] Balcı, s. 21.
[11] Vamık D. Volkan, **Körü Körüne İnanç**, çev. Özgür Karaçam, Asi Kitap, İstanbul, 2017, ss. 36-43.

çocuk evresinde kazandığı öz benlik duygusu, onları yetiştiren ailelerin paranoit tutum ve davranışlarından izler taşır. Dahası bireylerin öz benlik duygusu, korku ve güç isteminin süregelen rekabetinde değişen koşullara göre her defasında yeniden şekil alır. Bu süreçte, birey arzuladığı yaşam ile gerçekte yaşadığı hayat arasında sıkışır ve ya gerçek yaşantısını dışlar ya da kendi zihninde yeni bir yaşam tasarlar. Bu durum, ruhsal bozukluk, kitlelerin tutum ve davranışlarına da sirayet eder. Yani bireylerin yaşantısı, durumlar karşısında sergilediği eğilimlere göre şekil alır ve eğilimlerin birbirine bağlanması, kitle psikolojisinin yapısal özelliklerini ortaya çıkartır. Dahası kitlelerin psikolojik yapısı, davranış biçimlerinin yanı sıra siyaset, güvenlik ve istihbarat alanlarında ki karar verme süreçleri üzerinde etken bir faktördür. Kitlenin bir araya gelerek sistemleştirdiği devletler de tıpkı insanlar gibi koşullara göre farklılaşan eğilimlere sahiptir ve genelde devletler politikalarını güvenlik ve egemenlik üzerine inşa ederler. Esasen psiko politik konular kapsamlı bir şekilde incelendiğinde ülkelerin ontolojisi, metodolojisi ve kitle hareketlerini bütüncül bir şekilde ele aldığı görülecektir. Bu doğrultuda, bir ülkenin psiko politik yapısı hem iç güvenlik hem de dış güvenlik konularını içermesinden dolayı istihbaratın oluşum sürecine katkı sağlayacak nitelikte verileri içerir. Çünkü hedef ülkenin psiko politik yapısı, o ülkenin devlet ontolojisi ile sosyal ve yaşamsal yapıları hakkında rafine bilgiler sunar. Son kertede, hedef toplumun psiko politik yapısını biçimlendiren durum ve eğilimler, özellikle kültürel, ekonomik, psikolojik harp ve siyasi istihbaratın kurgusu üzerinde etkilidir. Zira hedef toplumun durumlar karşısında sergilediği tavır, ülkelerin gelecekte izleyeceği politikalara dair bazı ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, rakip ülkenin siyasi geleceğini bilmek ve öngörebilmek adına o ülkelerin psiko politik yapılarının irdelenmesi ve bu irdelemeden çıkan bulguların istihbarat faaliyetlerinde kullanılması gerekir. Zira psiko politik bulgular, istihbarat servisine, hedef ulusun kültürüne dair farkındalık, psikolojik, ekonomik ve siyasi hassasiyetlerine karşı duyarlılık kazandırır.

BİRİNCİ BÖLÜM
POLİTİK PSİKOLOJİ

1.1. POLİTİK PSİKOLOJİ OLGUSUNA KAVRAMSAL YAKLAŞIM

Salt politika kavramı, insanoğlunun gereksinimleri nedeniyle ortaya çıkan ve gereksinimler doğrultusunda devinim yaşayan yöntemleri ifade etmektedir. Salt politika kavramının yaşadığı devinim, insanoğlunun dönemler içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümden kaynaklanır. Modern anlamda politika kavramı; yurttaşların yaşam koşulları ve koşullara uygun temel kuram ile kurumların örgütlenme biçimlerini düzenleyen yol ve yöntemlerin bütünüdür. Hedefleri bakımından savaş ve politika birbirine benzer. Politika, toplumsal düzen için amaçlar doğrultusunda duyguların yönlendirmesini belirtmektedir. Bireylerin duygu durumu, toplumsal koşulların şekillenmesinde etkindir. Bu bağlamda, toplumsal düzenin tahsis edilmesi için hem politik hem de psikolojik yaklaşımların anlamlandırılması gerekmektedir. Böylesi bir gereksinimden dolayı politik psikoloji kavramı ortaya çıkmıştır.

Politik psikoloji üzerine kapsamlı bir arşiv taraması yapıldığında kavram ile aynı anlama gelen farklı adlandırmaların (Siyaset Psikolojisi, Psiko politik) yer aldığı görülmektedir. Politik psikoloji, "en genel düzeyde, insan psikolojisi hakkında bilinenlerin siyaset çalışmasına uygulanmasıdır."[12] Politik psikoloji "[g]enellikle siyaset bilimi ile psikoloji bilim alanlarının kesişim noktası olarak bilinse de, tarihten ekonomiye, antropolojiden felsefeye kadar uzanan geniş bir yelpazede bağlantı noktaları bulmaya ve çok perspektifli bir analiz sistemi oluşturmaya"[13] odaklı bir disiplindir. Politik Psikoloji disiplinin nüvesi, birey ve toplumların politik ve psikolojik dinamikleridir. Yani disiplinin "temel eğilimi, kuramsal ve ampirik veriler ile praksisi, politik davranışları, yoğun ve ayrılmaz bir bağlamlılık içinde değerlendirmeye çalışmaktadır."[14] Multidispliner bir analiz sistemi olan Politik psikoloji, davranış biçimleri ile toplumsal ve siyasi süreçleri incelemektedir.

---

[12]Leonie Huddy, David O. Sears, Jack S. Levy (ed.), **The Oxford Handbook of Political Psychology**, 2.bs, Oxford University Press, Oxford, 2013, s.3.
[13]Deniz Ülke Arıboğan, "Politik Karar, Tutum ve Davranışlarımızı Bireyselden Toplumsala Uzanan Bir Yelpazede Anlama ve Açıklama Kılavuzu Olarak Politik Psikoloji", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, ss. 37-62.
[14]Teber, s.29.

Politik psikoloji olgusu tam manasıyla statik değil, tarihsel gelişim esnasında değişim ve dönüşüme uğramış bir kavramdır. Politik psikoloji olgusu, kavramsal açıdan sistematik bir biçimde kullanılmasa da disiplinin başlangıcı sayılabilecek ilk çalışma Spinoza'nın *Politik İnceleme*[15] (1677) isimli eseridir. Spinoza eserinde, kendi dönemine (1632-1677) dair özgürlük, iktidar ve muğlak bir bilim olarak gördüğü siyaset üzerine incelemelerde bulunmuş, insanların akıldan çok istek ve arzuların peşinden giden varlıklar olduğu sonucuna varmış ve insanların ortak bir yasa olmadan yaşayamayacağı fikrini savunmuştur. Ayrıca Spinoza çalışmasının içeriğine dair siyasete ilişkin yeni ya da bilinmedik bir şey koymak istemediğini, yalnızca, kesin, yadsınamaz nedenleri saptamak istediğini ve siyasete dair inceleme yaparken, insan doğasının incelenmesi gerektiği belirtmiştir. Spinoza böylesi bir inceleme sırasında, insan davranışlarını aşağılamadığını, bu davranışlara üzülmediğini ve onları yadsımadan, ama onlar üzerine gerçek bir bilgi edinmeyi amaçladığını, insani duygularını insanın doğasından gelen özellikleri olduğunu kabul ederek bütünleşik bir varoluş biçimi olarak ele aldığını belirtmiştir. Bununla birlikte, Spinoza insanların duygularına boyun eğdiğini, mutlu olmak istediklerini fakat mutsuz oldukları için öç alma duygusu ile hareket ettiklerini ifade etmiştir.[16] Siyaset psikolojisine ilişkin "politik irrasyonel…[b]irey psikolojine yansımasını görece sistematik bir biçimde araştıranların başında Le Bon gelmektedir."[17] Modern dönem kitle psikolojisini çözümlemeye çalışan Le Bon, "kitlelerin psikolojisinin birçok alanda uygulanabilir olduğunu ve bu bilim olmaksızın birçok tarih ve ekonomi olaylarının anlaşılması[nın] çok müşkül"[18] olduğunu ifade etmiştir. Zira Le Bon, kanun yapıcıların kitle ruhuna yabancı olduklarını, kitle psikolojisinin anlaşılmasıyla birlikte insanları harekete geçiren unsurların anlam kazanacağını belirtmiştir. Ayrıca farklı birey davranışlarının kitle içerisinde tekelleştiğini, kitle psikolojisinin kolektif bir ruhu temsil ettiğini ve kitle ruhunun o kitlenin karakteristik özellikleri üzerinde etkili olduğunu söylemiştir.[19] Le Bon (1841-1931) ile aynı dönemi paylaşan ve Le Bon'un düşüncelerine karşı düşünceler kaleme alan Freud (1856-1939), psikanaliz, kitle, lider davranışları, kültür ve uygarlık üzerine çeşitli incelemeler yapmıştır.

[15] Baruch Spinoza, **Politik İnceleme**, çev. Murat Erşen, Dost Kitapevi, Ankara, 2009
[16]Spinoza, ss. 4-26.
[17]Teber, s. 34.
[18]Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, çev. Yunus Ender, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 16-17.
[19]Le Bon, ss. 10-21.

Freud uygarlığımızı, içgüdüler üzerine inşa ettiğimizi ve uygarlığın ortak zenginliğinin içgüdülerin katkısıyla meydana geldiğini, kültürel etkiler altında içgüdülerini bastıramayan, duygu durum bozukluğuna sahip bireylerin kitleyi oluşturduğunu belirtmiştir.[20] Helmut König'e göre "Marx ve Freud isimleri, politik psikolojinin işlediği kuramsal yönelimleri temsil eder. Bu alanda sadece Horkheimer ve Adorno değil, Alexander Mitscherlich, Klaus Horn veya Peter Brückner"[21] gibi isimler de yer almaktadır.[22] Siyaset ve psikoloji arasındaki ilişkiyi açıklamak için farklı uzmanlık alanına sahip düşünürler tarafından incelemeler yapmış olsa da, bu disiplin tam manasıyla Frankfurt Okulu döneminde sistemli bir disiplin haline gelmiştir.

1.2. POLİTİK PSİKOLOJİ KAVRAMININ TARİHÇESİ

Resmi olarak 1923 yılında Frankfurt Okulundaki toplum araştırmaları alanında çalışmalar yürüten akademisyenler tarafından "Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü" kurulmuştur. Enstitü üyelerinin kuram ve uygulamaları, Hegelyan felsefe çerçevesinde şekillenmiş, zamanla kapitalist egemenlik süreçlerine yönelik bir eleştirel kuram haline evirilmiştir. "Enstitünün yöneticiliğini sırası ile Carl Grünberg, Friedrich Pollock, Max Horkheimer ve Theodor Adorno üstlenmiştir."[23] Özellikle Frankfurt Okulu üyesi Horkheimer ve Adorno, dönemin pozitivist bilim anlayışına diyalektik bir eleştiride bulunmuştur. Horkheimer ve Adorno, pozitivizmin aklı üstün gören yaklaşımına karşılık her olgunun akılla açıklanamayacağını akıl ile birlikte psikolojinin de yapılacak incelemelerde dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Horkheimer ve Adorno, bilimin amacının bireyin sorunlarına çözüm üretemeyen kanıtlar göstermek yerine süregelen sorunların neden ve sonuçlarının aydınlatılmasında yardımcı olacak ayrıntıların meydana çıkarılması gerektiğini ifade ederler. Ayrıca bu ikisi insanlığın çöküşünün toplumsal ilerlemeden kaynaklandığını ve toplumsal ilerlemeyi besleyen aydınlanma fikrinin totaliter olduğunu

[20]Sigmund Freud, **Uygarlık Din ve Toplum**, çev. Selçuk Budak, 6.bs, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2018, ss. 45-49.
[21]Helmut König, **Politische Psychologie Heute**, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1988, s. 9.
[22] İlaveten György Lukacs, Karl August Wittfogel, Friedrich Pollock ve Karl Kosch gibi isimler politik psikoloji disiplinine katkı sağlamıştır.
[23]Çetin Uysal "Frankfurt Okulu", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, (Ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç), DOĞUBATI, Ankara, 2013, s. 557.

belirtmişlerdir.[24] II. Dünya Savaşı süresince Frankfurt Okulu çalışmaları sekteye uğramıştır. 1947 yılında Paul Feldkeller'in *Psycho-Politik zur Demokratisierung, Politischen Erziehung und Säuberung*[25] (Politik-Psikoloji, Demokratikleşme, Politik Eğitim ve Arınma) isimli çalışması ile politik psikoloji kavramı ilk olarak ortaya atılmış, 1958 yılında Walter Jacobsen başkanlığında Politik Psikoloji bölümü kurulmuştur.[26] Özellikle Almanya'da temelleri atılan uygulamalar ışığında Amerika Birleşik Devletleri'nde, siyaset psikolojisi çalışmaları başlamıştır. 1973 yılında Jeanne N. Knutson'ın editörlüğünü yaptığı *Handbook of Political Psychology*[27] adlı eser sonrası 1977 yılında, "International Society of Political Psychology" (ISPP) kurulmuştur.[28] David Patrick Houghton, siyaset psikolojisi kuramcılarından William McGuire'ın disiplini, 1940-1950'lerde kişilik çalışmaları dönemi; 1960-1970'lerde rasyonel bireyin siyasi davranış ve oy verme davranışlarının incelendiği dönem; 1980-1990'lardan itibaren uluslararası siyasette ele alınan ve siyasi inançlar, bilgi işlemi ve karar vermeye odaklanılan dönem, olarak üç temel aşamada tanımladığını aktarır.[29] 1990 yılı itibariyle ise siyaset psikolojisinin sınırları ve ilgi alanları daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Günümüz siyaset psikolojisi çalışmalarının odak noktasını geniş grup kimliği, oy verme davranışları, lider tipleri, uluslararası ilişkiler, algı yönetimi, milliyetçilik ve terörizm gibi konular oluşturmaktadır.

Türkiye'de politik psikoloji çalışmaları Avrupa ve ABD'ye göre nispeten yaklaşık 15 yıl sonra uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de 90'lı yıllarda artan bölücü terör faaliyetlerini önlemek adına politik psikoloji bakış açısıyla özellikle terör meselesinin altında yatan gerekçelerin anlaşılması ve sorunun giderilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Türkiye özelinde politik psikoloji çalışmaları 1992 yılında kurulan 'Politik Psikoloji Merkezi' tarafından yönetilmiş, merkez çalışmaları

---

[24]Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, ss.15-22.

[25] Paul Feldkeller, **Psycho-Politik zur Demokratisierung, Politischen Erziehung und Säuberung**, Landesarchiv Baden-Württemberg, Freiburg, 1947.

[26] Politik psikolojinin tarihsel gelişim süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: Osman Sertug Çalışkan, "Politik Psikolojinin Tarihsel Gelişim Süreci", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.1, 2021, ss.179-191.

[27] Jeanne N. Knutson (ed.) **Handbook of Political Psychology**, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1973.

[28] Günümüzde politik psikoloji alanında, Lesley Storey, Rhiannon Turner, Laura Taylor, Teraza Capoles, Glenn D. Wilson, David Wilhelm ve Henk Dekker gibi akademisyenler çalışmalarda bulunmaktadır.

[29]David Patrick Houghton, **Siyaset Psikolojisi**, çev. Hüsamettin İnanç, Duygu Şekeroğlu, 2.bs, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2018, s.40.

‘Etnik terörizm ve Psikoloji’, ‘Politik Psikoloji’ üzerine yoğunlaşmıştır. 1993 yılında Türkiye’nin ilk “Politik Psikoloji Çalıştayı”nı gerçekleştirmiş, 1997 yılında merkez faaliyetlerini sonlandırmıştır. Günümüzde önemi yeniden idrak edilen politik psikoloji alanında Vamık Volkan, Nevzat Tarhan ve Deniz Ülke Arıboğan gibi akademisyenler, çalışmaları ile disiplinin gelişimine katkı sağlamaktadır.

1.3. POLİTİK PSİKOLOJİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ

Siyaset, ulusların milli güç unsurlarının geliştirilmesi ve bunlara uygun stratejiler doğrultusunda yönlendirilmesini sağlayan temel parametrelerden bir tanesidir. Ulusların stratejilerini şekillendiren siyasi güç, ülkelerin iç politik yapısını, partilerin örgütlenme tarzlarını ve dış politikadaki etkinliğini belirlemektedir. Özünde siyasi güç, bir ulusun geleceğini şekillendirmektedir. Siyaset psikolojisi açısından siyasi güç, geçmiş, günümüz ve gelecek perspektifinde incelenmesi gereken bir oluşum sürecidir. Böylesi bir oluşum sürecinde sadece Makyavelist yaklaşımların değil, bireyin psikolojik yapısının da sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Zira “[s]iyasi gücün temel unsuru insan, yani bireydir.”[30] İnsan aklı ve duyguları ile tasarladığı dünyada örf, adet, kültür ve inanç gibi kendisini tanımlayan erdem ve değer yargılarını oluşturarak, yüzyıllardır yine kendisinin oluşturduğu erdem ve değer yargıları uğruna mücadele etmektedir. Aslında birey ve toplumların mücadelesine neden olan “değerler ve erdemlerin içerikleri, genelin veya halkın içgüdü, istek ve arzuları ile belirlenmektedir.”[31] Zamanla toplumların koşulları değişiklik gösterse de, temel içgüdü, istek ve arzuları aynı kalarak, toplum davranışlarını şekillendiren ortak olguları bir araya getirmiştir. Aslında toplumsal olguların nüvesini ortak kültür, inanç ve tarih bilinci oluşturmaktadır. Her üç öğe hem politik hem de psikolojik süreçler üzerinde etkili unsurlardır. Bu minvalde, politik psikoloji bireyin kendi düşünce dünyasında belirlediği politik olguların, psikolojik temelleri ve bu iki kavramın birbirleriyle ilişkisini anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Disiplin, bireyin duygu durumu, toplumsal davranış biçimleri, demokrasi, özgürlük, gelenek, oy verme davranışları, lider özellikleri, milliyetçilik,

[30]Yılmaz Tezkan, **Siyaset, Strateji ve Millî Güvenlik**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2000, s. 14.
[31]Nihal Petek Boyacı, "Plato", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Zizek’e**, (Ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç), DOĞUBATI, Ankara, 2013, s. 25.

uluslararası ilişkiler ve terörizmin psikolojik köklerini irdeleyerek, hem insanı hem de insanın oluşturduğu dünya siyasetini çözümlemeye çalışmaktadır. Politik psikoloji alanında yürütülen çalışmaların temel hedefi, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini okuyarak, stratejik öngörülerde bulunabilmektir. Politik psikoloji alanında yapılan çalışmalar, uzun vadede bireyin koşullara göre mi, yoksa eğilimlerine göre mi daha rasyonel kararlar aldıklarını incelemektedir. Böylesi bir çalışmadan edinilecek bulgular, hangi faktörün karar alma sürecinde daha belirleyici olduğunu gösterebilecektir. Zira siyaset psikolojisi açısından, özneler üzerinden rasyonel seçim modelleri oluşturmak, toplumu ait olduğu devlet için izomorfik bir objeye dönüştürürken, devleti de tıpkı canlılar gibi koşullara uygun eğilimler sergileyen bir canlıya dönüştürmektedir. Bununla birlikte, bireylerin benimsediği ortak kültür, inanç ve tarih bilinci, toplumun ortak kimliği ve devlet sistematiğini oluşturmaktadır. İşte bu noktada politik psikoloji çalışmaları, siyasi hedeflerin belirlenmesine yönelik pratik sorular sorarak, toplumsal düzen için lider ve devlette hangi özelliklerin bulunması gerektiğinin yanıtını aramaktadır. Batı ve Atlantik ülkelerinde siyaset psikolojisi "son kerte pragmatik amaçlarla, birey psikolojisindeki gelişmeleri izleyen ve olası psişik dalgalanmaları önceden haber verebilen "erken uyarı aracı" olarak kullanılmaya başlamıştır."[32] Disiplin günümüzde birbirine öteki haline gelen toplumları tarihsel bir bütünlük içerisinde ele almakta, ötekileşen toplum üyelerinin psikolojik yanını irdelemekte ve bu sayede, gelecekte devlet için tehdit haline dönüşebilecek unsurlara yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, multidispliner bir bakış açısına sahip olan politik psikoloji disiplini, bireysel ve toplumsal dinamikleri incelemesinden dolayı, sosyal bilimler alanında ulusal güvenlik, uluslararası ilişkiler ve istihbarat çalışmalarında katkı sunabilecek yeni bir analiz yöntemi olarak geliştirilebilir. Keza politik psikoloji çalışmaları, birey, toplum ve devletlerin farklı koşullar altında yaşadığı tarihsel dönüşüm süreçlerini analiz ederek, ilgili kurum ve kuruluşlara stratejik öngörü niteliğinde bulgular sunabilir.

[32]Friedhelm Streiffeler, **Politisch Psychologie**, 1975, s. 23'ten aktaran Serol Teber, s. 50.

1.4. POLİTİK PSİKOLOJİNİN UYGULAMA ALANLARI

Politik Psikoloji disiplinin uygulama alanları, insan hayatı üzerinde etkili olan unsurlara bağlı olarak, sürekli değişim ve dönüşüm yaşamış, uygulamaların ilk örnekleri, eleştirel kuram çerçevesinde gelişim göstermiştir. Eleştirel kuram, hem insan aklını hem de kitlelerin çağlar boyunca sürdürmüş olduğu geleneğin yanılsamalarını sorgulamıştır. Kuram, politik yaklaşımlar üzerinde psikolojik etkilerin ne derece etkili olduğuna dair sorular yönelterek, birey ve toplum davranışlarını irdeleyen bir disiplin haline evirilmiştir. Bununla birlikte, metodolojisi değişen disiplin, toplumsal ve siyasi süreçlerin sonuçlarını değil, süreçlerin ortaya çıkmasına neden olan gerekçelere odaklanmıştır. Bir başka deyişle, disiplin süregelen sorunların sonuçlarını eleştirmek yerine sorunun kökenine inerek, çözüm yollarını araştıran yol ve yöntemler benimsemiştir.

Politik psikoloji uygulamaları, "politika ile doğrudan ya da dolaylı bir ilişkisi olan bireylerin; yaşam tarzları başta olmak üzere birçok gelişimsel zeminde kişisel, sosyal, duygusal ve kitlesel alanda davranışları ele alan bir disiplindir."[33] Özellikle multidispliner bir yaklaşımla ideolojilerin toplum üzerinde etkili olduğu dönemde, bireyin düşünce dünyası, toplumun psiko-dinamiği ile geniş grup kimliklerini biçimlendiren politik ve psikolojik süreçleri, nedensellik bağı içerisinde incelemektedir. Zira disiplinler arası böylesi bir ilinti, geçmişte yaşanılan hadiseler ile günümüz arasında köprü vazifesi görmekte ve geleceğe ilişkin ipuçları sunmaktadır. Örneğin birliğini sağlayan Alman toplumu Akdeniz, Hindistan ve Afrika'daki sömürgelerden pay alabilmek için I. Dünya Savaşı'na katılmış, savaş sonrası dayatılan ağır şartları içselleştiren Alman toplumu psikolojik bir sarsıntı yaşamıştır. Bu durum neticesinde, Alman toplumu Hitler faşizmini desteklemiştir. Fakat II. Dünya Savaş'ında faşizm ideolojisi etrafında birleşen Alman toplumu, savaş sonrasında Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye bölünmüş, bu parçalanma yeni bir psikolojik sarsıntıya neden olmuştur. Özünde Alman toplumunun psikolojik eğilimleri ideolojiyi, ideolojisi de politikayı şekillendirmiştir. Ayrıca savaş neticesinde psikolojik açıdan sarsıntıyı sadece Alman toplumu değil, Yahudi

[33]Ayşe Ferda Kansu, Nevzat Tarhan, "Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, ss. 1-18.

toplumu da yaşamak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, politik psikoloji çalışmaları, faşizm ideolojisinin yanı sıra Antisemitizm üzerine de yoğunlaşmıştır.

Politik psikoloji uygulamalarının ikinci aşaması, iki kutuplu dünya düzeninin oluşmasına neden olan iktisadi yaklaşımlar ve ideolojilere yönelik eleştiriler çerçevesinde gelişim göstermiştir. Esasen II. Dünya Savaşı, 'izm'ler savaşıdır. Savaş süresince faşizm, komünizm ve kapitalizm, hem kitleleri yönlendiren ideolojik aygıtlar hem de kitlelerin varlığını tehdit eden öğeler halini almıştır. II. Dünya Savaşı ile faşist ideoloji çökerken, kapitalizm ve komünizm arasındaki ideolojik rekabet Soğuk Savaş'ın yaşanmasına neden olmuş, SSCB ile ABD arasındaki iktisadi görüş ayrılıkları, askeri ve ideolojik rekabetin temelini oluşturmuştur. SSCB'nin dağılması ile komünist ideoloji zayıflarken, kapitalizm neredeyse tüm dünyada kabul gören bir seviyeye ulaşmıştır. Politik psikoloji çalışmaları kapitalist sistem üzerine yoğunlaşmıştır. Disiplin, pek çok ulus-devlet formu tarafından benimsenen iktisadi sistemin, birey ve toplum üzerindeki politik ve psikolojik etkilerini incelemiştir. Politik psikoloji, kapitalizmin erken dönemine ilişkin, multidispliner bir yaklaşım ile siyaset, psikoloji ve ekonomi arasındaki illiyet bağını açıklamaya çalışmıştır. Disiplinin öncüleri tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, kapitalist sistemin insan varlığını yadsıdığı, çelişkili ruhsal yapıya sahip bireyleri kutuplaştırdığı ve rekabetçi toplumlar yarattığı ileri sürülmüştür.[34] Özellikle Horkheimer ve Adorno, kapitalizm ve insan davranışlarının rasyonel olduğu görüşüne yönelik bir eleştiride bulunmuş, "[k]itlenin acizliği ve güdülme olasılığı adil olmayan bir şekilde artıyor. Alt katmanların yaşam düzeylerinin maddi yönden büyük ölçüde, sosyal yöndense hayal kırıklığı yaratacak şekilde yükselişi, aklın ikiyüzlülüğe yakışan yaygınlaşmasında"[35] yansıyor demişlerdir.

Horkheimer ve Adorno'nun, insan aklını ön plana alan sistemlere yönelik eleştirisi, disiplinin üçüncü kez devinim yaşamasına neden olmuştur. Disiplin, toplumsal düzeni tahsis etmek için üretilen politikaların oluşum sürecinde, politikacıların rasyonel mi yoksa irrasyonel kararlar mı aldığı sorusunu gündeme getirmiştir. Politik psikoloji disiplini, toplumsal düzeni sağlamaya çalışan aklın düşünceleri ile bu tür düşüncelerin ürünü olan toplumsal sorunlar arasındaki ikircikli

[34]Göran Therborn, "Frankfurt Okulu", **Frankfurt Okulu**, (Ed. Bağçe H.Emre), 6.bs, DOĞUBATI, Ankara, 2019, ss. 29-37.
[35]Horkheimer ve Adorno, s. 15.

durumu diyalektik bir perspektiften incelemektedir. Arıboğan "Tetlock'un araştırmalarında… [s]iyaset bilimcilerin çoğunlukla başarısız tahminciler olduğu ve çeşitli tahmin yöntemleri uygulayan siyaset bilimcilerin kesinlikle olmaz dediği olayların bile %15'inin gerçekleştiği"[36] yönünde bir çıkarsamada bulunmuştur. Böylesi bir sonuç siyasetçilerin öngörülerini şekillendiren geleneksel analiz yöntemlerinin işlevselliğini yitirdiğini göstermektedir. Zira genellikle siyasi bağlam için interaktif döngüler yanlış algılanmaya açık öznelerdir ve bu tür yanlış algılamalar, konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkabilecek uluslararası bir krizde, ülke dinamiklerinin köklü değişimler yaşamasına neden olabilecektir. Dolayısıyla, ulusal güvenlik, uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanında belirlenecek stratejiler, siyaset bilimcilerin tahminleri yerine daha somut verilere dayanmalıdır. Bu bağlamda, politik psikoloji çalışmaları, "genel kabul gören olağan ekonomik, yasal, askeri ve diğer gerçek dünya sorunlarının ötesinde, uluslararası ilişkilerde olup bitenlere ilişkin daha geniş bir bakış açısı sağlar."[37] Tarihsel süreç içerisinde eleştirel kuram olarak ortaya çıkan disiplin, birbirinden farklı konular üzerine odaklanmış ve toplumun karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm arayışı içerisindedir. Disiplin, bilişsel tutarlılık kuramı, operasyonel kod analizi ve biliş kuramı gibi üç farklı yöntem vasıtasıyla çalışmalarını yürütmektedir. Bilişsel tutarlılık kuramına göre, insanlar aksi bir durum karşısında huzursuzluk, huzursuzluğun tetiklediği belirsizlik ve bu belirsizlik ile sanrılar yaşamaktadır. Operasyonel kod analizi, lider, devlet ve siyasi hedeflerin işlevselliğini arttıracak yol ve yöntemler üzerinde çalışmaktadır. Biliş kuramı, atıf, şema, analog akıl yürütme gibi çeşitli alt kuramlar tarafından anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Atıf kuramı insanları tutarlı bir varlık olarak kabul etmezken, şema kuramında ise önceden belirlenen kıstaslar içerisinde olaylar hakkında çıkarımda bulunulmaktadır. Analog akıl yürütme kuramı ise tarihi olaylar ile yeni durumlar arasında bir benzeşim kurulmasını esas alan bir kıyas yöntemidir.[38] Günümüzde politik psikoloji çalışmaları çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Birey davranışları, geniş grup kimlikleri, inanç, milliyetçilik, terörizm ve uluslararası ilişkiler gibi olguları, multidispliner bir yaklaşımla hem psikolojik hem de politik

[36]Arıboğan, **Duvar**, s.191.
[37]Volkan, s.14.
[38]Houghton, ss. 133-142.

açıdan incelemektedir. Bununla birlikte, lider tipleri, oy verme davranışları, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar üzerinde çalışmaktadır.

1.5. POLİTİK PSİKOLOJİNİN TEMEL ÇALIŞMA ALANLARI

1.5.1. Birey Psikolojisinin Unsurları

Birey psikolojisini merkeze alan çalışmalar, insan varlığını kavrama ve yaşantısındaki temel eğilimler ile eğilimlerin kökeninde yer alan güdülerin birbirleriyle ilişkisini anlamlandırma isteğinden dolayı ortaya çıkmıştır. Birey psikolojisi, ilk olarak Alfred Adler tarafından kullanılan bir terim olmasına rağmen kavram daha çok toplum psikolojini irdeleyen bir kurama evrilmiştir. Kuramda Adler, birey psikolojisini *benlik* üzerine inşa etmektedir. Bununla birlikte, Adler, temel ilkeler (mantık, aşk, dil, uzlaşı vb.) ekseninde, toplumsal yaşamın gereksinimlerini belirtmiştir. Fakat toplumsal yaşamın gerekliliklerinden önce toplumu meydana getiren bireyin psişik yapısını biçimlendiren unsurların irdelenmesi gerekir. Zira birey ve toplum arasındaki ilişki hem birey hem de toplum psikolojisine dair ipuçları vermektedir. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin ilk evresi temel ihtiyaçlardır. "İnsanların bir arada yaşamaları, geçim olanaklarını elde etmekte yardımlaşma amacına yöneliktir."[39] Bir başka ifadeyle insanlar yeme, içme, barınma ve üreme gibi temel ihtiyaçlarını gidermek için bir arada yaşamak zorunda olan canlılardır. Temel ihtiyaçlar, bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen belirleyici bir faktördür. Tarihsel süreç içerisinde dönemin gerekliliklerine göre farklılaşan temel ihtiyaçlar birey ve toplum yaşantısını etkilemiş, avcı-toplayıcı dönemin komün toplum yapısı, yerleşik yaşama geçiş ile birlikte kolektif toplum yapısına evrilmiştir. Lakin insan ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların kıt olması, bireyler arası rekabeti arttırmış ve farklı kolektif toplum yapılarının türemesine neden olmuştur. Yine de "her birey çok sayıda grubun bileşen bir parçasıdır, özdeşim bağları yoluyla birçok yönde bağlar geliştirilmiş ve kendi ego ideallerini çok çeşitli modellere dayandırmıştır."[40] Birey ego ideallerini gerçekleştirebilmek için çeşitli kavram, kuram, kurum ve sistemler oluşturarak, egosu ile bir özdeşim kurmaktadır. Zira

[39]İbn'i Haldun, **Mukaddime**, çev. Turan Dursun, 4.bs, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 253.
[40]Freud "Din ve Toplum", s. 168-169.

böylesi bir özdeşim sayesinde birey, hem ego hem de ego ideallerini kuşaktan kuşağa miras olarak aktarabilmektedir. "Her ne kadar bizim devraldığımız miras fizyolojik yollardan oluşmaktaysa da, bu yolları ortaya çıkaran atalarımızın zihinsel etkinlikleri olmuştur. Bugün bu izler kişinin bilincine ancak zihinsel süreçler biçiminde ulaşabilir."[41] Zihinsel süreç, ilk insandan beri aktarıla gelen korku ve güç istemi, *ego* ile *id*'in hem çatıştığı hem de uzlaşı sağladığı karmaşık bir evredir. Ayrıca zihinsel süreçte, her iki dürtünün mücadelesi ego ideallerini meydana getirirken, zaman ve mekâna göre farklılık gösteren *ego* idealleri, kişisel bilinç dışındaki *ego* ve *id*'in çatışmasını yansıtmaktadır.

1.5.1.1. Kişisel Bilinç Dışı

Kişisel bilinç dışı, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramına kazandırmış olduğu bir kavramdır. Kurama göre iki tür bilinç bulunmaktadır. İlki algılayabildiğimiz bilinç, ikincisi ise algılanması zor olan bilinç dışıdır. Freud bilinci bir buzdağına benzetmekte, buzdağının görünen yüzeyini bilinç, görünmeyen kısmının ise bilinç dışından oluştuğunu ve bilinç dışının, algılarımız üzerinde etkili bir parametre olduğunu belirtmektedir. Carl Gustav Jung'a göre kişisel bilinç ve kişi dışı bilinç olmak üzere iki tip bilinç dışı bulunmaktadır. Jung kişisel bilinçte unutulmuş ya da bastırılmış, gün yüzüne çıkmamış ve olgunlaşmamış duygu algılamalarına ilişkin içerikler bulunduğunu, kişisel bilinçten, bilinç dışının derinliklerine inildikçe orada insan varlığına dair gizli hazinelerin saklandığını ve insanlığın büyük düşüncelerine bu bölgenin ilham verdiğini belirtmektedir.[42] "Bilinçli yaşam, onu anlamaya başlamamızla birlikte bilinç dışı olmuştur - ve bilinç dışı bir eğilimi anlamaya başlamamızla birlikte o artık bilinçlidir."[43] Dolayısıyla, kişisel bilinç dışı, düşüncelerimizin şekillendiği evredir. Thomas Hobbes düşüncelerin gelişi güzel bir sırada olgunlaşmadığını, düşüncelerin arasında bir bağlantının bulunduğunu ve öncesi olmayan bir düşünceden başka bir düşüncenin meydana gelemeyeceğini ifade etmiştir. Hobbes hayallerin, daha önceden

[41]Frieda Fordham, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev. Aslan Yalçıner, 5.bs, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 26.
[42]Carl Gustav Jung, **Analitik Psikoloji**, çev. Ender Gürol, 2.bs, Payel, İstanbul, 2006, ss. 144-146.
[43]Alfred Adler, **Nevroz Sorunları**, çev. Ali Kılıçlıoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 206.

algıladığımız duygu ya da düşüncelerin kalıntıları olduğunu ve algı kalıntılarının yok olmayarak, tetikleyici unsurlara göre gün yüzüne çıkabileceği ya da baskılanabileceğini belirtip, gelişi güzel arzuların yönlendirdiği düşüncelerin dahi birbirleri ile ilişkili olduğunu söylemiştir.[44] Bu minvalde, düşüncelerin oluşum evresinde insanların psişik yapısının etkili olup olmadığı hususunun irdelenmesi gerekir.

Psikolojik açıdan insanların psişik yapısı, zihinsel yön, otomatik yön ve yaşanmış yön üzerine biçimlenmektedir. Zihinsel yön, ben olgusunu şekillendiren normları içerir. Otomatik yön, duyu ve eylemler ile öğrenilmiş reflekslerin bütünüdür. Yaşanmış yön ise psişik yaşayış içerisinde sadece bilinçaltı sonuçlarına odaklandığı bir süreçtir. Neticede kişisel bilinç dışı, üç aşamalı sentezin kesin kuralları olan bir ürünüdür. Böylesi bir sentezde ürünler ile süreçler kişisel bilinç dışını etkileyen yapısal bileşenlerdir. Ürün bir düşünce biçimi içerisinde anlam kazanan hareketler iken, süreç bu ürünün anlamdan eyleme geçiş evresidir.[45] Kişisel bilinç dışı korku, kaygı, güdü, algı, tahayyül gibi değişken duygu durumlarına bağlı olarak bir karakter kazanmaktadır. Özünde insanların psişik yapısının dinamiklerini oluşturan kişisel bilinç dışı, birbiriyle iç içe geçen duygu durumlarından meydana gelir ve bilinç dışına iki temel içgüdü hâkimdir. Bunlar, korku ve güç dürtüsüdür. Bu iki temel dürtü, insan yaşantısı boyunca sürekli olarak çatışma halindedir ve eğilimlerimizi biçimlendirmektedir.

1.5.1.2. Eğilimler

Birey yaşantısı üzerinde etkin olan gizli ve doğal eğilimlere, korku ya da güç dürtüsü son şeklini kazandırır. Bütün insanların yaşayış biçimi ve psişik yapısı bu iki dürtü ekseninde şekillenmekte ve bireyde bahsi geçen iki dürtüden hangisi daha baskın ise o dürtü eğilimleri kontrol etmektedir. Korku, bireyin kendi varlığını korumasıyla ilişkili iken, güç dürtüsü bireyin diğer bireyler üzerinde tahsis etmek istediği egemenlikle ilişkilidir. Bireyin psişik yapısında korku yoğun ise kaygılar, algıları yönetmektedir. Öte yandan, bireyin psişik yapısında güç istemi yoğun ise daha saldırgan eğilimler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bireyin korku güdüsü itaat

[44]Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, YKY, İstanbul, 2007, ss. 29-30.
[45]Dwelshauvers, ss. 75-79.

etme duygusunu besler iken, güç dürtüsü bireyler arasındaki rekabete süreklilik kazandırmaktadır. Yine de iki temel dürtü arasındaki çatışma hali insan eğilimlerinin zaman ve mekâna göre değişkenlik göstermesine neden olmuş ve bu durumdan dolayı eğilimlerin etkilerini inceleyen birçok deneyde farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Houghton, Milgram'ın etik ve ahlaki değerlere saygılı bireyler üzerinde yaptığı bir deney neticesinde, ahlaki ve etik değerlerin önemsiz hale geldiği bir ortamda bu tür olgulara saygı gösteren bireylerin eğilimlerinin değişiklik gösterdiğini gözlemlemiş ve insanların doğuştan itaat etme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Fakat Zimbardo'nun Stanford Deney'i sırasında deneklerin bazıları emirlere itaat ederken diğerleri başkaldırmıştır. Aslında bu durum davranış biçimlerinin koşullara göre değil, eğilimlere göre şekillendiğini göstermektedir. İlâveten Skinner'ın davranışçılığı, Janis'in grup düşüncesi yaklaşımı, eğilimlerin davranışlar üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu ifade etmiştir. Eğilimci yaklaşıma göre insanlar benzer koşullar altında benzer davranış sergiler ama sahip oldukları farklı özellikler nedeniyle siyasi davranışları çeşitlilik gösterir.[46] Eğilimci yaklaşıma göre insanların sahip olduğu farklı özellikler, bilinçaltından gün yüzüne çıkan eğilimlerin birer yansımasıdır ve bilinçaltının bir ürünü olan bu tür yansımalar, insanların düşünce dünyası ile davranış biçimlerini etkiler. Aslında koşullara göre değişkenlik gösteren eğilimler, davranış biçimleri üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. "Partizanca taraftarlıklarımız ya da askeri gücün kullanılmasına yönelik taleplerimiz başlangıçtaki bazı durumlar tarafından şekillendirilmiştir ve bunlar nihai olarak seçimlerde ve savaşlarda çok az bir değişkenlik gösteren, kalıcı eğilimler haline gelmiştir."[47] İnsanlar kalıcı eğilimlerinden dolayı karar verirken, hem geçmiş ile bugün hem de geleceğe ilişkin yakın geçmiş arasında benzeşim kurar. Benzeşim kurma, sezgisel olarak edinilen malumatların işlenme sürecidir. Bu süreçte, birey kendi duygu ve düşünce dünyasına aykırı gelen malumatları ret eder ve kendi eğilimlerini ön plana alır. Eğilimlerine göre yaşayış biçimini düzenleyen insanoğlu, düşün dünyası yerine duygusal dünyasından beslenir. "Bir insan, her ne olursa olsun bir şey hakkında düşündüğünde, daha sonraki düşüncesi sanıldığı kadar tesadüfi değildir."[48] Dolayısıyla, eğilimlerimiz nedensellik bağı ile birbiriyle ilişkilidir. Yine

[46]Houghton, ss. 67-98.
[47]Houghton, s. 20.
[48]Hobbes, s. 29.

de bireyin geçmiş dönemlerde aldığı kararlar, aynı nesne ve özneyi farklı biçimde algılamasına neden olur. Mesela Hristiyanların teslis inancında İsa yaratıcı ile aynı seviyede iken, İslam inancında İsa sadece bir peygamberdir. Algıdaki en ufak ince bir ayrım, kitlelerin karşı karşıya gelmesine ve tahayyül edilemeyecek olayların yaşanmasına zemin hazırlar. Bu durumun temelinde ise birey ile toplumun tutumunu biçimlendiren nevrotik ve paranoit eğilimler yer alır. Nevroz temelde, *ego*'nun *id* ile yaşadığı bir çatışma halidir. Nevrozda, ego, *id*'in beklentilerine karşı direnç gösterir. Genel olarak birey gerçeklik olgusuna bağlı kalarak, bulunduğu durumdan kaçınmak ve kendisini korumak ister. Yani *ego*, *id*'in dayattığı beklenti haline karşı direnç geliştirir. Şayet baskılama mekanizması başarısızlıkla sonuçlanırsa salt nevroz hali ortaya çıkar. Salt nevrozda kişinin bilinç dışı ile durumlar arasında gerçeklik bağı daha sağlam olmasına rağmen, kişi durumlar karşısında eğilimlerini baskılamaya yatkındır.[49] Çünkü kişisel bilinç dışını baskılama mekanizması, durumlar karşısında sergilenen korku ya da güç dürtüsüne göre eğilimlere şekil kazandırır. Bu iki temel dürtü, kişisel bilinç dışındaki diğer dürtülerin dinamiklerini etkiler ve nedensellik bağı ile bireye özgü davranış biçimlerinin yönünü belirler. Kişisel bilinç dışında temel iki dürtü arasında kurulan nedensellik bağı, bireyin durumlar karşısındaki eğilimlerini biçimlendirir. Korku dürtüsü güvensizlik, sıkıntı ve nefret gibi duygu durumlarını ortaya çıkarır iken, güç dürtüsü saldırganlık, çıkarcılık ve egemenlik duygusunu besler. Kişiden kişiye eğilimler farklılık göstermesine rağmen bütün bireylerin temel gayesi, ruhsal ve fiziki arzuların giderilmesidir. Fakat ruhsal ve fiziki arzuların giderilememesine bağlı olarak yaşanılan iç çatışmalar, kaygı eğilimli bir savunma mekanizmasının gelişmesine neden olur. Yani "kişiliğin farklı yönlerinde çatışmalar meydana geldiğinde bu ego içerisinde kaygıya neden olur ve bu kaygı ile başa çıkılmazsa bu durumda baskılama, rasyonelleştirme, inkâr, yerine koyma ve yansıtma gibi çeşitli bilinçaltı savunma mekanizmalarına başvurulur."[50] Bireyin yaşadığı hayal kırıklıkları, böylesi bir baskılama mekanizmasına süreklilik kazandırarak, nevroz sorununun ortaya çıkmasına neden olur. Yine de kişisel bilinç dışıyla ilişik nevrotik davranışlar kişiden kişiye çeşitlilik gösterir. Genel olarak nevrotikler, gündelik işlerinden kaçınma eğilimi içerisinde, kendi davranışlarının yanı sıra diğer bireylerin davranışlarını

[49] Nevroz kavramı ile ilgili detaylı bilgi için bkz Adler, **Nevroz Sorunları**.
[50]Houghton, s.103.

tetkik eden *ego* bilinci yüksek bireylerdir. Bu tür bireyler, psikolojik ve fizyolojik açıdan sürekli bir tatmin peşindedir. Amaç yönelimi, tatmin duygusu olan nevrotikler hem her eylemde takdir edilmeyi hem de yaşamları boyunca değer görmeyi hedefler. Fakat nevrotikler yaşadıkları hayal kırıklıkları nedeniyle değersizlik hissine kapılır ve yeni bir kaçınma refleksi geliştirir. Alfred Adler, bütün bireylerin az ya da çok değersizlik hissine sahip olduğunu ve bu değersizlik hissi ile önceki davranışın bir sonraki davranışın eyleme dönüşmesini engellediğini belirtmiştir. Öte yandan Adler, bütün bireylerde yönelimlerin egemenlik amacına hizmet ettiğini fakat değersizlik hissine kapılan bireylerin, bu amacı, ego bilincine yönlendirildiğini ve bunun kısa süreli ruhsal bir rahatlamaya neden olacağını ifade etmiştir.[51] Zamanla pek çok nevrotik bireyde gerçeklik olgusu yerini sanrılara bırakır. Bunun temelinde ise, değersizlik duygusundan kaçınmak isteyen bireyin kendi gerçekliğini yaratma isteği yer alır. Zira birey kendisini tatmin etmeyen öz benliğinden kaçınarak, bilinç dışında güçlü bir figür kurgular ve yaşantısını bu kurgulara göre yönlendirir. Dahası birey, rasyonel davranışlar sergilediğini iddia ederken, davranışları irrasyoneldir ve bu tarz davranışlar paranoya halinin oluşmasına zemin hazırlar. Özünde eğilimlerini her daim gerçekleştirmek isteyen birey, durumların neden olduğu sarsıntılarından kaçınmak için durumları görmezden gelir ve zamanla kurguladığı yeni gerçeklik olgusuna göre yaşayış biçimini düzenler. "Politik Psikolojinin özeti olan paranoya, insani meselelerde büyük ölçüde yok edici bir etki yapmıştır ve yapmaya devam edecektir."[52] Bu minvalde, kişisel bilinç dışının son evresi olan paranoya halinin irdelenmesi, birey ve toplum psikolojisinin anlamlandırılması için önem arz etmektedir. Paranoyada, *ego, id*'in beklentilerine boyun eğer ve kişi dış dünya ile bağını keser. Kişi, psikoz durumunda mevcut gerçekliği yadsıyarak, yeni bir gerçeklik olgusu inşa eder. Esasen nevrozda kişi, durumların farkındadır ve buna üzülürken, paranoyada kişi, bilinç dışında kurguladığı durumlara sevinir. Yani paranoyada, *ego*'nun gerçeklik ile bağı kesilir ve gerçeklik bilinç dışında yeniden kurgulanır. Paranoyada kişi, bilinç dışında kurguladığı durumlara göre eğilimlerine bir savunma mekanizması geliştirir. Psikoloji çalışmalarında paranoya halindeki kişinin, gerçeklik olgusunu yitirilmesi kısmen doğru olsa da, politik psikoloji

[51]Adler, ss. 34-48.
[52]Robert S. Robins, Jerold M. Post, **Politik Paranoya**, çev. İnci Kurmuş, Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s. 16.

disiplini açısından eksik bir açıklamadır. Zira paranoya, *id*'in durumlar karşısındaki yetersizliği ve kendisine dayatılan durumlara isyanıdır. Paranoyak kişiye göre meydana gelen olaylar arasında bir ilişki bulunur ve paranoyağın yaşamında tesadüfe yer yoktur. Paranoyağın her karşılaştığı ya da maruz kaldığı durumlar bir amaca hizmet eder. Böylesi bir ruhsal bozukluğun temelinde bilinçaltındaki korkulardan beslenen kaygılar yer alırken, zamanla bu kaygılar, paranoyak kişiyi şüpheciliğe ve güvensizliğe itmektedir. Dahası duygu birikimlerinden dolayı kişinin davranışları değişir ve kendisine yöneltildiğine inandığı haksızlıklara karşı isyan eder. Keza paranoyak birey, kendi türünü ötekileştirir, ötekileştirdiği grup ya da toplumdan aykırı davranış sergiler ve sürekli olarak kendi varlığını tehlikede hissettiğinden dolayı aşırı tepki verir. Paranoyak, varlığını korumak adına ötekileştirdiği birey, grup ya da topluma zayıf yönlerini göstermekten korkar. Suni ve abartılı bir güç gösterisi sergiler.[53] Aslında Paranoya bir ruhsal bozukluktur ve toplumdan dışlandığını düşünen paranoyak, bir gruba dâhil olarak grup dışında kalan bütün bireyleri ötekileştirir. Bu sayede, paranoyak, ruhunu tatmin etmek için politik ideolojiler ile kendi arasında bir ilişki kurar ve ideolojinin dışında kalan bireyler ile arasına görünmez bir duvar örer. Zamanla grubun sanrıları üzerine inşa edilen duvarlar, toplumu rahatsız eden bir sorun haline evrilir. Bu durum, makro toplumun parçalanmasına ve içgüdüsel olarak dinsel, kültürel ya da etnik kimliğe dayalı mikro toplum yapılarını ortaya çıkarır. Çünkü üst soydan alt soya miras kalan paranoit düşünceler, sürekli kuşatılma zihniyetini besler. Paranoit birey kuşatılma zihniyeti karşısında din, kültür ve etnik kimliğe dayalı bir savunma mekanizması geliştirir. Dahası paranoit birey yaşantısını, kendisine miras kalan savunma mekanizmasının buyruklarına göre düzenler ve bu savunma mekanizmasını meydana getiren unsurlardan birisine yönelik eleştiriyi, yine kendi varlığına tehdit olarak algılar. Ortak tehdit ve kuşatılma zihniyeti, toplumun paylaşılmış bir paranoya geliştirmesine neden olur. "Paylaşılmış paranoya, bir mutlak kazanmışlık duygusunu yaratabilir ve bu hakkı korumaya yönelik davranışlara yol açabilir."[54] Esasen paranoit sanrılar üzerine inşa edilen mutlak kazanılmış duygusu, paranoit birey ya da toplumun kendisini teselli etmesine ve bilinçaltındaki değersizlik hissinden kaçınmasına yardımcı olur. Hatta paranoyağın sanrıları gerçekliğin önüne geçerek, kibrinin altında

[53]Robins ve Post, ss.18-35.
[54]Volkan, s.86.

gizlediği güvensizlik ve şüphecilik duygusunun köklerini kuvvetlendirir. Mesela Adolf Hitler'in, değerler manzumesi ve psikodinamik kökeninde, Alman milliyetçiliğine atfettiği kibir duygusu yatmaktadır. Böylesi bir kibir, Alman toplumunun yegâne kurtarıcısı olma idealini perçinlenmiştir. Hitler, kibir duygusunun altında gizlediği güvensizlik ve şüpheyi, Yahudilere yönelterek, Alman toplumunun rızasını kazanmıştır. İlaveten Roma döneminden Hitler dönemine kadar ki süreçte Yahudi kimliğine yönelik saldırılar, Yahudilerin kendilerinden olmayanları ötekileştirmesine ve ötekileştirdiği toplumları tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Öteki algısı, Siyonist ideolojinin temellerini teşkil eder iken, paranoya halindeki Yahudilerin dünyayı av-avcı ilişkisi içerisinde ele almasına sebebiyet vermiştir. Esasen Siyonist ideoloji, av olmaktansa avcı olmanın, Yahudi kimliğini korumak için gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu paranoit davranış ve zihniyet kalıbı sadece Yahudilere has bir özellik değildir. "Bütün kültürlerde paranoit boyutlar vardır."[55] Aslında politik toplumsallaştırma sürecinde kitlesel psikolojinin unsurlarını şekillendiren din, kültür ve milliyetçilik gibi olgular paranoit bakış açısının birer ürünüdür. Zira politik toplumsallaştırma sürecinde, politikacılar siyasi saygınlık elde edebilmek için bu tür, bireyleri yönlendirmekte ve kitlesel paranoya işlevsellik kazanmaktadır. Özünde eğilimler, insanların psişik yapısına göre anlam kazanan zihinsel kurgulardır. Fakat bu zihinsel kurgular ya da eğilimler durağan değildir ve durumlara göre değişkenlik gösterir.

1.5.1.3. Durumlar

Birey, karşı karşıya kaldığı her yeni koşulda yeniden seçim yapar ve bu seçimler neticesinde yaşantısını şekillendirir. Yani birey yaptığı her seçimle, kendisinin gelecekte yaşayacağı muhtemel yeni durumları oluşturur. Korku ve güç dürtüsü, durumlar karşısında bireyin davranışlarını biçimlendiren önemli unsurlardır. Durumlar karşısında sergileyeceğimiz tutum, korku ile güç dürtüsüne göre yeniden biçim kazanır ve bu döngüsel bir sürece dönüşür. Çünkü korku, bireyin her durumu kabul ederek tutsak bir yaşam sürmesine neden olur iken, güç istemine sahip birey, durumları olduğu gibi kabul etmek yerine durumları gücün eseri olarak görmekte ve

[55]Robins ve Post, s. 72.

bu gücü elde edebilmek için mücadele etmektedir. Her iki dürtü, bireyin eğilimlerini yönlendiren zihinsel bir süreçtir, bu süreç, oluş ya da olaya göre her defasında yeni bir çağrışım meydana getirir. "Öyleyse onları kümeler, şekiller altında toplayan ve hayali çizgilerle bağlayan bizim algılarımızdır."[56] Algılarımız soyut bir sonsuzluk iken, durumlar belirli sınırları olan somut gerçeklerdir. Esasen durumlar, birey ve toplumların yaşam şekillerini belirleyen ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel sınırlardır. Birey zihninde oluşturduğu sınırlar içerisinde, korku güdüsü ile eğilimlerini dizginlemekte ve koşullara uygun davranış biçimleri sergilemektedir.

Nasıl ki insanlar arasında hiyerarşik bir bağ varsa durumlar arasında da böyle bir bağ bulunur. İktisadi koşullar siyasi eğilimleri, siyasi eğilimler ise sosyo-kültürel eğilimleri etkiler. Yaşam kalitesi yüksek olan bir birey ile yaşam standartlarını elde edemeyen bireyin, siyasi ve sosyo-kültürel eğilimleri birbirinden farklıdır. Mesela Brüksel yönetimi ile Flamanlar arasındaki mesele büyük ölçüde siyasi ve sosyo-kültürel görüş ayrılıkları gibi görünse de, bu durum, Flamanların diğer bölgelere nazaran daha fazla gelir elde ederken, Brüksel yönetiminin bu bölgeye daha az ödenek ayırmasından kaynaklı bir mücadeledir. Daha fazla gelir elde eden Flamanlar, Belçika'nın geri kalan kesimleri ile bu geliri paylaşmak yerine farklı bir sosyo-kültürel kimlik altında ayrılıkçı siyaset izlemektedir. Esasen farklı iktisadi koşullar, birey ve toplumların hayatı algılama biçimini değiştirerek, siyasi ve sosyo-kültürel yaşayış biçimlerinin çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır.

İnsanların yaşayış biçimlerini şekillendiren kültür, din, milliyetçilik gibi olgulara ek olarak iktisadi durumlar, bireyin siyasi ve sosyo-kültürel eğilimlerini yönlendiren bir diğer fonksiyondur. Bu tür, fonksiyonların bileşimi bilinç ve bilinç dışında sentezlenerek, bireyin psişik yapısında tek bir dinamik güce dönüşmektedir. Siyasi ve sosyo-kültürel eğilimlerin tek bir dinamik güce dönüşmesi, bireyin kendi eğilimlerini mutlak doğru şeklinde okumasına neden olur. Fakat bu durum, bireyin şekil ve zemin algılamasına göre değişkenlik gösterir. Keza bilinçaltı pek çok duygu ve düşünceyi bir arada barındıran Picasso'nun Guernica tablosuna benzer. Böylesi pek çok duygu ve düşüncenin sentezlenmesi ile ortaya çıkan düşüncelerin her dönem doğru olduğunu kabul etmek, aslında durumları yadsımaktır. Zira birey içinde bulunduğu durumu değiştirmek ve arzuladığı duruma ulaşmak isterken, yaşadığı

[56]Dwelshauvers, s. 23.

sarsıntılardan dolayı değersizlik hissine kapılarak, öz kimliği yerine kitle kimliğini ön plana almaktadır.

1.5.2. Kitlesel Psikolojisinin Unsurları

Kitlesel psikoloji ya da geniş grup kimliği kavramı, birbirlerini tanımayan bireylerin, ortak değerler çatısı altında benzer duygu ve düşüncelere sahip olacağını tanımlar. Kitlesel psikoloji, birbirinden farklı tutum ve davranış dizisine sahip bireylerin birbirleriyle özdeşim kurmasını ve bireysellik yerine toplum bilincinin gelişmesine katkı sağlar. Bu sayede, yaşamları boyunca bir araya gelemeyecek bireyler, kitle ruhunu kazanır. Kitle ruhu, milliyetçilik, kültür ve din gibi olgulardan beslenir. Geniş grup kimliğine süreklilik kazandıran üç temel unsur sadece geniş grup içi ilişkileri değil, geniş gruplar arasındaki ilişki ağını da yönlendirmektedir.

Toplumsal, bölgesel ve uluslararası olmak üzere üç farklı geniş grup kimliği bulunmaktadır. Toplumsal geniş grup kimliği, ekonomi, güvenlik, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir uzlaşıdır. Ulus-devlet formları, toplumsal geniş grup kimliğinin sistemleşmiş bir hâlidir. Bölgesel geniş grup kimlikleri, din, millet ve kültür şemsiyesi altında bir araya gelen toplumsal geniş grup kimliklerinin oluşturduğu bir üst kimliktir. Örneğin Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı birçok birey hem İslam inancı hem de Türk kültürünün temel ilkelerini benimser ve yaşayış biçimini bu iki eksen üzerine inşa eder. Uluslararası geniş grup kimlikleri ise makro düzeyde bir araya gelen bölgesel geniş grupların, kendi aralarında yaptığı akit sisteme dayanır. Uluslararası geniş grup kimliğine NATO, AB ve ASEAN gibi oluşumlar örnek verilebilir.

Genel olarak "geniş gruplar; kendilerini üyelerinin paylaştığı tarih, dil, kültür, adalet gelenekler ve din temelinde tanımlamalarına ve ortak kimliklerinin dokusunu simgelerle, seçilmiş örselenmelerle ve seçilmiş zaferlerle törensel bir biçimde zenginleştirmelerine ek olarak, kendilerini diğer gruplardan da törensel bir biçimde ayırarak tanımlamaktadırlar."[57] Böylesi bir durumda "bilinçli kişilik ortadan silinir, bütün bu birleşmiş fertlerin düşünceleri ve duyguları tek bir tarafa yönelir."[58] Geniş grup kimliklerinin ruhsal yapısına etki eden unsurlar duygu, düşünceler; eğilimler,

[57]Volkan, s.132.
[58]Le Bon, s.20.

durumlar, korkular, ötekileştirme, kitlesel paranoya hali ve gelecek beklentisidir. Kitlenin duygu ve düşün dünyasını tasarlayan etmenler aynı zamanda kitlenin psişik yapısına dair sınıflandırılma yapılmasını mümkün hale getirir. Yine de "kitleyi meydana getiren bireyler kim olursa olsun; yaşama biçimleri, işgüçleri, karakterleri yahut zekâları ister benzer, ister ayrı olsun, kalabalık haline gelmiş olmaları onlara bir nevi kolektif ruh aşılar."[59] Zira böylesi bir kolektif ruh yapısı, insanın "kendi varlığını şekillendiren güçleri genellikle kendi dışında arama eğiliminden"[60] kaynaklanmaktadır. Neticede insanoğlunun arayışı, bilinçli kişiliğin yerini bilinçaltı davranışların almasına, düşünce ile duyguların etkileşim vasıtasıyla aynı yöne evrilmesine ve yönlendirmeye açık kitlelerin oluşmasına neden olur.

1.5.2.1. Milliyetçilik, Din ve Kültür

Kitle psikolojisine etki eden en önemli unsur milliyetçiliktir. Çünkü milliyetçilik olgusu birbirinden farklı bireylere kitle ruhu aşılar. Milliyetçilik olgusu aynı zamanda bir aidiyet duygusudur ve bu duygu sayesinde kitleler bir araya gelir. Kitlelerin yerleşik yaşama geçişleriyle birlikte yaşanan nüfus artışı, toplumların politik eylemlerini etkilemiştir. Zira artan nüfus ile birlikte, şehir devletleri arasında yaşanan egemenlik mücadeleleri, farklı etnik kimliklere sahip imparatorlukları meydana getirmiş, Fransa'da yaşanan ihtilal ve Napolyon Savaşları, milliyetçilik akımının tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Neticede I. Dünya Savaşı ile parçalanan imparatorluklardan, milliyetçilik şemsiyesi altında pek çok ulus-devlet formu ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik akımı, ulus-devlet formlarının ayakta kalabilmesi amacıyla türetilmiş bir olgudur. Böylesi bir olgu, duyguları besleyerek hem ulusu bir arada tutmakta hem de ulus-devlet formaları arasındaki kutuplaşmayı arttırmaktadır.

Modern milliyetçilik kavramı "geniş tanımıyla, aynı ortak tarihi, dili, ülkeyi ve kültürü paylaşan bir grup insanın sahip olduğu aidiyet duygusudur."[61] Aynı zamanda milliyetçilik, ortak tarih ve kültürel geçmişe sahip bireyleri tanımlayan birer kimliktir. Bu tür, bir kimlik altında birleşen bireyler, "başlangıçta rakip olmalarına

[59]Le Bon, s.24.
[60]Hoffer, s.29.
[61]J. Searle-White, **The Psychology of Nationalism**, s.3'den aktaran Houghton, s.168.

rağmen, aynı nesneye duyulan benzer bir sevgi yoluyla birbirleriyle özdeşleşmeyi başarırlar."[62] Böylesi bir özdeşim vasıtasıyla bireysel içgüdüler yerini sürü içgüdüsüne bırakmakta ve sürü içgüdüsü ile birlikte bireyler birbirine daha bağımlı hale gelmektedir. Bununla birlikte, sürü psikolojisi ile birey, kendi kimliğini korumak adına bayrak, marş, ordu ve devlet gibi benzer temel ilkeleri benimsemektedir. Zira insan eliyle üretilen temel ilkeler, toplumun milliyetçilik duygusunu sürekli besleyen araçlardır. Topluma, ulus olma bilincini kazandıran suni araçlar, faklı milletler arasındaki egemenlik yarışına da süreklilik kazandırır. Özünde "milliyetçilik, ne insan ruhunun doğal ve ebedi bir parçasıdır ne de kaynağını insanların biyolojik özelliklerinden"[63] almaktadır.

Politik psikoloji perspektifinde, sosyal, siyasal ve psikolojik bir eylem olan milliyetçiliğe dair beş temel yaklaşım bulunmaktadır. Milliyetçilik olgusunu inceleyen bu beş yaklaşım; "gerçekçi grup çatışması kuramı, sosyal kimlik kuramı, sosyal baskınlık kuramı, psikodinamik görüş ve biyopolitik yaklaşımdır."[64] Gerçekçi grup çatışması kuramı; grupların birbirleriyle savaşmak için rasyonel gerekçelerinin olduğunu savunur iken, hangi koşullar altında rasyonel gerekçelerin oluştuğunu detaylandırmamaktadır. Bir diğer yaklaşım olan sosyal kimlik kuramı; ulusların sosyal, siyasal ve çatışma süreçleri üzerinde milliyetçiliğin psikolojik etkisini anlamlandırmaya çalışan bir yaklaşımdır. Houghton, Henri Tajfel ve John Turner'ın sosyal kimlik kuramının, milletler arası rekabet için hiçbir rasyonel gerekçenin olmadığı durumlarda da ortaya çıkabileceğini ve bireyin iç grupla özdeşleşmesinin altında farklı isteklerin yattığını ifade ettiklerini anlatır.[65] Sosyal baskınlık kuramına göre toplum, içgüdüsel olarak baskın bir karakter özelliği taşımakta ve bu karakter toplum ilişkilerinde hâkim olmaktadır. Öte yandan sosyal baskınlık kuramı, baskıya yönelik otoriter yapının toplumsal eşitsizliği arttıracağı ve statüye paralel bir saygı kavramının ortaya çıkacağını belirtmektedir. Psikodinamik görüş, milliyetçilik olgusuna, Freud'un psikanalitik çalışmalarının temel prensipleri doğrultusunda yaklaşmaktadır. Psikodinamik görüş, böylesi bir yaklaşım ile uluslararası rekabetin

[62]Freud, "Huzursuzluğu", s.160.
[63]Yuval Noah Harari, **21. Yüzyıl İçin 21 Ders**, çev. Selin Siral, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s.113.
[64]James Sidanius**, The Psychology of Group Confilict and the Dynamics of Oppression: A Social Dominance Perspective** içinde Shanto Iyengar ve William McGuire**, Explorations in Political Psychology**, Durham NC: Duke Universitiy Press, 1993'den aktaran Houghton, s.189.
[65]Houghton, ss. 187-198.

bilinçaltı süreçlerini irdelemektedir. Fakat ulus-devlet formları arasında yaşanan karmaşık ilişkiler ağını, sadece bilinçaltı süreçlere dayandırarak kabul ya da ret etmek, diğer faktörlerin çarpan etkisini yok saymaktadır. Biyopolitik yaklaşım, insanın hayvansal içgüdüler nedeniyle saldırgan ve bencil bir tutum sergilediğini, bu tutumun milliyetçiliği ortaya çıkarttığını savunan bir görüştür.[66]

Kitle psikolojisi üzerinde etkili olan bir diğer unsur dindir. İlk insanla birlikte ortaya çıkan ilahi dinlerin temelinde, on emir yer alır. Esasen on emir, hem bireylerin yaşayış biçimini düzenleyen hem de toplumsal ilişkilere sınırlar getiren ilahi kurallar bütünüdür. İlahi dinlerde kutsal bir yaratıcının varlığına inanılırken, beşeri dinlerde tek bir yaratıcının varlığına ihtiyaç duyulmamıştır. İlahi dinlerin yanı sıra beşeri dinlerin temelinde de benzer kurallar yer alır. İlahi ve beşeri dinler, insanın dünyada nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğine yönelik, kuralları olan, değer ve erdem yargılarını içerir. "Çin'de MÖ. 6 yüzyılla beraber, Taoizm, Konfüçyüsçü öğreti ve Budizm gibi dini akımlar, dönemin toplumlarının kendi aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi anlamında ideal sistemler öngörmüşlerdir."[67] Dolayısıyla, ilahi ya da beşeri bütün inanç sistemleri, birey ve toplum yaşantısını düzenleyici yasalardır. Birey düzenleyici olan yasaları yaşamıyla özdeşleştirerek, kendisine hem bireysel hem de toplumsal sınırlar meydana getirir. Thomas Hobbes'a göre din olgusunun ortaya çıkmasındaki temel gerekçe, insanoğlunun gelecek endişesidir. Hobbes, genelde insanoğlunun, geleceğe dair hissettiği kuşku ve korkular nedeniyle kaygılara teslim olduğunu ve kaygıların soyut düşünceleri meydana getirdiğini belirtmiştir. İlâveten insanoğlunun soyut düşüncelere güç atfettiğini ve bu güce inanarak kendilerini güvende hissettiklerini, dinin kökeninde yer alan insan korkularının dinin doğasını oluşturduğunu ifade etmiştir.[68]Freud, dinsel tutumun temelinde çocukluk evresindeki çaresizlik duygusunun yer aldığını ve insanın kendisini teselli etmek için bu tutuma sıkı sıkıya bağlandığını dile getirmiştir. Bununla birlikte, Freud, din temelinde yatan gerekçelerden ziyade insanların din kavramını, bu dünyada yapılan hataların, diğer dünyada telafi edileceğinin garantisini veren öğretiler şeklinde algıladığını ve bu tür öğretiler üzerine yaşayış biçimini düzenleyen insanların, temel

[66]Houghton, ss. 187-198.
[67]Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, s. 56.
[68]Hobbes, ss. 82-87.

gayesinin mutluluğa erişmek olduğunu ifade etmektedir.[69] Aslında Freud'un düşünceleri, kendi döneminde yaşayan toplumun dine bakış açısını yansıtmaktadır. Zira skolastik düşünce sistemine karşı bir duruş sergileyen Rönesans akımı, ilimlerin tasnifi değiştirmiştir. İlimlerin tasnifi Rönesans öncesi dönemde din, doğa ve fen-matematik ilimleri iken, Rönesans sonrası dönemde fen-matematik, doğa ve din ilimlerine evrilmiştir.[70] İlimlerin tasnifindeki böylesi bir değişim, toplum dinamiğini etkileyen pek çok faktörün kökten biçim değiştirmesine, ahlak ve erdem gibi değerlerin yerini materyalist yaklaşımların almasına neden olmuştur. Fen-matematik ilimlerinin ön planda olduğu bir dönemde yaşayan Freud, insanın inanma gereksinimi ya da dinsel tutumunu, materyalist bir yaklaşımla ele almıştır. Bu minvalde, insanın inanma gereksinimi sadece bilinçaltı süreçler ile ilintili olarak materyalist bir çerçevede anlamlandırmaya çalışmak kısmen doğru bir yaklaşım olsa da insanın inanma ihtiyacını tam olarak açıklamamaktadır. İnsanoğlu varlığını sadece bu dünyada değil, öteki dünyada da devam ettirmek istemektedir. Din öğretileri insanın bu isteğine yanıt olarak ortaya çıkmış kurallar manzumesidir. Bu kurallar manzumesi, insana bir şart koşmakta ve hayvani içgüdülerini baskılar ise öteki dünyada mükâfatlandırılacağını, aksi takdirde cezalandırılacağını belirtmektedir. İnsan ilk aşamada cezadan korktuğu için ikinci aşamada ise ruhsal yönden rahatlama istemi ile inanır. Yani insan inandığı dinin buyruklarını yerine getirerek, yaratıcı tarafından vaat edilen cezadan kaçınacağını düşünmekte ve bu sayede, ruhsal yönden bir rahatlama hissi yaşamaktadır. Esasen insan, cezadan korktuğu için inanır. Fakat korkuları yüzünden inanma ihtiyacı duyan insan, dine getirmiş olduğu yorum farklılıkları nedeniyle parçalı bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, ilk evrede benzer korkuları taşıyan kitlelerin bir araya gelmesini sağlar iken, son kertede kitle ruhunu din kimliği üzerine inşa eden grubun güç istemini besleyen bir araç haline dönüştürmüştür. Yine de din, yorum farklılıkları yüzünden parçalı bir yapıya sahip olsa dahi politik ve psikolojik süreçler üzerinde etkisini sürdürmektedir.

Günümüzde din, geçmişte olduğu gibi hem küresel çapta politikaların tasarlanmasında ve uygulamasında hem de insan psikolojisi üzerinde etken bir faktördür. Avrupa, Asya ve Amerika kıtasında yer alan ulus-devlet formlarında, dini

[69]Sigmund Freud, **Uygarlığın Huzursuzluğu**, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 55-62.

[70] Nadim Macit, Teo-strateji ders notları, 2020.

yaklaşımlar politikayı belirleyici bir unsurdur. İsrail ve İran gibi teokratik yönetimlerin yanı sıra ABD ve Brezilya gibi laik sayılan ülkelerde dahi politikaların oluşum süreçlerini şekillendirmektedir.[71] Özellikle Amerikan politikasına yön veren Evanjelist inanış, ABD'nin dünya siyasasında kabul gören gücü vasıtasıyla kendisine çok geniş bir etki sahası bulmaktadır. Örneğin Evanjelistler, iç ve dış politikayı etkilemek için çeşitli örgütler kurmuşlardır. AIPAC isimli örgüt içlerinde en etkili olanıdır. Bu örgüt çatısı altında Gary Bauer, Jerry Falwell, Ralph Reed, Pat Robertson, Dick Amey ve Tom Delay gibi önemli Hristiyan Evanjelikler bulunmaktadır. İsrail yayılmacılığını İncil'de vaat edildiğine inanan Evanjelik senatörler İsrail'in güvenliği için çalışmaktadır.[72] Bu ve benzeri din üzerinden siyaseti etkileyen parçalı yapılar hakkında daha çok örnek verilebilir. Fakat bu örnek dahi bireyin yaşayış biçimine sınırlar getiren din temelli parçalı yapıların, politikaları şekillendirecek derecede sınırların ötesinde bir güce sahip olduğunu göstermektedir.

Toplumun barış ve huzur içerisinde yaşamasını amaç edinen dini öğretiler, cemaat ve terör örgütleri gibi aykırı mekanizmaların beslendiği birer araç haline dönüşmüştür. Hatta farklı dini öğretiler altında yapılanan çeşitli cemaat ve inanç eksenli terör örgütleri zamanla devlet mekanizması içerisinde ayrı oluşumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Genellikle toplumda kendisini değersiz hisseden bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bu tür yapılar, toplumun diğer kesimlerini ötekileştirmekte ve dışarıya karşı paranoit bir refleks geliştirmektedir. Ulus-devlet formları ile toplum düzenini tehdit eden cemaat tarzı paranoit yapıların, hangi koşullar altında gelişim gösterdiği ve ne tür eğilimlere sahip olduklarının anlaşılması için Psiko-politik açıdan ayrıca irdelenmesi, güvenlik politikaları açısından önemlidir.

Son kertede kitle psikolojisi üzerinde etkili olan diğer bir unsur da kültürdür. Kültür, "belirli bir insan grubu tarafından paylaşılan inançlar, değerler, davranışlar ve maddi objeler olarak tanımlanırken diğer taraftan bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özellikler olarak görülmektedir."[73] Bununla birlikte, kültür, toplumun benimsediği sözlü kurallar

[71]Harari, ss.127-129.
[72]Stephen M. Walt, John Mearsheimer, **İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası**, çev. Elif Ocak, Zodyak, İstanbul, 2014, ss. 30-32.
[73]Yusuf Özer, **Kültürel İstihbarat**, Karakum Yayınevi, Ankara, 2018, s. 68.

çerçevesinde birey ilişkilerini sınırlandıran dışsal bir etkendir. "Dışsal etken ise kültürel çevremizin beklentilerini temsil eden yetiştirme tarzının uyguladığı ve bu çevrenin doğrudan baskısıyla daha sonra da devam eden güçtür. İnsan, sadece kendi yakın kültürel çevresinin baskısına değil, atalarının kültürel tarihin etkisine de tabidir."[74] Yani kültür ya da "gelenek, var olan ortak kimliklerin geçmişten geleceğe aktarılması ve bunların kurumsallaştırılması ile şekillenir. "Ortaya çıkan büyük resim ise toplumdur, millettir."[75] Özünde kültür, bir milletin değer ve alışkanlıklar dizisini tanımlar. Kültür kavramı, insanların yaşayış biçimlerini yorumlayıp, anlamlandırmaya ve değerlendirmeye yarayan bir işleve sahiptir. Ayrıca bütün ulusların yaşayış biçimini düzenleyen kültür olgusu, toplumların tarihsel süreç içerisinde edindiği farklı zihinsel kurgulardan dolayı çeşitlilik gösterir. Yani tarihsel süreç içerisinde, ulusun yaşadıklarıyla ilişkili olarak gelişen zihinsel kurgular, her kültürün kendine has kodlarını meydana getirir. Çünkü kültürel kodlar coğrafi, dini, psikolojik, ekonomik, politik ve tarihsel öğeler üstüne inşa edilir. Kültürel kodları teşkil eden bu temel öğeler, tek başına kültürel bir içerik taşımamasına rağmen bireyin aidiyet beslediği kültürle uzamsal bir bağ kurmasına yardımcı birer araçtır. Ama bu öğelerde meydana gelebilecek tek bir değişim, kültür kodlarının genel yapısını etkilemeyecektir. Zira kültürel öğeler, bir topluluğun düşünce sistematiğini oluşturan kodlardır.

Toplumun düşünce sistematiğini oluşturan bu kodlar, bilgisayarın işleyiş mekanizmasını düzenleyen parametreler gibidir. Bilgisayarın işlevsellik kazanması için nasıl ki güncellemeler gerekiyorsa, toplumun da işlevsellik kazanması için kültürel kodların dönemin ruhuna uygun bir şekilde güncellenmesi gerekir. Yine de toplumun hem sınırlarını hem de arzularını oluşturan bu kodların temelinde, güce sahip olma dürtüsü yer alır. Toplumun güç dürtüsü, yaşamında karşılaştığı bütün zorlukların üstesinden gelebilmek ve gelecek beklentisini şekillendirebilmek için sahip olmak istediği yegâne itici kuvvettir. Kültür, bu itici kuvvete somut bir kimlik kazandırır. Yani kültür, kolektif yaşamın bir ürünüdür ve bu ürün kolektif yaşamın sınırları ile kimliğini belirler. Toplumun kimliğini temsil eden kültürel kodlar, toplumun tarih hafızası, aile yapısı, üretim-tüketim alışkanlıkları, dil-din-felsefe anlayışı ile ortak kaygı, arzu ve gelecek beklentileri üzerine inşa edilir. Birçok

[74]Freud,"Huzursuzluğu", s. 78.
[75] Dönmez, s. 296.

paradigmanın bir araya gelmesiyle oluşan kültürel kodlar, sonradan edinilen niteliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla, değişim, gelişim ve süreklilik kazanır. "Kuşağa aktarılan şey, örselenmiş kişinin olaya ilişkin anıları değildir...[b]ir sonraki kuşağa aktarılan özbenlik-imgeleridir."[76] Aynı zamanda kültür kodları, coğrafi koşullara göre çeşitlilik göstermektedir. Farklı koşullar altında gelişim gösteren yaşam biçimleri, kuşaktan kuşağa aktarılan değişimlerin birer birikimi olarak kültür kodlarındaki çeşitliliği meydana getirir. Bu bir süreçtir ve kültürel değerlerdeki köklü değişiklikler, uzun süreçler sonucunda ortaya çıkar. Ama toplumun tarihsel süreç içinde yaşadığı kırılma anları zaman ve mekâna göre değişiklik gösterse de toplumsal davranışları meydana getiren temel özellikler aynı kalmaktadır. Toplum davranışlarını şekillendiren temel özellikler kültürdür. Örneğin Türkler, toplumunun bilinçaltı yansıması olan kültür ekseninde 16 devlet kurmuş ve bu devletler vasıtasıyla kültürel etki sahasını genişletebilmişlerdir. Bununla birlikte, Türkler kendi kültürel kodlarını tanımlar iken, yaklaşık 2000-5000 yıl öncesine atıfta bulunmaktadır. Sadece Türkler değil, İran, Alman, İngiliz, Rus vb. bütün uluslar, kültürel kodlar arasında geçmiş, günümüz ve geleceğe ilişkin bir bağ kurarak kendi varlığına meşruiyet kazandırır. Fakat sürekli geçmişi ile övünen kültürler, bu övünç anlarında kısa süreli tatmin duygusu yaşarlar. Kitleler için anlık tatmin duygusu, kültürel ilerlemenin önünde ki en büyük engeldir. Temelde kültür, bir toplumun düşünce sistematiğini oluşturan dinamik bir süreçtir. Bu dinamik süreçte, toplumun kültürünü şekillendiren ana değerlerin belirlenmesi ile o toplumun zayıf ve güçlü yönleri hususunda bilgi sahibi olunabilir. Temel değerlerin belirlenebilmesi için bireylerin psişik yapısından hareketle, kitle davranışlarının analiz edilmesi gerekir. Çünkü ana değerler zaman ve mekâna ait değildir, değerlerin ana çehresi, üst soydan alt soya aktarılan duygu ve düşüncelere göre biçim kazanır ve değişime uğramadan günümüze kadar gelen kültürel kodlar, çağın gerekliliklerine göre revize edilir. Yani bir toplumu tanımlayan farklı dönemlere ait kültürel normlar arasında uzamsal bir bağ vardır ve bu bağ toplumsal değerlerin ana çehresini ortaya koyar. Bu bağlamda, bir toplumda meydana gelen köklü değişim ve dönüşüm süreçleri incelendiğinde, toplumun gelecek beklentilerine ilişkin öngörülerde bulunulabilir. Çünkü dinamik bir

[76]Volkan, s. 59.

faktör olan kültür kodları, bir toplumun geçmiş, günümüz ve geleceğine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

1.5.2.2. Politik Toplumsallaştırma Evresi

Politik toplumsallaştırma, hâkim ideolojinin milliyetçilik, din ve kültür araçları ile telkine açık kitleyi kendi amaçları doğrultusunda yönlendirdiği bir süreçtir. "Politik toplumsallaştırma, politik düzenin belirlediği (ve/veya değiştirmeyi öngördüğü), politik davranışları etkileyecek, yönlendirecek, normları ve tavırları dolaylı ya da dolaysız yollardan insana kavratma ve özümletme süreci olarak tanımlanmaktadır."[77] Yani politik toplumsallaştırma sürecinde, birey belirli kurallar dahlinde ehlileştirilmesi gereken bir varlık olarak görülür ve süreç sonucunda ehil olan bireyin, kurallara sadakatle bağlanması beklenir. Çünkü politikacılar açısından yönetilecek kesim içgüdüleriyle eyleme geçen bir kitledir ve toplumsal düzen için bu kitle yönlendirilmelidir. Politikacılar, kitleleri yönlendirilebilmek için milliyetçilik, kültür, din, ekonomi, eğitim ve medya gibi araçlar kullanmaktadır. Milliyetçilik, kültür ve din kitlenin psikolojik duygu durumuna yoğunlaşırken, ekonomi, eğitim ve medya ise politik karar verme sürecine odaklanır. Örneğin Kapitalizm, küresel ölçekte sosyo-ekonomik boyutlara sahip iktisadi bir sistem olmanın yanı sıra bireyin psişik yapısını belirli sınırlar içerisinde biçimlendiren ve bu tür sınırlar dâhilinde kitle ruhunun oluşmasına yönelik bir sistemdir. İlâveten kapitalizmin ilkeleri doğrultusunda gelişim gösteren kitle iletişim araçları, çeşitli kültürlere ait değer ve erdem yargılarını, kitle içinde eriterek tek bir kültür haline dönüştürmektedir. Ayrıca yönlendirici mekanizmalar, kendisini her bir bireyle yinelemekte ve normların toplum tarafından özümsenmesini sağlamaktadır. Birey özümseme sürecinde korku, arzu ve beklentileri üzerinden kontrol edilmektedir. Korku, arzu ve beklentilerin yönlendirilmesinde temel amaç; gücü elinde bulunduran kesime itaat edecek kitlelerin oluşturulması ve bu itaat duygusunun süreklilik kazanmasıdır. Bu sayede, kitle ruhu hâkim ideoloji çerçevesinde devamlı olarak baskı altında tutulur. Böylesi

[77]Gerdurd Beck, **Politische Sozialisation und Politische Bildung**, 1972'den aktaran Teber, s. 79.

bir politik baskılama süreci örtük ve belirgin olmak üzere iki aşamalıdır. Örtük toplumsallaştırma sürecinin ilk evresi aile içi eğitim ile başlamaktadır.[78]

Aile içi eğitim vasıtasıyla, çocuk kendi varlığını tanımlayan öğeleri, ebeveyninden aldığı öğretiler üzerine inşa eder. Aile içi eğitim, ebeveynin kendi değer ve erdem yargılarını çocuğuna özümsetme sürecidir. Fakat özümseme sürecinde çocuğun aile içinde yaşadığı trajik olaylar, farklı kişilik tiplerinin türemesine neden olur. İşte bu noktada, politik toplumsallaştırma sürecinin bir diğer evresi olan okul eğitimi devreye girer. Okulda verilen eğitim ile kişilik tiplerindeki farklılıklar törpülenerek, hâkim ideolojinin düşünce sistematiğine uygun kişilik tipleri yeniden üretilir. Bu sayede, birey, ailesinden edindiği değer ve erdem yargılarının aslında hâkim ideolojiden izler taşıdığını keşfeder. Bu tür, bir keşif çocuğun latent gelişim döneminde kişiliğini şekillendiren güçlü aile figürü yerini hâkim ideolojiye bırakmasına neden olur. Sonuçta birey, aile öğretileri yerine hâkim ideolojinin öğretilerini içselleştirir. Özünde örtük toplumsallaştırmanın ilk evresinde aile içi eğitimle kişilik tipleri, ikinci evresinde okul eğitiminin sınırları içerisinde kişilik tipleri olgunluğa erişir. İkincil politik toplumsallaştırma sürecinde, olgunlaşan bireyin salt kimliği daha belirgin bir politik kimliğe evirilir. Zira belirgin toplumsallaştırma sürecinde, birey kendisi ile gücü elinde bulunduran hâkim ideoloji arasında bir özdeşim kurar. Bu sayede, belirgin politik kimliğe sahip bireyde otoriteryan kişilik tipleri ortaya çıkar. Özellikle din, milliyetçilik ve kültür gibi öğeler, sorgulama yetisini kaybetmiş otoriteryan kişilik tiplerini oluşturur.[79] Zira kendi varlığı ile bu tür öğeler arasında bağ kuran otoriteryan kişilik, kitle hareketlerinin bir parçası haline gelir. "Bütün kitle hareketleri birbirinin yerini tutabilir. Bir kitle hareketi kolayca kendini başka bir kitle hareketine dönüştürebilir. Bir dini hareket bir sosyalist hareket veya bir milliyetçi harekete dönebilir; bir milliyetçi hareket bir devrimci harekete veya bir dini harekete dönebilir."[80] Kitle hareketleri, yapay ve doğal olmak üzere iki tip toplumsallaştırma yöntemi içerisinde kendisini yineleyerek süreklilik kazanır. Politik toplumsallaştırma sürecinin sonunda kitle hareketleri basite indirgenerek, benimsenen din, millet, kültür ekseninde duygu ve düşünce sistematiği gelişim gösterir. Günümüz dünyasının politik

[78] Teber, ss. 80-82.
[79] Teber, ss. 79-95.
[80] Hoffer, s. 47.

toplumsallaştırma süreçlerini politik-psikoloji perspektifinde irdelenmesi, "toplumsallaştırma yöntemiyle eğitilmiş insanların kişiliklerini biraz daha yakından tanımak, salt tarih bilgimizi tazelemek yönünde değil, ayrıca bunların geçmişte üstlendikleri ve büyük bir olasılıkla gelecek yıllar da yeniden"[81] üstleneceği işlevi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.5.3. Oy Verme Davranışları

Bireylerin seçim davranışını anlamak için kültür, din ve etnik kimlik gibi belirli faktörlerin yanı sıra tutum, niyet, öznel norm, beklenti ve ikna süreçleri gibi seçmen psikolojisini etkileyen unsurlar incelenmelidir. Zira seçim davranışında kültür, din ve etnik kimlik gibi faktörler öznel yargıları meydana getirirken, tutum, niyet, öznel norm ve beklentiler nesnel değer yargılarını oluşturur. Yani seçmen, nesnel ve öznel değer yargılarına göre bir oy verme davranış modeli geliştirir ve o modele göre karar verir. Psikoloji, bireyin karar verme sürecinde etkili olan nesnel yargıları irdelerken, siyaset genelde öznel yargıların tetiklediği ulusal ve uluslararası sonuçlara odaklanır. İşte bu noktada, politik psikoloji disiplini, psikolojiden farklı olarak, insan zihninde yer alan bilgilerin ne şekilde modellendiğini ve bu modeller vasıtası ile oy verme davranışlarının nasıl gelişim gösterdiğini irdeler. Kısacası disiplin oy verme davranışının sonucuna etki eden psikolojik faktörleri anlamlandırmaya çalışır. Oy verme davranışlarına geçmeden önce psikolojide davranışları biçimlendiren planlı davranış, tutumdan davranışa geçiş, prototip isteklilik ve ikna sürecinde ayrıntılandırma olasılığı modelleri kısa fakat kapsamlı bir şekilde irdelenmelidir.

Planlı davranış kuramına göre, birey durum öncesinde olası sonuçları kabullenme niyeti ile net bir tutum ortaya koymaktadır. İlaveten tutumlarımız ya da bir konuyu algılayış biçimimiz, planlar dâhilinde davranışlarımızı şekillendirir. Misal şehirlerarası seyahat planı yapan bir kimse, şayet seyahati gerçekleştirme niyetinde ise yolculuk için gerekli olan koşulları sağlamalı ve yolculuk esnasında karşılaşabileceği bütün durumları göz önüne almalıdır. Bununla birlikte, davranışımız hakkında başkalarının ne düşündüğüne ilişkin düşüncelerimiz ile

[81]Teber, s. 104.

davranışlarımızı kontrol altında tutma isteğimiz, niyetlerimizi etkileyen ikinci unsurdur. Bu modele göre tutum ve deneyimlerimiz, yeni durumu tanımlayıp analiz ederek, duruma uygun davranış sergilememiz neden olur. Prototip isteklik modelinde ise, davranış geçmişteki eylemlerin bir yansımasıdır ve tutum, öznel normlar, niyet ile istekler davranışımıza yönelik farklı modeller oluşturur. Modele göre birey yaşantısının her evresinde edindiği deneyimleri geçmiş olaylar ile sentezleyerek, yeni bir koşul karşısında nasıl davranması gerektiğine yanıt aramaktadır. Dahası birey bu sentez sürecinde, karşılaştığı durum ile geçmiş arasında bir bağ kurarak, kendisini güvende hissedeceği kararları alma eğilimi sergiler. İkna sürecinde ayrıntılandırma olasılığı modeli ise, bireyin neden ikna olma eğilimi içerisinde olduğunu ve ikna etmek isteyenin savlarının niteliği ile yüzeysel işaretler, semboller ve statünün sürece olası etkilerini irdeler. Temelde ikna olma süreci bir güven arayışıdır. Her insan ikna olmak için güven duymak ister ve güven duyduğu ölçüde birey ve toplumla bağ kurar. Politik psikoloji disiplini açısından oy verme davranışlarına ilişkin iki hâkim görüş yukarıda bahsi geçen dört modelin üzerine inşa edilmektedir. Bu iki hâkim görüş; durumcu ve eğilimci yaklaşımlardır. Ayrıca durumcu yaklaşımda mantık, eğilimci yaklaşım ise duygular ön planda olmasına rağmen her iki yaklaşım arasında girift bir ilişki bulunur. Mesela öznel norm ya da davranışlarımız hakkında başkalarının ne düşündüğüne ilişkin düşüncelerimiz mantık süzgecinden geçerken, niyet ve isteklerimiz bu sürece etki ederek, karmaşık bir davranış modeli geliştirmemize neden olur. Böylesi bir karmaşıklığın temelinde; algılanan her durum için istek ve mantığın çatışarak yeni bir davranış tipini ortaya çıkartması yer alır. Yani tutumdan davranışa geçerken, koşullar tutumları tetiklemekte ve tutum algılanabilir bir davranışa evirilmektedir. Lakin her yeni koşulda yeniden tekrarlanarak ve alışılmışın dışında davranış modellerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, kime nasıl oy verdiğimizi ya da neleri göz önüne alarak karar verdiğimizi net olarak ortaya koymamasına rağmen öngörülebilir tahmin yapmaya engel değildir. Genellikle koşulları anlamlandırma biçimimiz tutumlarımızı, tutumlarımız ve edindiğimiz bilgilerin sentezlenmesiyle de oy verme davranışlarımız şekillendirir. Oy verme davranışı açısından durum ve eğilimlerimizi şekillendiren unsurlar; ekonomi, inanç, siyasi gelenek ve milliyetçilik gibi olgularıdır. Günümüzde her dört unsur, birlikte ya da ayrı ayrı seçmen davranışlarını

etkileyebilecek güce sahiptir. Oy verme davranışlarına ilişkin yapılan erken dönem incelemelerde, durumcu yaklaşım özellikle ön plana çıkmakta iken, son dönem yapılan çalışmalar, eğilimci yaklaşımların oy verme davranışlarında belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.[82]

İnsanoğlu durumları, belirli bir mantık çerçevesinde, basite indirgeme çabası içerisindedir. Bu süreçte, mantığın genel hatlarını belirleyen temel öğe ise geçmişte edinilen deneyimlerdir. Mantık, edinilen deneyimler ile karşılaşılan durum arasında bir bağ kurarak, olası sonuçları senaryolaştırır. Mantık, insana özgü sonuç odaklı hesap yapabilme yetisidir ve bu yeti sayesinde insan iyi-kötü, doğru-yanlış ve siyah-beyaz arasındaki farkları ayırt eder. Mantığın işlevsellik kazanabilmesi için belirli bir konu hakkında, bilinç-bilinç dışında yer alan bilgiler sentezlenir ve mevcut koşullar dikkate alınarak bir sonuca ulaşılır. Esasen insan, sonuç odaklı yaşayan bir varlıktır ve sonuca ulaşmak için mantığını bir araç olarak kullanır. İşte bu noktada, birey, bir konuya ilişkin bütün olasılıkları önceden zihninde kurgular ve bu kurguya göre bir mantık geliştirir. Ayrıca mantık, bir konunun oluşum sürecinde bütün etken faktörlerin birbirleri ile ilintisini araştırır ve geçmişte karşılaşılan bir durumla bugün arasında bağ kurmaya çalışır. Özünde mantık, bilinç ve bilinç dışında yer alan bilgilerin sentezlenmesi sonucu meydana gelen zihinsel kurguların, koşullara uygun bir şekilde elekten geçirildiği bir süreçtir. Oy verme davranışı da, bu zihinsel kurguların içerisinde yer alan bir öğedir. Mantıkçı yaklaşıma göre seçmen var olan koşullar ve sosyal çevrenin etkisi altındadır. İnsan eliyle oluşturulan koşullar, kuram, kavram, kuruluş ve sosyo-kültürel etmenler ile düzenlenmektedir. Bu düzenin belirli sınırları içerisinde denetlenen toplum, politik bir nesne haline indirgenir. Yine de politik bir nesne haline evirilen toplum, düzen için kendisine dayatılan savları sadece kitle kimliğinin kazanılmasına yarayan araçlar olarak algılamaktadır. Zira politik bir nesne haline dönüşen seçmen, bireysel menfaatlerini ön plana alır ve sosyal, ekonomik, siyasi gelişmelerin sadece kendi yaşantısını ne şekilde etkileyeceğine bakarak karar verir. Mesela genel olarak emekli seçmenlerin oy verme davranışları için belirleyici unsur emekli maaşına yansıyacak zam miktarının ne kadar olacağıdır. Bir diğer örnek ise Amerika'da dindar seçmenler için partilerin kürtaja karşı ya da destekleyici tutumları oy verme davranışı üzerinde belirleyici bir unsur olduğudur.

[82] Houghton, ss. 176-180.

Bu türdeki seçmen kitlesi için oy verme davranışı, artı ve eksiler temel alınarak yapılan basit bir matematik işlemi gibidir. Fakat politika basit bir işlem değil, çok bilinmeyenli bir denklemdir. Böylesi bir denklemin sonucuna ulaşmak için denklemdeki bilinmeyen duygu durumlarının da irdelenmesi gerekmektedir.

Oy verme davranışlarını biçimlendiren bir diğer unsur, seçmenlerin duygu durumlarıdır. Duygu, insanın psişik yapısını etkileyen durağan değil, değişken bir faktördür. Koşullara göre değişkenlik gösteren duygu durumları, eğilimlerin çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır. Oy verme davranışı üzerinde duyguların oynadığı rolün net olarak açıklanabilmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Çünkü politik yönelimlerimiz, mantık ve duygu durumlarının çatışmasından çıkan sonuca göre şekil alır. Yani duygu durumumuza göre durumlar ve davranışlar olumlu ya da olumsuz olarak duygusal hafızada kodlanır. Seçmen, zihninde yer alan duygusal kodlar vasıtasıyla hangi parti ya da politikacıya neden oy vermesi gerektiğine yönelik bir mantık geliştirir. Drew Westen, seçimlerin "konular nedeniyle kazanılıp kaybedilmediğini, seçmenlerin aday ve parti hakkındaki düşünce ve duygularının çoğunu özetleyen değerler ve duygular, bu arada da sezgiler nedeniyle kazanılıp kaybedildiği"[83] belirtmektedir. Oy verme davranışları açısından duygusal eğilimler sergileyen kitlenin seçimleri rasyonel değil, irrasyoneldir. Bu tür seçmen için mantıktan ziyade duygular, karar verme sürecinde ön plandadır. Bu noktada, seçmenlerin duygu durumlarını etkileyecek önemli bir faktör de seçmen ya da siyasi partilerin, oy verecek kitleye bir hedef sunmasıdır. Ayrıca hedefin, seçmen duygularına hitap edecek şekilde sembol, motif ve hikâye ile beslenmesi gerekir. Özellikle hikâye ne kadar tutarlı, yalın ve hedefe yönelik ise kitle duygusal açıdan oy vereceği parti ya da siyasetçiyle o derecede bir bağ kuracaktır. Dolayısıyla, kitle ruhuna hitap eden hikâyenin niteliği ve tutarlılığı, kitlenin tatmin duygusu ile hedefe yönelik eyleme geçmesini sağlayacaktır. Neticede böylesi bir özdeşimin sağlanabilmesi için tutarlı siyasetin, mutlaka bir hikâyesi olmalıdır.

Aslında her iki temel yaklaşımın savları doğru olmasına rağmen görüş ayrılığı doğu ve batı düşünce sistematiğini teşkil eden kültürel kodların farklılığından kaynaklanır. Genel olarak batı seçmeninin kültürel kodlarında akitler, doğu seçmenin de ise güçlü lider ve gelenek ön plandadır. "Batı toplumunda en büyük senyör

[83]L Drew Westen, **The Political Brain**, New York, 2007, ss. 99-100, 138, 147, 346'den aktaran Lawrence Freedman, **Strateji: Bir Tarih**, 4.bs, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2018, s. 756-757.

(imparator) kral, dükler, baronlar arası akitler sistemi geçerlidir. Şehir yönetiminde akit ve toplum yemini geçerlidir. Kilise ile devlet arasında akit geçerlidir."[84] Doğu toplumunda ise güçlü lidere itaat eden gelenekçi bir yaklaşım benimsenir. Mesela Rusya devlet başkanı olan Vladimir Putin, uzun senelerdir Rus seçmenin desteğini kazanmaktadır. Bu durum, Rusya'nın yanı sıra seçmen davranışı olarak doğu kültürü içerisinde yer alan Türkiye, Çin vb. birçok ülke içinde geçerlidir. Keza Doğu toplumlarında, genelde insanlar, alışılmış kalıplar içerisinde yaşayış biçimlerini düzenlemekte ve kendi yaşayış biçimlerine göre oy vermektedir. Öte yandan oy verme davranışı olarak seçmen, ister mantıkçı, isterse duygusal bir eğilim sergilesin, yaşam standartlarının sürdürülebilirliği karar verme sürecinde belirleyici bir unsurdur. Mesela Afrika'da ki seçmen için öncelik, temiz su ve günlük besin kaynağına ulaşmaktır. Bu tür asgari yaşam standartlarını elde edememiş seçmen, kendi ülkesinin politika yapıcılarından, adalet yerine ekmek, eğitim yerine temiz su beklemektedir. Fakat Avrupa'da bu durumun aksine, seçmen oy verir iken, yaşam standartları yerine yaşam kalitesinin geliştirilmesini talep etmektedir. Yine de farklı bölgelerde ki son seçim sonuçları, oy verme davranışlarının değiştiğini göstermektedir.

Günümüzde seçmen, gelecek beklentilerine göre oy vermektedir. Michael Bruter ve Sarah Harrison, seçmenlerin kendisini toplumun bir parçası olarak hissettiğini ve daha fazla sorumluluk isteğine sahip olduğunu belirtmiştir.[85] Bir başka ifadeyle seçmen, politik kararları kendi geleceğine ilişkin kararlar olarak nitelemekte ve politikada daha fazla sorumluluk almak istemektedir. Zira seçmen mevcut partilerin kendisini tam olarak temsil etmediğini düşünmektedir. "Benzerliklerine rağmen hiçbir parti platformu benim görüşlerime birebir uymayacaktır fakat ben geleceğe yönelik oy verme yaklaşımına göre sorunlar karşısında benim görüşüme en yakın partiyi seçeceğim."[86] Bu minvalde, birey gerçekte temsiliyet yetkisine dayanarak mı yoksa teslimiyet yetkisinin gereği olarak mı oy vermesi gerektiğine yanıt arar. Nitekim günümüzde seçmen, geçmiş seçimlere ait verileri göz önünde bulundurmasına rağmen gelecekte nasıl bir durumla karşı karşıya kalacağını

[84]İlber Ortaylı, "Devlet'e Nasıl Bakmalı?", **Doğu Batı**, S. 1, 1997, ss. 11-16.
[85]Michael Bruter, Sarah Harrison, "Oylamanın Duygusal Eylemini Anlama", Understanding the Emotional Act of Voting", **Nature Human Behaviour**, C.1, S.1, 2017, doi:10.1038/s41562-016-0024.
[86]Houghton, s. 180.

düşünerek karar verir. Hatta seçmen, geleceğini kendisi şekillendirmek ve partilerden ziyade siyaset içerisinde daha fazla sorumluluk alarak, kendisini temsil edecek vekilleri yine kendisi seçmek istemektedir. Bir nevi seçmen liderlerin etkinliği sorgulamaktadır.

1.5.4. Lider Tipleri ve Etkili Liderlik

Politik açıdan lider kavramı, bir parti ya da örgütlü yapının en tepesinde yer alan, birey, toplum ve devlet arasında bağ kuran kişidir. Liderliğin temel görevleri, toplumun her kesimine hitap ederek toplumsal uzlaşıyı sağlamak ve ülkenin hedefleri doğrultusunda topluma rehberlik etmektir. Bununla birlikte, karakteristik özelliklerine göre çeşitlilik gösteren karizmatik, demokratik, otokratik, dönüşümcü, vizyoner ve etik lider gibi birbirinden farklı lider tipleri vardır. Karizmatik lider, nitelik ve davranışları ile takipçilerini kendi hedef ve idealleri doğrultusunda harekete geçirebilme yetisine sahip olan lider tipidir. Diğer taraftan karizmatik lider, hem söylemleri hem de tutumları ile kendi doğrularını hedef kitleye kolayca benimsetebilen liderdir. Demokratik lider, karar verme sürecinde kendi fikirleri dışında farklı düşünce ve görüşleri de dikkate alan lider tipidir. Bu lider tipine haiz yöneticiler, çeşitli fikirleri politikaları zenginleştirecek bir araç olarak görmekte ve kitlenin her kesimini karar verme sürecine katılmasını istemektedir. Otokratik lider, kitle üzerinde baskınlık kurarak, karar verme sürecinde tek yetkili konumunda olan lider tipidir. Otokratik lider ya da otoriter liderler, genelde kendi doğruları ekseninde karar almaya eğilimli yöneticilerdir. Dönüşümcü lider, yönetim biçimini değişen koşullar göre gözden geçiren ve yönettiği kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir yönetim anlayışı ortaya koyabilen lider tipidir. Böylesi yöneticiler konjonktürel gelişmeleri analiz ederek, kitlenin amaçları ile dönemin gereklilikleri arasında bir uyum yakalamaktadır. Vizyoner lider, yeniliklere açık, yakın gelecekte olası gelişmeleri öngörebilen ve kendisini geleceğin koşullarına göre konumlandırabilen lider tipidir. Bu tipteki yöneticiler, amaçlara uygun yeni fikir, görüş ve tartışmalara açık kimselerdir. Etik lider, yönetim anlayışı olarak değer ve erdem yargılarını ön plana alır iken, kendisinin de bir birey olduğunun farkındalığı ile temsil ilişkilerinde doğru davranışlar sergilemeye özen gösteren lider tipidir. Yukarıda belirtilen lider

tipleri, toplum üzerinde iz bırakan liderlerin bazı temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Özünde lider tipleri, bir liderde olması gereken özellikleri ifade ederken, bahsi geçen özelliklerin hepsinin bir kişide toplanması ile etkili liderleri meydana getirmektedir.[87] Etkili lider, büyük hedef ve idealler belirleyen ve bu doğrultuda toplumu yönlendirebilen liderdir. Hz. Musa, Hz. Muhammed, Napolyon, Lenin, Hitler, Mustafa Kemal Atatürk gibi isimlerin hepsi etkili liderdir. Çünkü bu liderlerin hepsi de hedef ve idealleri doğrultusunda toplumları bir şekilde peşinden sürükleyebilmiştir. Zira bir bireyin düşün dünyasındaki fikir ve görüşlerin değiştirilmesi belki de en zor meziyet iken, bu liderler milyonları hatta milyarları hedef ve idealleri doğrultusunda yönlendirmiştir.

İnsanlar geleceğe ilişkin beklentilerini gerçekleştirecek etkili liderleri tarihin her döneminde beklemiş ve bu vasıfta gördükleri kişilerin izinden gitmişlerdir. Musa peygamberin izinden giden Yahudi kavmi, Mustafa Kemal Atatürk'ün izinden giden Türk toplumu, Hitler'in peşinden giden Alman toplumu ya da Putin'in politikalarını destekleyen Rus halkı bu vb. örnekler çoğaltılabilir. Böylesi liderlerin ortaya çıkması için toplumun bir mağduriyet yaşaması ve bu mağduriyetin giderileceğine yönelik kurtarıcı beklentisine ihtiyaç vardır. Mağdur toplumlar için kurtarıcı beklentisi, toplumlar için itici güçtür ve bu güç, toplumun geleceğe umutla bakabilmesine yardımcı olur. Fakat liderlerin izleyeceği politikalar birbirinden farklıdır. Lider topluma mağduriyet yaşatabileceği gibi toplumsal beklentileri de karşılayabilir. Mesela Hitler, I. Dünya Savaşı sonrasında yenilen Alman toplumu tarafından bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Hitlerin direktifleri doğrultusunda hareket eden Alman toplumu, II. Dünya Savaşı'nda da yenilerek yeni bir yıkım yaşatmıştır. Lakin I. Dünya Savaş'ında aynı kaderi paylaşan Türk toplumu, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde girdiği kurtuluş mücadelesinden galip gelerek bir devlet kurmuştur. Bu noktada, her iki liderin uyguladığı strateji, temsil ettikleri toplumların kaderini etkilemiştir. Keza Hitler, Alman toplumunu intikam için savaşa yönlendirirken, Mustafa Kemal Atatürk, Türk toplumuna hürriyeti için savaşması gerektiğini belirtmiştir. Neticede Hitler, ari ırka dayalı bir imparatorluk kurabilmek için liderliği kullanırken, Mustafa Kemal Atatürk, liderliği bir araç olarak görmüş ve cumhuriyeti

[87] Etkin Liderlik ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Frances Hesselbein, Paul M. Cohen (ed.), **Liderden Lidere**, çev. Salim Atay, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1999.

kurmuştur. İşte bu noktada, liderliğin bir amaç değil, hedefler doğrultusunda topluma işlevsellik kazandıran bir araç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Genelde liderler egemen olmak, başarısızlıktan kaçınmak, belirli bir düzende işleyişin devam etmesini ister. Esasen bu istek, liderlerin içerisinde bulunduğu bir paradoks halini yansıtır. Çünkü toplum ve yönettiği parti üzerinde egemenlik kurmak isteyen bir liderin, sadece başarıyı kendine mahal ederken, başarısızlık anında sorumluluğu toplum ya da kendi görüşünden olmayan kimselere yüklemesi, belirli bir düzende iş ve işleyişin aksamasına neden olur. Liderin bu ve buna benzer durumları yaşamaması için topluma güven duygusunun yanı sıra sorumluluk bilincini kazandırması gerekir. Zira liderin, kitleye kazandıracağı sorumluluk duygusu, kitlenin kendisini değerli hissetmesine ve bu değerlilik hissi ile liderle özdeşim kurmasına katkı sunar. Yani lider başarı ve sorumluluğu, toplumla paylaştığı takdirde toplum lideri takip eder.[88]

Etkili liderlerin, kitleleri yönlendirebilmesi için gerekli olan üç husus vardır. Birinci husus, milli güç unsurlarına uygun hedeflerin belirlenmesi, ikinci husus, hedefler doğrultusunda sorumluğun paylaşılması ve üçüncü husus, kitlenin gelecek beklentileri ile hedeflerin örtüşmesidir. Zira bir devletin hedefleri ve bu hedefleri başarıya ulaştıracak çeşitli metotları vardır. Hedef, bir devletin yol haritasıdır. Hedefe yönelik farklı metotlar ise, iktidarların, anayasal sınırlar içerisinde izlediği yol ve yöntemlerdir. Bu durum, iktidarda bulunan liderlerin, otorite kaynağı değil, devletin çekirdeğini oluşturan milletin, gelecek beklentilerini gerçekleştirme amacıyla dönemsel sorumluluk alan kişiler olduğunu gösterir. Esasen lider, toplumun hedef doğrultusunda neden ilerlemesi gerektiği ve hedefe giden yolda nasıl ilerleneceğine ilişkin rehberlik eden kişidir.

Etkili lider toplum, kurum ve kuruluşları devletin hedefleri doğrultusunda harekete geçirebilen, toplumsal kaygı ve beklentileri yönlendirebilen kişidir. Bununla birlikte etkili lider, hedeflerin oluşum evresinde, toplumsal kaygı ve beklentilerin dikkate alındığına dair ulusa güvence vermesi gerekir. Aynı zamanda etkili lider, hedeflerin başarıya ulaşabilmesi için toplumsal çabayı tahsis edecek şekilde maddi unsurların yanı sıra manevi unsurları da dikkate almalıdır. Bu hususta, ülkenin milli

[88] Margaret Wheatley, "Komuta ve Kontrol Dönemine Elveda", **Liderden Lidere**, (Ed. Frances Hesselbein, Paul M. Cohen, çev. Salim Atay, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1999, ss. 165-174.

güç unsurları maddi iken, psiko-politik eğilimleri manevi unsurlardır ve etkili lider bu iki unsuru ortak bir paydada bir araya getirmelidir. Bu sayede, lider her iki unsur arasındaki ilişkiler ağını gözlemleyerek, toplumun güçlü ve zayıf yönleri hakkında öngörülebilir bir bakış açısı kazanabilir. Bu perspektif sayesinde lider, daha uygulanabilir ve yalın politikalar belirleyerek, toplum nezdinde meşruiyet ve güvence sağlayabilir. Mesela tarihte iz bırakmış bütün önemli isimler, iç düzeni sağlamak için toplumun zayıf ve güçlü yönlerinin bilinmesi gerektiğini kavramış liderlerdir.

Etkili liderlerin gerçek başarısı, toplumu bir hedefe inandıracak doğrultuda tutum sergileyerek, devlet ile milletin özdeşleşmesini teşvik etmelerinde yatar. Devlet ve devletin asli unsuru olan millet arasında kurulacak böylesi bir bağ sayesinde liderin izleyeceği politikalar meşruiyet kazanabilir. Ancak böylesi bir güvence, siyasi söylemin dışında tutum ve uygulamalara da yansımalıdır. Yani liderin söylemleri ile tutumları arasında bir bağ kurulması gerekir ki bu bağ sayesinde lider, toplumun güvenini kazanabilsin. Aksi takdirde toplumsal beklentilerin yerini kaygı ve çıkar çatışmaları alabilir. Dahası bu gelişmeler, toplumsal düzene zarar verebileceği gibi toplumdan uzak çok sayıda liderlerin iktidar mücadelesi içine girmesine neden olur. Yönetim gücünde etkinliğin azalması nedeniyle, ülkenin bazı bölgelerinde üretim ve toplumsal düzen azalır. Devlet ve hükümet kavramlarını iç içe girdiği bir bölgede kargaşa ve kaos ortaya çıkar.

Lider, kendisinden önceki liderlerin yol ve yöntemlerini yargılamak yerine mevcut sorunlara çözüm aramalıdır. Geçmişe yönelik yapılan eleştiriler, toplumda yapıcı değil, yıkıcı etkilere sebep olur ve bu durum toplumsal ayrışmayı tetikler. Lider, böylesi bir durumu önlemek adına, sorunu çözüme ulaştırmak için ilgili kurum ve kuruluşları desteklemelidir. Bu bağlamda, etkin bir lider, asker, istihbaratçı, ekonomist ve hukukçuların belirleyeceği stratejiler doğrultusunda hareket etmelidir. Keza bahsi geçen unsurlar, bir masanın ayakları gibidir. Yani ordu, istihbarat, ekonomi ve hukuk bir devletin olmazsa olmaz unsurlarıdır. İşte bu noktada lider, bahsi geçen unsurlar arasındaki ilişkiyi düzenleyici ve denetleyici görev üstlenmeli ve liderlik süresince sadece hedeflere yönelik kısa ve orta vadeli planları gerçekleştirmek için sorumluluk almalıdır. İlâveten bu sorumluluk çerçevesinde, seçeceği personelde sadakat yerine liyakat esasına göre görev vermelidir. Ayrıca

lider "halkın önüne ne zaman çıkacağını, belirli şeyleri istemek için bir dramatik anı nasıl yakalayacağını ve aşırı göz önünde olmaktan kaçınması gerektiğini bilmelidir."[89] Mesela Putin, aşırı göz önünde olmaktan kaçınan, doğru zamanda ne istemesini bilen, saygın ama ulaşılması zor bir lider rolünü sergilemektedir. Bu sayede Putin, Rus halkının büyük bölümünün saygınlığını kazanmıştır.

Sonuçta lider, temsil ettiği toplumun karakteristik ve psikolojik özelliklerini yansıtmaktadır. İskandinav, Viking, Bizans, Moğol, Avrupa ve Türk kültürlerinin özelliklerini üzerine inşa edilen Rus kültürü, kilisenin de etkisiyle kendi kimliğini oluşturmuştur. Karma bir yapıya sahip olan Rus toplumu, kendisini yönlendirecek güçlü lider figürlerine her zaman ihtiyaç duymuştur. MS. 859 yılında kendi aralarında rekabet eden Rus boyları, mücadele yerine birliği sağlayacak bir lider aramıştır. "Üzerimizde hüküm sürecek ve bizi yasaya göre yargılayacak bir prens bulalım, Böylece deniz ötesine, Vareg Ruslarına gittiler…(ve) üç erkek kardeşi seçtiler… Kardeşlerden en büyüğü, Rurik... Tüm yetkiyi üzerine aldı."[90] 1584 yılında IV. İvan'ın ölmesinden sonra yeni bir iç karışıklık yaşayan Rus toplumu, "son Rurik Hükümdarı Feodor'un kuzeni Michael Romanov'u"[91] lider olarak kabul etmiştir. Bu durum aradan geçen yaklaşık 700 yıl boyunca Rus toplumunun karakteristik ve psikolojik özelliklerinin değişmediğini göstermektedir. Zira günümüzde de "Ruslar Putin'in içgüdülerine sahip liderleri desteklemeye razı olurlar."[92]Aslında bu karakteristik ve psikolojik özellikler pek çok doğu toplumu için geçerlidir. Fakat bu doğu toplumlarının totaliter yönetim anlayışlarını her dönem benimsedikleri anlamına gelmez. Belirtilmek istenen genelde doğu toplumlarının güçlü lider figürü etrafında bir araya gelerek, ulus kimliği kazandığıdır. Bu açıdan bakıldığında lider ve etkili lider davranışlarını anlamlandırabilmek ve izleyeceği politikaları öngörebilmek için ulusların psikolojik yaklaşımlarının da incelenmesi gerekir.

[89]Doris Kearns Goodwin, "Amerikan Başkanlarından Alınacak On Ders" **Liderden Lidere**, (Ed. Frances Hesselbein, Paul M. Cohen, çev. Salim Atay, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1999, s. 31.
[90]Barbara A. Engel, Janet Martin, **Rusya Tarihi**, ed. Kadriye Kızıl, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 19.
[91]Engel ve Martin, s. 56.
[92]Steve Levine, **Putin'in Labirenti**, çev. Mert Akcanbaş, Destek Yayınları, İstanbul, 2009, s. 19.

1.5.5. Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi

Uluslararası ilişkiler kavramının tanımı, içeriği ve sınırları dönemlere göre farklılık gösterir. 1940'larda realist-idealist yaklaşımların etkisinde gelişim gösteren kavram, 1960'larda davranışçı-gelenekçi yaklaşımların savlarına göre uluslararası düzeni anlamaya çalışmıştır. 1970'lerde neo-neo yaklaşım ile farklı bir boyut kazanan kavram, Soğuk Savaş sonrası pozitivist ve postpozitivist yaklaşımların tartışmasına sahne olmuştur. Günümüzde de kavramın içerik ve sınırlarına ilişkin arayış sürmektedir. Zira uluslararası ilişkiler kuramları, ilk evrede tarih ve hukuk alanlarına bağlı kalarak gelişim göstermiştir. Fakat klasik kuramlar, küresel çaptaki konjonktürel dalgalanmalar karşısında yetersiz kaldığı için siyaset, iktisat, coğrafya, sosyoloji ve psikoloji gibi alanların katkısına ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla multidispliner bir anlayışa sahip olan kavram, birçok değişken faktörü bir arada incelemeye çalışmaktadır. Bu durumdan dolayı, uluslararası ilişkiler disiplini her kesimin üzerinde uzlaşı sağladığı epistemolojik sınırlar yerine ülkelere göre farklılık gösteren bir anlayışın ürünü haline gelmiştir.[93] Yani uluslararası ilişkiler, her ülkenin kendine özgü siyasal ve kültürel geleneklerini ön plana alan ulus-devlet formları arasındaki rekabeti inceleyen bir alandır. Esasen devletlerin güç istemine dayalı egemenlik mücadelesi, uluslararası ilişkiler düşüncesinin çekirdeğini oluşturmuş, uluslararası böylesi bir mücadele, insanoğlunun içgüdülerine bağlı olarak değişmeyen bir kural halini almıştır. Deniz Ülke Arıboğan, Hegel göre aktörler arasındaki ilişkilerin temelinde egemenlik isteğinin bulunduğunu ve aralarında bir uzlaşı sağlansa dahi her koşulda egemenlik isteminden kaynaklı beklenmeyen olayların yaşanabileceğini ve aktörler arası uzlaşının sağlanmadığı koşullarda savaşın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.[94]

Dünya siyasetinde aktörlerin benimsediği araç ve yöntemler değişkenlik göstermesine rağmen asıl amaçları hiç değişmemiştir. Çünkü uluslararası ilişkiler düşüncesinin nüvesini oluşturan egemenlik anlayışı, Yunan şehir devletlerinden bu yana süre gelmektedir. Sparta askeri güce dayalı bir yayılmacılık politikası izlerken, Atina askeri güç yerine iktisadi yayılmacılığı benimsemiştir. Neticede Sparta askeri

[93]Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir, **Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları**, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 18-34.
[94]Arıboğan, ss. 134-136.

güç ile ekonomik gücü tek bir merkezde birleştirmediği için egemenlik mücadelesinde Atina'nın gerisinde kalmıştır. Cumhuriyet ile yönetilen Roma, askeri ve iktisadi alanlarda gücü kendinde toplaması ile iki parçalı bir yapıyı tek merkez etrafında toplanmıştır. Bu sayede Roma, o dönemde bilinen dünyanın pek çok bölgesine kültürel özelliklerini aktararak, uzun süreli bir egemenlik tahsis edebilmiştir. Zamanla askeri ve iktisadi dengeyi sağlayamayan Roma'da üç general arasında taht mücadelesi başlamıştır. Neticede soylu sınıf ve yoksul halk Agustus'u destekleyerek, cumhuriyetle yönetilen Roma'nın imparatorluğa dönüşmesini desteklemiştir. Bu durum yönetim biçiminin yanı sıra iktisadi yapıyı da değiştirmiştir. Cumhuriyet döneminde köylülerin ekip biçtiği alanlar, imparatorlukla birlikte elit bir zümrenin kontrolü altına girmiştir. Dolayısıyla sınıfsal ayrışmanın neden olduğu köle-efendi ilişkisi ortaya çıkmış, köle ihtiyacını karşılamak adına askeri fetihlere önem verilmiştir. Zamanla askeri ve iktisadi güç arasındaki dengeyi yitiren Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ortaçağ'da inançlar çerçevesinde şekillenen somut merkezi siyasal güçler, soyut kavramları kutsallaştırarak, kendi egemenliklerini sağlamıştır. Özellikle Hristiyanlık ve İslam inancı arasında yaşanan egemenlik mücadelesi döneme damga vurmuştur.[95] Rönesans dönemi felsefe, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler, sömürge temelli egemenlik mücadelelerinin artmasına neden olmuştur. Özellikle barut ve pusulanın icadı ile askeri fetihler küresel çapta yayılmacı politikalara imkân tanımıştır. Öte yandan Machiavelli'nin düşünceleri, dönemin egemenlik anlayışının ilkesi haline gelmiştir. Egemenliğe ulaşmak için Avrupalı feodal yapılar bir araya gelse de, egemenliğe giden yolda rasyonel çıkarların çatışmasından dolayı politikada her şeyi mubah olarak gören maddeci bir anlayış uluslararası ilişkiler kuramları üzerinde etkin olmuştur. Dolayısıyla Machiavelli'nin düşünceleri, dönemin uluslararası güç mücadelelerine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Hobbes'un, devlet ve çıkar merkezli düşünce sistemi, uluslararası egemenlik anlayışına yeni bir dinamizm kazandırmış, John Locke'un liberalizm fikri ise dönemin yönetim ve ekonomi düzenini değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Endüstri Devrimi ile üretim ve toplumsal yapı yeni bir sisteme evirilmiş, üretim imkânlarındaki yukarı yönlü ivmelenme ile birlikte devletlerin nüfus ve yeni pazar arayışı artmış, bu durum sömürge yarışına

[95]Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler** ss. 44-86.

neden olmuştur. Devletlerin sömürgecilik mücadelesindeki asıl amaçları ekonomik güç istemi olurken, askeri unsur bu gücün koruyuculuğunu üstlenmiş, 1815'te Viyana Kongresi ile askeri mücadeleler yerini yaklaşık yüz yıl sürecek ekonomik rekabete bırakmıştır.Kapitalizm ve liberalizmin doğuşu ile birlikte ekonomik güç tüccar sınıfın eline geçerken, işçi sınıfı yoksullaşmıştır. Diğer taraftan üretim ağında işçilerin yerini makinaların alması işsizlik artmasına, sosyalist ve komünist ideolojinin işçi sınıfı tarafından kabul görmesine alan açmıştır. Bununla birlikte, emperyalist idealleri olan Alman ve İngiliz imparatorlukları merkezinde yaşanan rekabet tüm dünyayı içine alan bir savaşa neden olmuştur. Savaş neticesinde uluslararası ilişkilerin dinamiklerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Savaşı kaybeden imparatorlukların bakiyesinden pek çok ulus-devlet formu ortaya çıkarken, İngiltere öncülüğünde yeni bir uluslararası düzen inşa edilmiştir. İngiltere'nin kurduğu bu düzen, 1929'daki Büyük Buhran'a kadar sürmüştür. 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz, kapitalist ve liberal görüşlerin aksine devletçi politikaları öneren komünist ideoloji ve Nasyonal-sosyalist yönetimlerin önemini arttırmıştır. Bu gelişmeden sonra dönemin uluslararası ilişkileri, ideolojiler eksenli güç mücadelelerine sahne olmuştur. Her ideolojiyi temsil eden ulus kendi egemenliğini gerçekleştireceği jeopolitik teorileri ortaya atmış ve bu teoriler uluslararası ilişkilerin içeriğine de yansımıştır. Özellikle sınai modernleşmenin sınırları aşan boyutu, insanlık tarihinde büyük güçlerin ve aktörlerin hep canlı tuttuğu hâkimiyet siyasetlerine ivme kazandırmıştır. Büyük dönüşümlere, olaylara ve çatışmalara sahne olan modern çağın, farklı dünya hâkimiyet teorilerinin geliştirilmesine tanıklık etmesinin altında bu yeni durum yatmaktadır.

Yer altı ve yer üstü kaynaklarına duyulan ihtiyaç, egemen devletlerin sömürgeci eğilimlerine gerekçe yapılmış ve bu çerçevede jeo-politik modeller üretilmiştir. Egemenlik yarışı ve her sene artış gösteren nüfus, bir taraftan aktörler arasındaki rekabeti arttırırken diğer taraftan öne çıkmayı sağlayacak teknoloji, özellikle askeri teknoloji üretme faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Bunun içindir ki jeopolitik teorilerin temelinde; aktörlerin üstünlük mücadelesine ait planların coğrafi şartlara uygun bir şekilde konumlandırılması yatmaktadır. Bütün aktörlerin jeopolitik teorileri, öz çıkarlarını korumak ve coğrafyadan maksimum düzeyde kazanç sağlamayı hedefler. Bu durum, farklı ideoloji ve çıkar gruplarının karşı karşıya

getirirken, yeni tip savaş ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim savaş sonrası uluslararası düzen ABD ve SSCB'nin geliştirdiği jeopolitik teoriler üzerine inşa edilmiştir. Kenar-Kuşak teorisi bunun en çarpıcı örneğidir. Her iki küresel aktörde, ideolojileri üzerinden etki sahalarını genişletmek adına birçok unsuru bir arada kullanmıştır. Çünkü askeri unsurların yanı sıra politik ve ekonomik unsurlar uluslararası politikalara caydırıcılık ve süreklilik kazandıracak faktörler haline gelmiştir. Bu dönemde her iki aktörde, caydırıcılığın unsurlarını etkin bir şekilde kullanan tarafın, dünya egemenliğine ulaşacağını düşünerek hareket etmiştir. Egemenlik mücadelesinin ilk evresinde ABD ve SSCB, askeri unsurlar yerine politik ve ekonomik unsurları kullanmış, fakat ABD'nin Kenar-Kuşak teorisine alternatif üretemeyen SSCB askeri yayılmacılığı, ABD ise ekonomik yayılmacılığı yöntem olarak seçmiştir. Askeri ve ekonomik güç arasındaki dengeyi sağlayamayan SSCB, kendinden binlerce yıl önce aynı politikayı uygulayan Roma ile aynı kaderi paylaşmıştır. Neticede Soğuk Savaş dönemi, Varşova Paktının dağılması ve Berlin Duvarının yıkılmasıyla sona ermiştir. Liberal-kapitalist cepheyi temsil eden ABD'nin öncülüğünde tek kutuplu dünya sistemine geçilmiş ve uluslararası ilişkiler kuramları ABD merkezli bir hale dönüşmüştür.

11 Eylül hadisesi ve dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan olayları ABD'nin kontrol edememesi yeni bir sürecin başladığı düşüncesini beraberinde getirmiş ve aktörler arasında yeni bir rekabetin habercisi olmuştur. Bu durum, uluslararası ilişkiler kuramlarına da yansımış, ABD merkezli teorilerin yerini çok kutuplu kuramlar almıştır. Özellikle 2001 yılından itibaren dünyanın birçok bölgesinde küresel güç aktörleri- Almanya, Birleşik Krallık, Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya- ortaya çıkmıştır. Ayrıca son 20 yılda küresel aktörlerin dışında Orta Doğu'da İran, Türkiye ve İsrail, Amerika kıtasında Brezilya, Meksika ve Kanada gibi jeopolitik alanını genişleten bölgesel ölçekli aktörler varlık göstermiştir. Böylesi gelişmeler uluslararası düzeni, risk ve belirsizliklerle dolu bir yapıya evirmiştir. Bu risk ve belirsizlik ortamı uluslararası ilişkilerin psikolojine etki etmiş, dünyanın birçok yerinde egemenlik yarışı küresel aktörler tarafından sürdürülen vekâlet savaşlarına dönüşmüş ve aktörler arası rekabetin dili, araçları ve yöntemleri değişmiştir. Fakat günümüzün jeopolitik çalışmaları, klasik dönem jeopolitik çalışmalarının militarist çözüm yollarının aksine multidispliner bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yani

günümüz jeopolitik teorileri, konvansiyonel askeri çatışma sahalarının belirlenmesinin yerine kültürel, politik, iktisadi ve teknolojik gelişmeler bağlamında şekillenmektedir. Uluslararası belirsizlikleri aşma amacıyla üretildiği söylenen teorilerin siyasi ve kültürel parçalanmaların yaşandığı coğrafyalarda belirsizliğe eşlik etmeleri yeni bir tarihi sürece işaret etmektedir. Günümüz uluslararası ilişkileri incelendiğinde bölgesel aktörler arasındaki artan rekabet, makro ölçekte dünyanın aynı anda çatıştığı bir ortam yerine bölgesel mikro çatışmalar yani vekâlet savaşları üzerinden kazanım elde etmeyi amaç edinen bir sürece dönüşmüştür. Etnik kimlik üzerinden geliştirilen uluslararası güç mücadelesi aynı zamanda aktörlerin ulusal güvenlik meselesi haline gelmiştir. Çünkü etnik kimlik vasıtayla yürütülen vekâlet savaşları, temelde dünya hâkimiyetini amaçlayan aktörlerin uluslararası caydırıcılık için kullandığı bir araç haline gelmiştir. Bu durum, uluslararası ilişkilere ait teorilerin içeriği ve bu içeriğe etki eden uluslararası ilişkilerin genel psikolojik unsurlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıda uluslararası ilişkiler düşüncesinin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı devinim kısa bir şekilde ele alınmıştır. Zira uluslararası ilişkiler düşüncesi sadece dönemin düşüncelerini değil, düşüncelerin gelişmesine zemin hazırlayan koşulları ve toplum psikolojisini yansıtmaktadır. Uluslararası ilişkiler düşüncesinden hareketle, ulusların iç-dış politikaları üzerinde etkili olan inanç ve psikolojik eğilimleri hakkında daha somut bulgular ortaya konulabilir. Houghton, Robert Jervis'in, "sahip olunan öncül inançların aktörlerin algılamalarını etkilediği"[96] görüşü üzerinde durmuştur. Uluslararası sistemde politikaları şekillendiren öncül inançlar ya da psikolojik faktörler dört ayrı düzlemde incelenebilir. Bu düzlemler, ulusların birbirlerine karşı duydukları peşin hükümler, her ulusun kendine özgü kimlik, güvenlik, çıkar ve egemenlik anlayışı, bu anlayışa yönelik risk alma durumu ve kuşatılmışlık zihniyetidir.

Bir ulusun peşin hükümleri, tarihsel süreç içerisinde yaşadığı askeri ya da ekonomik sarsıntılar ardından gelen değersizlik hissinden kaynaklanır. Genelde ulusların sarsıntı dönemlerinde oluşturduğu öncül hükümler, değersizlik hissine yol açan olay ya da ulusa yöneliktir. Mesela 1453'te İstanbul'un kaybedilmesi Yunanlılar için bir sarsıntı hali ve değersizlik hissinin oluşmasına neden olurken,

[96]Houghton, s. 244.

Yunanlılar sarsıntı ve değersizlik hissinden kurtulmak adına I. Dünya Savaş'ı, Kurtuluş Savaş'ı ve 1974 Kıbrıs Muharebesinde Türklerle karşı karşıya gelmiş ama geçmişteki sarsıntı ve değersizlik hissini yeniden yaşamıştır. Bugün dahi Yunanlıların ortaya koyduğu dış politika tezlerinin temelinde Türk karşıtlığı bulunmaktadır. Öte yandan, Almanların peşin hükümleri, yaşadıkları askeri ve ekonomik sarsıntılar nedeniyle ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaş'ında alınan yenilgi ve Büyük Buhran nedeniyle Alman toplumu kısa sürede hem askeri hem de ekonomik açıdan büyük bir sarsıntı yaşamış ve totaliter rejimler siyasi alan bulmuştur. Hitler'in diktatör olmadan önceki başarısız darbe girişiminin temelinde, Versay Antlaşması'nın hükümlerini uygulayan Weimar Cumhuriyeti'ni yıkmak ve kuracağı yeni yönetim ile Almanya'nın savaşta yitirdiği itibarını geri kazanacağı iddiası yer almaktadır. Ayrıca pek çok Alman gibi Hitler'de, Kayzer ve komutanları savaşı sürdürmedikleri gerekçesiyle suçlamış, Almanya'nın itibarının savaşta yitirildiğini ancak yeni bir savaşla geri kazanabileceğini savunmuştur. Ama Hitler'in bu düşüncesi, II. Dünya Savaş'ı neticesinde Alman toplumunun yeniden bir travma hali yaşamasına neden olmuştur. Hatta bu travma hali günümüz politikalarına etki etmektedir. George Freedman, günümüzde İngiltere'nin imparatorluk hırsı ve Almanya'nın yeniden doğuşunun, her iki ülkenin Avrupa Kıtası üzerindeki egemenlik mücadelesine yeni bir boyut kazandıracağını ve iki ülkenin yeniden karşı karşıya geleceğini belirtmiştir.[97]

Her ulusun kendine özgü kimlik, güvenlik, çıkar ve egemenlik anlayışı olmasına rağmen birbirlerine karşı geliştirdikleri teoriler benzerlik gösterir. Dönemlere göre idealizm, realizm, davranışçı ve yapısalcı yaklaşımdan izler taşıyan teoriler, genelde Avrupa ya da ABD'yi merkeze alan kuramlardır. Özellikle Morgenthau'nun, uluslararası düzen için öne sürdüğü realizm felsefesi, insan doğasındaki değişken niteliğe sahip düşünce ve duyguları, belirli bir kalıba indirgemektedir. Morgenthau'nun güç, çıkar ve hegemonya üzerine inşa ettiği realizm felsefesi, uluslararası düzen yerine ulusların ayrışmasına ve çıkar çatışmalarının daha da artmasına neden olmuştur. Çünkü küresel, bölgesel ve bağımlı aktörler arasındaki sınıfsal farklılığa dayalı çıkar çatışmaları, kast sistemine benzer bir uluslararası düzeni ortaya çıkarmış, bilhassa küresel ölçekteki aktörler, bölgesel

[97] George Friedman, **Gelecek 10 Yıl**, çev. Tayfun Törüner, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 203-208.

ve bağımlı aktörlere karşı jakoben bir tutum sergilemiştir. İşte bu noktada, insan doğasıyla çelişen, salt akla dayalı ve çıkar odaklı kuramlar vasıtasıyla uluslararası düzenin sağlanabileceği görüşü en başından itibaren palyatif bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Zira "kusurlu doğaları ve sınırlı akılarıyla hareket eden mevcut insanları rasyonel bir kurgudan hareketle belirli bir kalıba oturtmak, toplumsallığı tüm karmaşıklığı içinde kurmak mümkün değildir; insanların toplumsal kural, kurum ve davranış şekilleriyle iç içe geçmiş olan kendi doğaları buna direnecektir."[98] Bu bağlamda, uluslararası düzeni, insan doğasını yadsıyacak biçimde inşa etmek irrasyonel düşüncenin bir ürünüdür. Çünkü uluslarında tıpkı insanlar gibi kendine özgü rastlantısal olmayan bir dizi nedensellik ilkesine anlam yükleyen hafızaları vardır. Yani insan zihninde yer alan geçmiş deneyimler nasıl ki seçimlerimizi etkiliyorsa, ulusların deneyimleri de siyasal tutumları üzerinde etkilidir. Dolayısıyla, ulusların tarihsel süreç içerisinde edindiği deneyimler, uluslararası ilişkilerin genel çehresini oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde risk alma psikolojisi sadece kazanç ya da kayıp eksenli amaçların zıtlaştırılması şeklinde değil, ulusların kolektif bilinçaltındaki caydırıcılık ve çatışma kültürü, bu kültürün etkilediği toplumsal yapı ile bu yapının sistemleştirdiği devlet ve devlet dışı aktörleri de kapsayan bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekir. Çünkü her aktörün risk anlayışı ve bu anlayış üzerine göstereceği refleks, caydırıcılık ya da çatışma kültürüne bağlı olarak değişkenlik gösterir. Küresel ölçekteki aktörlerin birbirlerine karşı gösterecekleri politik refleks, topyekûn devlet ve toplum yapısına zarar verecek kararlardan kaçınmaktır. Keza çatışma kültürüne yatkın SSCB, Küba krizinde ABD ile askeri manada karşı karşıya gelse de olası bir sıcak çatışmadan kaçınmıştır. ABD'de benzer bir tutum sergileyerek, Türkiye'de konuşlandırdığı Jüpiter füzelerini kaldırmıştır. Ayrıca küresel aktörlerin, bölgesel ya da çevresel aktörler karşısında izlediği politik tutum, caydırıcılığı ön plana alırken, çıkarları için çatışmaya eğilimli bir yapıdadır. Bu duruma ABD ve İran ilişkileri örnek verilebilir.

Uluslararası politikaları şekillendiren psikolojik durum kuşatılmışlık zihniyetinden izler taşır. Zira ulus geçmiş dönem travmalardan izlerini taşıyorsa, o ulus kendi dışındaki ulusları ötekileştirmeye duyarlıdır. Kendi dışındaki bütün

[98]Fatih Duman, "Edmund Burke", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, (Ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç), DOĞUBATI, Ankara, 2013, s. 321.

ulusları ötekileştiren ulus kuşatılmışlık zihniyetinin içine düşer ve politik davranışını bu ilkenin esaslarına göre belirler. Aslında kuşatılmışlık zihniyetinin temelinde yer alan paranoit düşünce kalıpları, politik kararları etkiler. Yani her daim kuşatılma zihniyeti taşıyan ulus oluşturduğu tehlike içeren sanrılara göre sürekli tetikte olması gerektiğini düşünerek politik kararlar alır. Bu tür uluslar, tıpkı bir ceylanın avcılara karşı geliştirdiği savunma mekanizmasını kendi politik davranışlarına uyarlar ve varlığını sürdürmek adına ötekileştirdiği ulusun değer ve erdem yargılarına uyum sağlar. Ama her zaman kendi değer ve yargılarını kuşaktan kuşağa aktarır. Böylesi bir savunma mekanizmasının temelinde korkak, savunma için saldırıyı seçen, pusudaki ilkel duyguların izleri bulunur. Bu ilkel duygulara sahip uluslar için çıkarlar örtüştüğü sürece ilişkiler vardır. Çıkarlar çatıştığında ise ilişkilerin yerini düşmanlık alır. Çünkü bu türdeki ulusların kendi varlıklarını sürdürebilmesi için düşmana ihtiyaçları vardır. Örnek olarak İsraillilerin içine düştüğü kuşatılmışlık zihniyeti ve bu zihniyetin politik ürünü olan paranoit Siyonizm görüşü verilebilir.[99]

Bütün uluslararası ilişkiler kuramlarının içeriğine ilişkin psiko-politik zemin, içgüdüsel olarak travmaların tetiklediği paranoya hali ve güç istemine dayanır. Paranoya hali ve güç isteminin ürünü olan bu zemin, bütün ulus-devlet formlarının birbirlerini ötekileştirmesine neden olur. "20. yüzyılın travmatik gelişmeleri derin bir entelektüel krizin arka planını da oluşturmaktadır."[100] Böylesi krizleri besleyen bir durum, ulusları özne formundan çıkarıp nesneleştiren, çıkar odaklı ve sonsuz güç istemine dayalı ilişkiler ağıdır. İşbirliği ve uzlaşmaya dayalı yapıcı bir dış politika yerine sadece güç eksenli yıkıcı dış politika yöntemleri, geçmiş travmaları yeniden tetikleyebilir. Çünkü aktörler arası sistematik ilişkiler rasyonel çıkarlar üzerine inşa edildiği sürece, askeri ve iktisadi unsurları araç olarak kullanan aktörler, asıl amaçları olan dünya egemenliği için yeni travmaların yaşanmasına sebebiyet verebilirler. Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişen dünyanın farklılaşan dilini anlamak ve uluslararası siyaseti zaman-mekân bağlamında analiz edebilmek için uluslararası ilişkilerin psikolojisini dikkate almak gerekir. Keza uluslararası ilişkilerin psikolojisi, geçmişle bugünü birbirine bağlarken geleceği şekillendirir. Nasıl ki ulusların bugünü geçmişlerinin bir yansıması ise gelecekte de bugün, geçmişi ifade edeceği için ilişkiler bu cihette devam edecektir.

[99]Robins ve Post, ss. 69-95.
[100]Fukuyama, s.34.

İbn'i Haldun'a göre "geçmiş geleceğe benzer. Suyun suya benzemesinden daha çok."[101]İşte burada Voltaire'e atfedilen birbirine benzeyen tarih değil insandır, sözünden hareketle geçmiş dönemde yaşayan insanları etkileyen her duygu ve durumun, bugün bizleri etkisi altına aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple, uluslararası ilişkilerin politik davranışlarına etki eden psikolojik faktörleri geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelenmesi elzem bir husustur. Öte yandan günümüz uluslararası ilişkiler anlayışında güç, ekonomik, teknolojik, kültürel, diplomatik ve benzeri unsurları içeren bir ağ faaliyeti şeklinde tasnif edilmekte ve egemenliğin sağlanabilmesi için bu unsurların tek bir merkezde toplanması genel amaç olarak görülmektedir. Özellikle ekonomi, bu ağ faaliyetine süreklilik kazandıran önemli bir faktör kabul edildiği için ayrıca incelenmelidir.

1.5.6. Ekonominin Psikolojisi

Ekonomi, mal, hizmet ve öz kaynakların yanı sıra ulusların makro ölçekte sistemleştirdiği pek çok karmaşık yapıyı inceler. Temelde "ekonomi, bireylerin, kurumların ve toplumların kıtlık durumuyla nasıl başa çıkmayı seçtiğini inceleyen bilim dalıdır."[102] Bu tanım, sistemin kurgusu ve işleyişinde birbirinden bağımsız görülen değerlerin aslında birbirleriyle ilintili olduğunu gösterir. Dolayısıyla, ekonomi, ulusların politikaları ve bireylerin psikolojik eğilimleri gibi birbirinden farklı kavramlar arasında köprü vazifesi görür. İktisadi sistemin, psikolojiyle ilişkisini incelemeden önce, sistemin kurgusu ve işleyiş düzeninin tarihsel arka planına bakılması gerekir. Çünkü ekonominin tarihsel gelişimi incelendiği takdirde, günümüzde yaşanılan hadiselerin temelinde hangi gerekçelerin yer aldığı gün yüzüne çıkacaktır.

Merkantilist dönemde temelleri atılan iktisadi sistemin etki sahası, Sanayi dönemiyle birlikte yayılmış, enformasyon çağında toplum yapısını tek düze haline getirecek düzeye ulaşmıştır. Dahası "ekonomik modernleşme sürecinden geçen bütün ülkeler kaçınılmaz olarak artan ölçüde birbirine benzer hale gelmektedir."[103] Bu benzerlik, insanoğlunun kıt kaynakları nasıl daha verimli kullanılacağına ilişkin

[101]İbn'i Haldun, s.66.
[102]Alfred Mill, **Ekonomi 101**, çev. Nurdan Soysal, 1.bs, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s.13.
[103]Fukuyama, s.15-16.

arayışından kaynaklanır. İnsanoğlu tarihin her evresinde hayatta kalma içgüdüsü ile kıtlık sorunuyla başa çıkmayı öngören farklı metotları deneyimlemiştir. Hatta insanoğlunun bu arayışı, yenilikle gelen dönüşüm sürecinde de değişmeden devam etmiş, modern ekonomik modellere de aktarılmıştır. İnsanoğlu hayatta kalma içgüdüsü ve kıtlık bilinci nedeniyle zamanla edindiği tecrübeler, düşünceler ve öğretiler kuşaklar arası aktarım yoluyla günümüz dünyasının ekonomik sistemlerini oluşturmuştur.[104]

Ekonomi, günümüzde bütün sistem ve toplumları bir arada tutan mihenk taşı gibidir. Fakat ekonomi denilince akla ilk gelen öğe paradır. Ama para, sermaye değil, bir yatırım aracıdır. Sermaye ise belirli bir faiz karşılığında ödünç alınan değer aracıdır. Bu minvalde, piyasa ekonomisinde yatırım yapabilmek için sürekli bir borç yükü altına girilmesi gerekir. En yalın şekliyle para, bankaların belirli bir faiz geliri karşılığında sağladığı kredidir. Dolayısıyla "para borçtur. ABD doları, ABD Merkez Bankasının hamiline ödeme vaadidir."[105] 1933, 1944 ve 1947 yıllarında yürürlüğe giren reformlar, parayı çevrilemez itibari paraya dönüştürmüştür. 1931 yılında İngiltere'de yaşanan finansal kriz nedeniyle yeni bir arayış içine giren ülkeler, 1944 yılında Bretton Woods kasabasında bir araya gelerek, ABD dolarını küresel rezerv para olarak kabul etmiştir. Anlaşma, Avrupa ekonomilerini yeniden yapılandırırken, ABD'nin yeni pazarlara ulaşmasına ve daha fazla kâr elde etmesine imkân tanımıştır. Keynes'in önerdiği bu sistem 1965 yılına kadar sürmüştür. 1965 sonrası küresel piyasada ortaya çıkan ödeme dengesindeki açıklar ve İngiltere'nin Sterlini devalüe etmesinden dolayı enflasyon kalıcı hale gelmiştir. Enflasyonu kontrol altına almak için önerilen monetarizm politikaları devreye girmiştir. 1971 yılında yaşanan petrol krizi ABD'nin dış ticaret açığını arttırmış, bu durum, hükümetin monetarizm politikalarının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. 1978'de Washington mutabakatı ile Neoliberalizmin sınırsız para politikaları 2008 yılındaki küresel krizin temellerini atmıştır.[106]Günümüzde de çevrilemez itibari para küresel piyasalarda geçerliliğini korumaktadır. Çevrilemez itibari para, değer cinsinden karşılığı olmayan, karşılığı olmadığı içinde sınırsız basılabilen bir kâğıt parçası gibidir. Çevrilemez itibari

[104] Kıtlık bilinci ve insan davranışları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İbn'i Haldun, **Mukaddime I.**
[105] Mıll, s.43.
[106] Ramazan Kurtoğlu, **Küresel Para Oyunları ve Psiko-Siber Savaş**, 4.bs, Destek Yayınları, 2017, ss. 50-51.

paranın sınırsız bir şekilde basılması, küresel çapta pek çok sorunun temel nedenidir. Zira sınırsız para arzının tetiklediği enflasyon artışı, bu artışa bağlı olarak alım gücünün azalması ve alım gücü düşen bireylerin kaygıya kapılması gibi sorunların yanı sıra bireysel kaygı, toplumsal yoksunluk hissine, yoksunluk hissi öfkeye, öfke hali de toplumsal yapıyı tehdit eden bir arayışa evrilir.

> *İstek ve ihtiyaçların sınırsız olduğu bir dünyada giderilmeyip doyumsuz kalan ihtiyaçlar insanoğlunun ruhsal dünyasını oldukça etkilemekte; hele ekonomik durgunluk ve bunalımların yoğun yaşandığı dönemlerde insan, ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalmakta, bunlarla başa çıkmanın yollarını zaman zaman bulamamaktadır. Hepsinin ötesinde, karamsar, sıkıntılı hatta saldırganlaşan insanlardan oluşan bir beraberlik toplumsal huzur ve refahı tehdit etmektedir.*[107]

Bu durum, ekonomik sistemlerin psikolojik faktörleri etkilediği gibi psikolojik faktörlerinde ekonomik sistemleri etkilediğini gösterir. Fakat dönemin ekonomi kuramcıları, diğer değişkenler sabitken, insanın mantıklı karar verebilen, bencil bir varlık olarak görmüş ve sistemi bu görüşlerin üzerine inşa etmiştir. Ama insan doğasını yadsıyan bu yaklaşım, kitlelerin kıtlık durumunu çözmek yerine sorunsal haline gelmiştir. İşte bu noktada, böylesi bir etkileşimi irdeleyen ekonomik psikoloji kavramı, ekonomik reformların psikolojik faktörleri göz ardı eden yapısına tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Ekonomik psikoloji, hem insan davranışlarını iktisadi açıdan anlamaya hem de ekonomide yaşanan gelişmeler karşısında insan davranışlarının nasıl etkilendiğini açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır. İnsan doğasını yadsıyan iktisadi sistemin faktörlerini biçimlendiren pek çok psikolojik etken vardır. Bunlar grup dinamiği, normlar, bağımlılık, varsayımlar, beklentiler ve güç istemidir. Bahsi geçen etkenler, aynı zamanda ekonomi, politika ve psikoloji arasındaki etkileşimi de sağlamaktadır.[108] İktisadi sistemin faktörlerini şekillendiren ilk psikolojik etken grup dinamiğidir. Grup dinamiği kimi zaman iktisadi sistemleri, kimi zamanda iktisadi sistemler grup dinamiğini değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Geleneksel modern ve Post-modern dönemin, grup dinamiği ve iktisadi yapısı birbirinden farklıdır. İktisadi açıdan, geleneksel dönem grup dinamiği, özel mülkiyet kavramının olmadığı avcı-toplayıcı bir düzene dayanırken, Modern dönemle birlikte gelişen iktisadi kuramlar, grup dinamiğinin köklü değişiklikler yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde, grup

[107]Hasan Günaydın, **Ekonomik Psikoloji**, Elit Kültür, İstanbul, 2007, ss. 29-43.
[108] Günaydın, s. 32.

dinamiği akla tezat gelen monark ve din adamlarının yönetim biçimini sorgulamış, akıl ve bilimi kutsayan sistemleri yaratmıştır. İnsanoğlu kendi aklını keşfettiği bu dönemde, monark ile kitle arasındaki yöneten-yönetici ilişkisini ret etmiş, iktisadi ve siyasi dönüşümlerin temellerini atmıştır. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan özel mülkiyet kavramı ve sanayi inkılabı, kitlenin ekonomik özgürlüğe ulaşmasını sağlamıştır. Lakin I. Dünya Savaş'ı ve Büyük Buhran, kitlelerin psikolojisini ve yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla kitlenin arzuladığı ekonomik özgürlük, kıt kaynakların paylaşılmasındaki sorunlar nedeniyle kısa sürmüş, Modern dönem kuramlarını reddeden Post-modern düşün dönemi başlamıştır. Post-modern düşünürler, modernizmin aklı ön plana alan yaklaşımına karşı çıkarak, kitlelerin tutum ve davranışlarının sadece akılla açıklanamayacağını belirtmişlerdir. Böylesi bir yaklaşım, dönemin sorunlarına çözüm arayışından ziyade bir eleştiri niteliğindedir. Post-modern dönemin eleştirel düşünce sistematiği birbirine zıt iktisadi teorileri ortaya çıkarmıştır. Komünizm teoride sınıf ve devlet yapılarının olmadığı, ortak mülkiyet üzerine kurulu bir ekonomik düzen amaçlamıştır. Fakat komünizm deneyi, Polit Büro merkezli, elit bir sınıf ve bu büronun yönettiği totaliter devlet anlayışı ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, komünist sistemin korkuya bağlı otoriter yönetim anlayışı, iktisadi açıdan kendine bağımlı bir kitleyi yaratmıştır. Kapitalizm ise kâr ve özel mülkiyet odaklı, serbest piyasa ekonomisini destekleyen bir ekonomik teoridir. Kapital sistem, bireylerin kendi faydalarını maksimize etmek için daha fazla üretime katılacaklarını ve bu katılım sayesinde sürdürülebilir büyümenin gerçekleşeceğini savunmaktadır. Fakat "üretim araçları toplumun bir bölüğünün, kapitalistlerin mülkiyetindedir. Toplum üyelerinin geriye kalan bölüğünün-çoğunluğunun-kendi üretim araçları yoktur."[109] Dolayısıyla kapitalist mülkiyete sahip olan bireylerin dışında kalan toplum üyeleri belirli bir ücret karşılığında çalışarak yaşamlarını idame ettirmek zorundadır. "*The New Scientist* dergisinin Ekim 2011'de yayınladığı rapora göre; küresel ekonominin %40'tan fazlası 43 bin çokuluslu şirketin kontrolünde. Söz konusu 43 bin şirketin sahipleri ise 1318 ulus üstü devlet şirketler. Bunların sahibi ise sadece 147 bankacılık ve finans şirketidir."[110] Bu durum, çok sayıda işçi için ekonomik büyümeden pay alamamasının yanı sıra kriz dönemlerinde en fazla etkiyi hissetmesine neden olur. Öte yandan kriz dönemlerinde belirli bir ücret karşılığında

[109]Oscar Lange, **Ekonomi Politik**, çev. M.Ş, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965, s. 29.
[110]Kurtoğlu, s. 47.

çalışan pek çok birey yaşadığı geçim zorluğundan dolayı grup dinamiğinden ayrışmaya başlamıştır. Çünkü işsizlikle birlikte artan ahlaki yozlaşma, toplumsal karamsarlık ve değersizlik hissi ekonomik krizlerin olumsuz sonuçları arasında sayılabilir. Dahası bu olumsuzluklar, aynı grup dinamiğinde birbirine ötekileşen sınıfları yaratmıştır. Neticede her iki sistem teoride birbirinden farklı olsa da pratikte benzerlik göstererek, grup dinamiği üzerinde otoriter bir yönetim mekanizmasının kurulmasına sebep olmuştur.

Aynı zamanda ekonomik sistem, tüm diğer unsurlar sabitken, insanların akla yatkın davranışlar sergileyen bencil varlıklar olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayımlar, ekonominin karmaşık yapısını açıklamaya yönelik olsa da hem sistemi ve insan doğasını basite indirgemekte hem de doğası gereği bencil olan bireylerin, her sabit koşul altında akla uygun davranacağını ifade etmektedir. Lakin kıt kaynakların olduğu bir dünyada, iktisadi açıdan eşit imkânlara sahip olmayan bireylerin, her koşulda akla uygun davranarak kendi refahını arttırması mümkün değildir. Çünkü her bir birey, kıt olan kaynaklardan kendi refahını arttırmak için daha fazla talep edecek, dahası talep edilen kaynak, iktisadi açıdan kim daha fazla maddi imkâna sahipse onun olacaktır. İşte bu noktada, her birey yaşam kalitesini arttırmak isteyecek ama pek çok birey iktisadi sistemin dayattığı mevcut düzen içinde ancak yaşamını idame ettirebilecek kadarıyla yetinecektir. Dahası sadece yaşamını idame ettirmek için hükümsüz kalan pek çok birey, yoksulluğun utancından kaçınma isteğiyle verilen ücrete razı olacak ve zorunda olduğu için sınırlı sayıdaki sermayedara bağımlı hale gelecektir. Bu türdeki bir bağımlılığın insan aklı ve doğasına uygun olduğunu varsaymak, esasen ne derece rasyonel bir düşüncenin ürünüdür? Öte yandan sisteme işlevsellik kazandıran savlar, bireylerin koşullarını oluştururken, bu koşullar altında verdiği kararlardan dolayı neden yine bireyleri sorumlu tutuyor? Diyelim ki bütün insanlar akla yatkın davranıyor ve sistemi kendisi yönlendiriyor, o zaman birey kendi yaşantısını olumsuz yönde etkileyecek kararları nasıl veriyor? Dahası akla yatkın karar veren insan, öfkesini neden kendisine sıkıntı yaşatan sisteme değil de yine kendisine yönelterek ruhsal bir çöküntü yaşar? Bahsi geçen dört soruya da farklı farklı yanıtlar verilebilir. Aslında bu sorular, yanıtlarından ziyade insan doğasını yadsıyan mevcut ekonomik sistemin bir sorun haline geldiğini gösterir. Zira mevcut ekonomik sistem, insan doğasını görmezden

gelerek, bireyi özne halinden nesne haline dönüştürerek, pek çok bireye öteki duygusu, suni korkular, öfke hali ve sürdürülebilir bağımlılık hissi aşılamaktadır. İşte bu ruhsal çöküntü hali, bireylerin depresif ve bencil davranışlar sergilemesine neden olur. Bununla birlikte, bütün bireyler gelecekten beklenti içerisindedir. İnsanoğlu geleceğe ilişkin beklentileri yüzünden fedakârlık gösterir, heyecan duyar ve birbirleriyle rekabet eder. Bütün bireyler gelecekte mutlu, huzurlu, sağlıklı ve rahat bir yaşam arzuladıkları için fedakârlık gösterirler. Bireyin gösterdiği fedakârlık, yine bireyin bugününden ve özgürlüğünden feragat etmesine neden olur. Çünkü birey kendi rızası ile belirli bir ücret karşılığında iktisadi sistemin işleyişine boyun eğerek "salt yaşamı mutlaklaştırarak çalışır."[111] Birey, böylesi bir çalışmanın gelecekte arzuladığı yaşama ulaşmak için yegâne yol olduğunu düşünür ve bu düşünce ile geleceğe umutla bakar. Zamanla geleceğe ilişkin umut ve heyecan yerini hayal kırıklığına bırakır. Hayal kırıklığına uğramış kişiler, ya geleceğe ilişkin beklentilerinden vazgeçerler ya da sistemin buyruklarına uyarak refah için rekabet ederler. Hâsılı sistem, doğası gereği bencil olan insanı borçlandırarak bugününü tahakküm altına alırken, geleceği için daha fazla çalışması gerektiğini dikte eder. Sistemin her koşul altında rasyonel karar verebildiğini varsaydığı insan, gelecek beklentisini gerçekleştirmek adına iktisadi sistemin araçlarını mutlaklaştırarak, bireysel, kitlesel ve küresel çapta bir finans savaşına süreklilik kazandırır.

Son kertede iktisadi sistemin faktörlerini biçimlendiren en temel psikolojik etken, güç istemidir. Güç istemi, insanın yaşamında karşılaştığı bütün zorlukların üstesinden gelebilmek için sahip olmak istediği yegâne dürtüdür. Bu dürtü, bireyin bireye, toplumun bir başka topluma üstünlük kurma çabasının altında yatan temel psikolojik faktördür. Zira birey ve toplum, bu dürtü sayesinde üretim ağına katılarak, daha fazla kâr elde edeceğini ve güce sahip olacağını düşünür. Bir nevi insanoğlu güç olgusunu iktisadi araçlarla özdeşleştirir. Yani güce meşruiyet kazandıran aracı para olarak görür ve daha fazla güç için daha fazla para talep eder. Lakin ekonomik sistem bir ölçüde bireysel güç istemine aracılık ederken, daha çok üretim imkânlarına sahip kesimlerin amaçlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla üretim imkânlarına sahip olanla, olmayan taraflar arasında gelir eşitsizliği oluşur. Gelir eşitsizliği, "güçlülük ve dolayısıyla toplumsal etkinlik açısından da büyük bir farktır. Ford'un, Shell'in,

[111]Han, s. 12.

Procter ve Gamble'ın çok büyük bir gücü vardır. Oysa tek başına çalışan bir çiftçinin böyle bir gücü yoktur."[112] Sonuçta gelir eşitsizliğinden kaynaklı güç farklılaşmaları sistemin işleyişi ile yakından ilişkidir. Özünde ekonomik sistem, üretim imkânlarına sahip kesimlerin daha fazla güç elde etmesine yarayan bir mekanizmadır. Bu mekanizma içerisinde insanların ekonomik özgürlük talebi, diğer insanların onlar üzerinde uyguladığı baskı haline evrilmektedir. Yani sistemi, kendi rızası ile kabul eden pek çok insan, ekonomik özgürlük talebinde bulunarak yine kendi rızasına savaş açar. Böylesi ikircikli bir duruma sebebiyet veren ekonomik sistemi salt akıl ile açıklamak, insan doğası ve aklını dışlamaktır. Nitekim kırılma anlarında insan kendi doğası ve aklına yönelerek ekonomik devrimleri gerçekleştirse de her devrim, ekonomik özgürlük talebinin sömürülerek sınırlandırılması ile neticelenmiştir. Keza Fransız İhtilali ve İran Devrimi sonrası yaşanan hadiseler bu durumu destekler niteliktedir. Görüldüğü üzere geleneksel ekonomi kuramları, kitlelerin psiko-politik tutumlarını yadsımaktadır.

[112]John Kenneth Galbraith, **Ekonomi Kimden Yana**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 32.

İKİNCİ BÖLÜM
İSTİHBARAT

2.1. İSTİHBARAT KAVRAMININ TANIMI

Dünyada bilinen bütün kavram, kuram ve kuruluşlar insan merkezli bir tasarımın ürünüdür. Keza insanoğlu her dönem, geçmiş ile bugününü kavramak ve geleceği öngörmek ister. Öngörü istemi bir güvenlik arayışıdır, birey, toplum ve devletler kendi güvenliklerini sağlamak adına bu ürünlere ihtiyaç duyar. Böylesi bir ihtiyaç, içgüdüsel olarak insanoğlunun kendi varlığını güvence altına alma isteğinden kaynaklanır. Bu bağlamda, istihbarat kavramı da diğer pek çok kavram gibi bu ihtiyacın karşılanması için ortaya çıkmıştır.[113]

"İstihbarat, her çeşit politik, ekonomik, sosyal ve askeri olayı anlamayı ve gelişmeleri öngörmeyi amaçlayan evrensel bir sosyal bilimdir."[114] İstihbarat metodolojik boyutta "bilgilerin toplanması, harmanlanması, değerlendirilmesi, analizi, bütünleşmesi ve yorumlanması"[115] ile elde edilen bir üründür. Bu ürün, zafere giden yolda aktörlerin ilerlemesine rehberlik eder. Dolayısıyla istihbarat, hem bir ülkenin hedefe yönelik stratejiler belirlemesinde hem de rakiplerin hedef, koşul, duygu ve stratejilerinin bilinmesinde ve geleceğe ilişkin tutumlarının öngörülebilmesinde çok önemli bir araçtır. Keza rakiplerin hedef, koşul, duygu ve stratejileri hakkında bilgi sahibi olmadan, istihbaratta etkinlik ve dünya siyasetinde politik başarı sağlanamaz. Bu minvalde, eğer bir devlet kendi varlığını korumak ve geleceğe aktarmak istiyor ise güce ulaşması gerekir ve bu güce ulaşmanın yegâne koşulu her alanda varlık gösteren etkin bir istihbarat ağına sahip olmaktan geçer. Çünkü istihbarat, toplum ve devletlerin karşı karşıya oldukları "fırsat ve tehditleri önceden görebilmesi için, stratejik, operasyonel ve taktik düzeyde olaylarla, gelişmelerle, kişiliklerle, kurumlarla ilgili olarak bilgi toplama, karşılaştırma,

[113] Balcı, ss. 15-19.
[114] Michael Herman, **Intelligence Power in Peace and War**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 116.
[115] "Operations Securities Intelligence Threat Handbook", Kurumlar Arası Destek Personeli, OPSEC Koşulları Özeti, Greenbelt, MD: IOOS, Bölüm 2, s. 1. (yayın.04.1991, erişim 21.05.2021), https://fas.org/irp/nsa/ioss/therat96/part02.htm.

değerlendirme, analiz, birleştirme ve yorumlama faaliyetleri"[116] ile öngörülebilir bir düzlem sunmaktadır. Aynı zamanda istihbarat, planlı bir gizlilik içerisinde belirsizlik yaratma sanatıdır. Koşul, duygu ve stratejilerdeki belirsizlik, hedeflerin gizli kalmasına yardımcı olmaktadır. Özünde istihbarat, ülke dinamiklerine ait verilerin gizliliğini korumak, rakiplerin gizlediği bilgilere ulaşmak, gelecek kararlarını öngörebilmek ve bu kararlara etki edebilmek için yürütülen faaliyetler bütünüdür.

2.2. İSTİHBARAT KAVRAMININ TARİHÇESİ

İlk olarak istihbarat, savaşın bir parçası olarak görülmüş, Norman ve Angevin kralları, siyasi ve askeri istihbarat ihtiyacını karşılamak için pazar ve kamp yerlerinden gelen bilgileri toplatmışlardır. Rönesans dönemiyle birlikte İtalyanlar, hem müzakere etmek hem de bilgi toplamak adına elçilikler kurmuş, ticari ve siyasi istihbarat faaliyetlerine ağırlık vermiştir.[117] 14. ve 17. yüzyıllar arasında gayri resmi istihbarat faaliyetleri, diplomatların yanı sıra tüccar, seyyah, din adamı görünümdeki casuslar vasıtasıyla yürütülmüştür. Dolayısıyla istihbarat faaliyetleri, daha çok rakip ve komşu ülkelerle ilgili düzenli bilgi sağlanmasına yönelik bir formda gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun, 15. yüzyıl ile 18. yüzyılın ortalarına kadar ki süreçte yaşadığı değişim ve dönüşüm modern dönem olarak tanımlanır. Doğu ve Batı'da yaşanan radikal devinimler, Fransız ihtilaline kadar sürmüş, süreç içerisindeki gelişmeler, eski dünyaya dair birçok paradigmanın değişmesine neden olmuştur. Eski dünyayı şekillendiren değer yargıları yerine, modern dönemde fen bilimleri, matematik ve felsefe gibi bilimler kabul görmüştür. İlimlerin tasnifinde yaşanan bu değişim, birey ve toplum hayatına yansımış, soyut kavramlardan ziyade somut kavramlar birey yaşantısını etkilemiştir. Modern dönem, aynı zamanda materyalist sistemi ortaya çıkarmış, birey ve toplum yaşantısında etkili olan manevi duygular yerini maddi duygulara bırakmıştır. İmparatorların, altın ve gümüş üzerinden yürüttükleri güç mücadelesi, küresel çapta çıkar çatışmalarını körüklemiştir. 18. yüzyılda kısmen de olsa modernleşmeye başlayan istihbarat anlayışı, 19. yüzyılda kurumsal bir yapıya evrilmiştir. Bu durum, "dış ilişkiler ofislerinin faaliyet

[116]T.W.Procyshyn, **The Coming Intelligence**, s.1'den aktaran Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi**, Kripto Kitaplar, Ankara, 2008, s. 30.
[117]Herman, ss. 9-15.

alanlarında önemli değişiklikler meydana getirmiş, sadece bilgi toplamak amacıyla hareket eden diplomatik unsurları, stratejik anlamda istihbarat elde etme sürecinin vazgeçilmez bir parçası haline dönüştürmüştür."[118] Böylesi bir dönüşüm siyasilerin karar alma süreçlerine etki edecek düzeyde pratik verilerin üretilmesine katkı sağlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nda Britanya, istihbarat faaliyetlerini en etkin kullanan imparatorluktur. Keza İngiliz haber alma servisi için çalışan Lawrence, Arap Yarımadasında yürüttüğü istihbarat faaliyetleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi dinamiklerini etkilemiş ve Arap Ayaklanmasına öncülük ederek, savaşın pek çok cephesinde İngiltere lehine önemli bir rol oynamıştır. Savaş sonrası istihbaratta değişim ve dönüşümler yaşanmış, ulus-devlet formları askeri istihbaratın yanı sıra ekonomik ve siyasi istihbaratın ehemmiyetinin farkına varmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkan ideolojik düşüncelerin başlı başına siyasi nitelikte olmasından dolayı istihbarat faaliyetleri, karşı casusluk ve propaganda faaliyetleri üzerinden yönlendirilmiştir. Ülkeler siyasi doktrinlerini etki sahalarının dışına yayabilmek için propaganda faaliyetlerini arttırırken, kendi ideolojilerine tehdit olarak gördükleri siyasi düşüncelere karşı casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Özellikle Nazi rejiminin, propaganda teknikleri ve uygulamaları dönemin politik doğasına yeni bir boyut kazandırmış, siyaseti sadece güç elde etmeye yarayan bir araç haline indirgemiştir. Keza Josef Goebbels, siyasi "güç elde edildiğinde de dünya görüşü devlet aygıtını oluşturur ve yalnızca teoride değil, pratikte de halkın günlük yaşamını etkileyebilecek bir konuma"[119] ulaşılır demiştir. Politikanın doğasındaki böylesi bir değişim, savaş sonrası dönemde de geçerliliğini koruyarak istihbarat faaliyetlerinin faktörlerini etkilemiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin istihbarat faaliyetleri hem iç hem de dış politikaya yöneliktir. Zira her iki aktör, bu şekilde kendi siyasi doktrinlerini iç politikada kuvvetlendirmek ve geniş alanlara yaymak istemişlerdir. Dolayısıyla hükümetler istihbarat faaliyetlerini, "siyasi hedeflere yönelik diplomatik girişimleri desteklemek ve diplomatik yollarla ulaşılamayan siyasi kazanımlara ulaşmak için

[118]Aköz, s. 57.
[119]Joseph Goebbels, **Büyük Yalanlar**, çev. Duygu Bolut, 5.bs, Zeplin Kitap, İstanbul, 2020, s. 50.

gizli eylemler gerçekleştirmeye yönlendiren"[120] bir aygıt olarak görmüşler, hem ABD hem de SSCB'nin politikaları başkanların siyasi tutumlarına göre şekillenmiştir. Bu durum, ülkelerin istihbarat açısından sürprizler yaşamasına neden olmuştur. Örneğin CIA, 1948'de Kolombiya iç savaşı, 1950'de Çin'in Kore Savaşı'na müdahalesi, 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'yı ilhakı, 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali gibi pek çok siyasi gelişme hakkında önceden doğru değerlendirmelerde bulunamamıştır. Bu durum, CIA'nın yaşamış olduğu istihbarat zafiyetinin yanı sıra ABD başkanlarının siyasi tutumlarıyla da yakından ilişkilidir.[121]

Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetindeki iki kutuplu düzen yerini 11 Eylül 2001 tarihine kadar sürecek olan ABD merkezli tek kutuplu dünya düzenine bırakmıştır. "11 Eylül saldırılarından bir yıl önce, Birleşik Devletler Merkezi İstihbarat Servisi (CIA), giderek artan küresel eşitsizliğin bir sonucu olarak dini aşırılığın ve şiddet eğilimlerinin artacağını tahmin"[122] etmiştir. Fakat dönemin ABD yönetimi, yükselişe geçen din aşırılığı ve şiddet eğilimlerini içeren istihbarat raporunu göz ardı etmiştir. Nitekim 11 Eylül saldırıları, dünya siyasasındaki dengelerin değişmesine zemin hazırlamış, yavaş yavaş ABD merkezli tek kutuplu siyasi hegemonyanın yerini yeni siyasi güç merkezlerinin ortaya çıktığı çok kutuplu bir düzene evrilmesine neden olmuştur. Çok kutuplu dünya siyasetindeki artan belirsizlikler, istihbarat faaliyetlerini daha karmaşık hale getirmiştir.

21. yüzyılda internet, haberleşme ve iletişim alanındaki gelişmelere bağlı olarak küreselleşen dünyada ulus-devlet formları için enformasyonun ehemmiyeti her geçen gün artmıştır. "Enformasyonun… Anında aktarım ve çoklu dağıtımını mümkün kılan teknik gelişmeler"[123] nedeniyle artan veri kirliliği, istihbarat analizlerini zorlaştırmıştır. Her gün işlenmesi gereken milyonlarca verinin sürece dâhil olması ve kısa sürede nitelikli analizlerin yapılamaması, istihbarat faaliyetlerinin işlevsellik kazanmasının önündeki en büyük engeldir. Neticede istihbaratın tarihsel süreç içerisinde yaşadığı devinim, dünyanın yaşadığı değişim ve dönüşümle paralellik gösterir. Yerel casusluk faaliyetlerinin, enformasyon çağında

[120]Robert W. Pringle, "Intelligence", Encyclopedia Britannica, yayım 16.01.2016, erişim 22.05.2021 http://www.britannica.com/topic/inteligence-international-relations.
[121]Thomas Powers, **İstihbarat Savaşları**, çev. Sultan Şahin, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 11-13.
[122]Antonia Juhasz, **Bush'un Ajandası**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 16.
[123]Tiziana Terranova, **Ağ Kültürü: Enformasyon Çağında Siyaset**, çev. Ezgi Kaya, Ütopya, Ankara, 2020, s. 7-8.

küresel boyuta evrilmesiyle birlikte istihbarat faaliyetlerinin yapısı da dönemin şartlarına uygun olarak biçim değiştirmiştir. Süreç içerisinde aktörler istihbaratı, savaşta, diplomaside ve yönetimde güç kazanmaya yönelik bir araç olarak kullanmışlardır. Lakin enformasyon çağında kıymetlendirilmiş bilgiye duyulan ihtiyacın artmasıyla birlikte istihbarat, bir faaliyet niteliğinden ziyade kuramsal bir yapıya bürünmüştür.

2.3. İSTİHBARAT KAVRAMININ AMAÇ VE HEDEFLERİ

İstihbaratın amaçları çağın gereklerine uygun olarak değişiklik göstermesine rağmen hedefleri her dönem aynı kalmıştır. Günümüzde istihbarat faaliyetlerinin iki tür amacı vardır. İlki adına istihbarat faaliyeti yürütülen ülkenin, ulusal güvenliğini korumak için dışarıdan gelebilecek risk ve tehdit unsurlarının tespiti ve engellenmesine yönelik taktik ve operasyonel yöntemlerin icra edilmesidir. Rakiplerin nihai hedefleri hakkında öngörü sahibi olabilecek bulguların toplaması, işlenmesi ve engelleyici karşı istihbaratın üretilmesi ve bu karşı istihbarat faaliyetleri ile rakip toplumların dinamiklerinin yıpratılması ilk amaçtır. İstihbaratın bir diğer amacı ise, ulusal çıkarların korunması ve geliştirilmesine yönelik, milli güç unsurları ile uyumlu stratejilerin belirlenmesidir. Esasen amaçlara giden yolda istihbarat servisleri, birbirleriyle işbirliği içerisinde olsa da nihai hedefleri değişmeyecektir. Zira her istihbarat servisi, aynı hedef yani kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla, istihbarat faaliyetinin amaçlarını, hedefe giden yolda birer araç olarak görmek gerekir. Özünde kavrama işlevsellik kazandıran istihbarat servislerinin nihai hedefi, küresel ve bölgesel çaptaki gelişmeleri çözümleyerek, kendi ülkelerinin küresel çapta etkinlik kazandırmasıdır.

2.4. İSTİHBARAT TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Modern istihbarat literatüründe genel kabul gören dokuz tip istihbarat toplama yöntemi vardır. Bilinen istihbarat toplama yöntemleri şunladır; HUMİNT, SIGINT, COMINT, IMINT, MASINT, GEOINT, TECHINT, OSINT VE

SOCMINT.[124] Özellikle HUMINT, OSINT, SIGNT, IMINT, TECINT ve MASINT en yaygın kullanılan istihbarat toplama yöntemleridir.

2.4.1. İnsan İstihbaratı (HUMINT)

İnsan istihbaratı, bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelere rağmen tarihsel süreç içerisinde geçerliliğini koruyan klasik bir istihbarat toplama yöntemidir. HUMINT kavramı en yalın haliyle "insan kaynakları tarafından toplanan ve sağlanan bilgilerden üretilen bir istihbarat kategorisi"[125] olarak tanımlanabilir.

2.4.2. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT)

OSINT; açık veya genel kaynaklardan istihbari açıdan ihtiyaç duyulan bir konu hakkında verilerin toplanma sürecidir. Bu süreç, ABD Ulusal İstihbarat Direktörü ve ABD Savunma Bakanlığı tarafından "belirli bir istihbarat gereksinimini karşılamak amacıyla kamuya açık kaynaklardan toplanan, kullanılan ve dağıtılan bilgilerden üretilen istihbarat"[126] olarak tanımlanmaktadır. Açık kaynak istihbaratının veri toplama sahası çok geniştir: kitaplar, dergiler, yerli ve yabancı radyo, televizyon ve basın, haritalar, elektronik medya, internet gibi herkes tarafından ulaşılması kolay çeşitli kaynaklara ek olarak üniversiteler, hükümet veya diğer devlet kurumlarının yayınladığı rapor ve araştırmalar yer almaktadır.

2.4.3. Sinyal İstihbaratı (SIGINT)

20. yüzyılın başlarına kadar ülkeler, iletişim güvenliği sağlamak adına geleneksel kodlama yöntemlerini kullanmıştır. Özellikle radyo iletişiminin yaygınlaşması, yeni güvenlik açıklarına neden olmuş ve buna bağlı olarak sinyal

---

[124] Sait Yılmaz, **Temel İstihbarat**, 2.bs, Kripto Kitaplar, Ankara, 2019, ss. 334-335.
[125] "Policy Directive for Intelligence Community Leadership", **Intelligence Community Directive,** May 2006, s. 21. https://fas.org/irp/dni/icd/icd-1.pdf.
[126] Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, "2006 Mali Yılı için Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası", Kamu Hukuku 109-163, 109. Kongre, 2006 (Washington, DC: US Government Printing Office)'den aktaran Gašper Hribar, Iztok Podbregar, Teodora Ivanuša, "OSINT: A 'Grey Zone'?", **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, C. 27, S. 3, 2014, ss. 529-549, doi:10.1080/08850607.2014.900295.

istihbaratı (SIGINT) gelişim göstermiştir. "SIGINT, iletişim sistemleri, radarlar ve silah sistemleri gibi yabancı hedefler tarafından kullanılan elektronik sinyallerden ve sistemlerden elde edilen istihbarattır."[127] Günümüzde pek çok istihbarat servisi, siber savunma amacıyla sinyal istihbaratından yararlanmaktadır. Mesela Almanya Federal Haber Alma Servisi (BND) "bir saldırı anında kötü amaçlı yazılımın yayılmasını engellemek için teknik yeteneklerini ve güçlerini stratejik sinyal istihbaratı (SIGINT)"[128] için kullandığını belirtmektedir.

2.4.4. Görüntü İstihbaratı (IMINT)

Görüntü istihbaratı, hedef ülkenin stratejik açıdan öneme sahip teknik, coğrafi ve askeri bölgelerine dair görüntü ve tamamlayıcı materyallerin toplandığı, yorumlandığı ve analiz edildiği bir süreçtir. "Teknik açıdan IMINT, fotoğraf, radar, elektro-optik, kızılötesi, termal ve sensörler tarafından toplanan, karada, denizde veya hava veya uzay platformlarında taşınabilen görüntülerden elde edilen istihbarat anlamına gelir."[129]

2.4.5. Teknik İstihbarat (TECINT)

Teknik istihbarat, ulusal güvenliğe tehdit oluşturabilecek nitelikte silah ve radar sistemleri, savunma teknolojileri, sensörler, askeri teknolojiler, teknik araştırma makaleleri, yabancı medya ve sosyal medya gibi teknik kaynaklardan gelen bilgileri analiz etmek ve raporlamak için karmaşık araştırma ve mühendislik becerilerinin kullanıldığı bir istihbarat yöntemidir.[130]

---

[127] "Ulusal Güvenlik Ajansı Merkezi Güvenlik Servisi, "Sinyal İstihbaratı", (15.07.2021), https://www.nsa.gov/what-we-do/signals-intelligence/.

[128] "Cybersecurity", **BND**, (15.07.2021), https://www.bnd.bund.de/EN/Mission-areas/Cybersecurity/cybersecurity_node.html.

[129] Vladimir Kovarik, **Imagery Intelligence (IMINT)**, University of Defence Faculty of Military Technology, Brno, 2011, s.4.

[130] "Teknik İstihbarat", **DIO Savunma İstihbarat Teşkilatı**, (22.07.2021), https://www.defence.gov.au/ dio/technical-intelligence.shtml.

2.4.6. Ölçüm ve İz İstihbaratı (MASINT)

Ölçme ve İz İstihbaratı, "belirli teknik sensörlerden türetilen verilerin (metrik, açı, uzaysal, dalga boyu, zaman bağımlılığı, modülasyon, plazma ve hidromanyetik) nicel ve nitel analiziyle elde edilen bilimsel ve teknik istihbarat bilgisidir."[131]

2.5. İSTİHBARAT ANALİZLERİ

İstihbarat servislerinin ilgili konunun öncelik sırasına göre farklı analiz yöntemleri bulunmaktadır. Genel olarak istihbarat servisleri, cari istihbarat, araştırma istihbaratı, tahmin istihbaratı ve ikaz istihbaratı gibi farklı analiz yöntemleri uygulamaktadır. İstihbaratta analiz, işlenmiş nitel ve nicel verilerin sentezlenmesiyle tahmine dayalı genel yargıların üretildiği bir süreçtir. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan yargılar, edilgen niteliktedir. Her zaman bu tür yargıların, yanlış ya da doğru olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü analitik düzlemde türetilen yargılar, olasılıklar üzerine inşa edildiklerinden dolayı bir dereceye kadar güven verebilir. Dolayısıyla istihbarat analizleri kesin yargılar yerine gerçekleşmesi muhtemel gelişmelere ilişkin olasılıkları içermektedir. Çünkü istihbari nitelikteki bilginin analiz sürecinde veri kaynaklarının sınırsız, süre ve maddi imkânların sınırlı olmasından dolayı süreç sonunda ortaya çıkan yargıların sınırları da belirsizdir.[132] Bu bağlamda, istihbarat analizlerinin kalitesini arttırmak için toplanan verilerin kaliteli, ihtiyaç duyulan mesele ile ilişkili ve konunun uzmanları tarafından değerlendirilmiş olması gerekmektedir.

2.6. FAALİYET ALANLARINA GÖRE İSTİHBARAT TÜRLERİ

Modern ulus-devlet formları, toplumsal düzeni ve güvenlik ihtiyacını karşılayabilmek adına stratejik, operasyonel ve taktik istihbarat gibi çeşitli faaliyet türleri geliştirmiştir. Bu faaliyet türlerine bağlı olarak çeşitli istihbarat alanları ortaya

---

[131] "MASINT", **Federation Of American Scientists**, (22.07.2021), https://fas.org/websiteimprovementform.html.

[132] İstihbarat analizi konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Roger Z. George, James B. Bruce, **Analyzing Intelligence: National Security Practitioners' Perspectives, Second Edition**, Georgetown University Press, 2014.

çıkmıştır. Faaliyet alanlarına göre istihbarat türleri, değişen ve gelişen dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir. Genellikle askeri, ekonomik, sosyal, coğrafi, teknolojik, siber ve siyasi faaliyet alanlarına yönelik istihbarat türleri sınıflandırılmaktadır.

2.6.1. Askeri İstihbarat

Askeri açıdan istihbarat faaliyetleri üç aşamalıdır. Bunlar, strateji, taktik ve operasyonel istihbarat faaliyetleridir. Askeri açıdan stratejik istihbarat, savaş öncesi değişken değerlerin hesaplanarak, savaşın geleceğine ilişkin genel bir perspektif çizildiği evredir. Operasyonel ve taktik istihbaratta ise kısa süreli sonuç almaya yönelik senaryolar üretilmektedir. Dolayısıyla askeri açısından stratejik istihbarat, zafere giden yolda hangi metotların uygulanacağına yönelik planları kapsar iken, taktik istihbarat, rakip ordunun izleyeceği metotlar ve bunun karşısında geliştirilmesi gereken yöntemlere dair bilgileri içermektedir. Operasyonel istihbarat ise savaş alanında yürütülecek askeri harekâtları destekleyici mahiyettedir.[133]

2.6.2. Ekonomik İstihbarat

Ekonomik istihbarat, milli güç unsurlarının önemli bir öğesi olan ekonomi hakkındaki bilgileri toplamaya yönelik çok katmanlı bir faaliyettir. Ekonomik istihbarat, hedef ülkenin yer altı, yer üstü ve insan kaynakları, üretim, tüketim ve bilimsel kapasitesi, gayri safi milli hasılası, para politikası, finansal yapısı, stok düzeyi, kredi notu, firmalarının marka düzeyi ile ekonomik kar vaat eden inovatif girişimleri gibi pek çok faktör hakkında veri toplanılması[134], "veriler doğrultusunda bir profil oluşturulması ve bu profil yardımıyla öngörülerde bulunabilme imkanını ifade etmektedir."[135]

---

[133] Yılmaz, ss. 163-166.

[134] Ekonomik İstihbarat hakkında detaylı bilgi için bkz. Sait Yılmaz, **Temel İstihbarat** ve Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi**.

[135]Paul W. Howerton, *"Economic Intelligence"*, **Studies in Intelligence,** V.1, Spring Central Intelligence Agency, 1956, ss. 21-22'den aktaran Çağatay Balcı, s. 34.

2.6.3. Coğrafi İstihbarat

Ulusal güvenlik politikaları ve milli güç unsurlarının belirlenmesinde önemli öğelerden biriside coğrafyadır. Coğrafya siyasetin, siyaset diplomasinin, diplomasi savaşın, savaşın kaderini ise coğrafya belirler. Bu bağlamda, coğrafi istihbarat, hedef ülkenin konum, sınır, yer şekilleri, stratejik alanları, kara-deniz yolları ile iklim koşulları[136] hakkında bilgilerin toplanması ve işlenmesini kapsayan bir süreçtir.

2.6.4. Sosyal İstihbarat

Sosyal istihbarat, toplumsal yaşamı düzenleyen din, ideoloji, kültür gibi değer ve erdem yargıları ile kitlelerin kendi ve kamuyla aralarındaki ilişkiler ağına dair bilgileri toplar ve analiz eder. "Toplumsal yapı ile değerleri, ihtiyaçları, tarihi, dini, gelenek ve görenekleri içeren"[137] toplumsal yaşam alanlarının arasında girift bir ilişkiler ağının çözümlenmesi uzun soluklu bir süreçtir. Bu süreçte, hedef aktörlerin toplumsal yaşam alanı, kültürel kodları ve değer yargıları incelenip analiz edilmektedir.

2.6.5. Teknolojik İstihbarat

Teknoloji, insan hayatını etkileyecek derecede günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki teknolojik gelişmeler sadece günlük yaşamı kolaylaştıracak ürünlerde değil, askeri ağır sanayi alanında da yaşanmıştır. Özellikle askeri teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler insanların yaşamını olumsuz yönde etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bu bağlamda, devletlerin artan risk ve tehdit algısı nedeniyle teknoloji alanında istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. İnternet öncesi dönemde teknolojik istihbarat, daha çok askeri haberleşme, sanayi ve teknik üretim alanlarında yürütülen araştırma-geliştirme çalışmalarına yönelikken, internet sonrası dönemde araştırma-geliştirme ve uluslararası güvenliği tehdit edecek unsurlara karşı teknik takip niteliğine evrilmiştir. Özünde teknolojik istihbarat, devletlerin endüstri ve

[136]Özdağ, ss. 98-101.
[137]Özer, s. 63.

haberleşme alanlarında sahip oldukları mühendislik yetileri hakkında bilgi edinmeye yönelik çalışmalar bütünüdür.

2.6.6. Siber İstihbarat

Bilgi teknolojilerinde artan rekabet, siber ortamda kurum ve kuruluşları etkileyecek düzeyde enformasyon savaşına evrilmiştir. Tarafların birbirlerinin veri tabanını hedef aldığı bu tür bir savaşta, sızmalara karşı müdahale edebilmek ve gerekli tedbirleri alabilmek adına siber istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Siber istihbarat, hedef aktörün veri tabanına sızarak dinleme, gözetleme, kaydetme, analiz ve kıymetlendirme süreçlerini kapsayan teknik bir istihbarat yöntemidir. Bu süreçte, radar, uydu, cep ve sabit telefon sinyalleri ile mail, faks, tekst gibi iletişim ağına işlevsellik kazandıran çoğu şifreli veri içerisinden önemli görülen ön bilgiler seçilmektedir.[138]

2.6.7. Kültürel İstihbarat

Bütün toplumların kendilerine özgü kültürleri vardır. Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde edindiği deneyimler ve değer yargılarını yansıtır. Aynı zamanda kültür, toplumların kendi kimliklerini oluşturmasında önemli bir faktördür. Bu bağlamda, "kültürel istihbarat, kültürel bilginin, düşman ya da düşman olması muhtemel tehditler ile harekât çevresini nasıl etkilediğini ve harekât planlarını nasıl yönlendirdiğini analiz etmeyi hedefleyen bir istihbarat alanı olarak tanımlanabilir."[139]

2.6.8. Siyasi İstihbarat

Toplumların fikir, ideal, plan, strateji ve hedeflerinin kavramsallaşarak eyleme dönüşmesinde siyaset bir araçtır. Dolayısıyla siyaset, kavramların kuramsallaşmasına, kuramların kurumlaşmasına, kurumların bir araya gelerek devlet sistematiğini oluşturmasına aracılık eden bir olgudur. Bu bağlamda siyasi istihbarat, kavram, kuram, kurum ile devlet sistematiğinin anlamlandırılmasına yönelik bilgi

[138]Yılmaz, ss. 227-229.
[139] Özer, s. 114.

edinme ve bu sistematiğin geleceğine ilişkin öngörülerin tasarlandığı bir süreçtir. Temelde "siyasi istihbarat; bir ülkenin yasama, yürütme, yargı kurumları, siyasi partileri ve ideolojik mücadelelerini, seçim sistemini, ulusal siyasetini, yıkıcı ve bölücü unsurlarını, istihbarat teşkilatının da dâhil olduğu siyasi yapıların güçlü ve hassas yönlerini incelemektedir."[140]

2.7. İSTİHBARAT VE STRATEJİ İLİŞKİSİ

Strateji kavramının üzerinde uzlaşı sağlanabilmiş net bir tanımı bulunmamasına rağmen tarihin her döneminde farklı alanlarda yürütülen çalışmaların merkezinde yer almıştır. Geleneksel stratejiler, askeri alanda zafer ve güvenlik odaklı tasarlanmıştır. Keza strateji, neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanoğlu hem savaş hem de barış dönemlerinde kendine özgü stratejiler geliştirmiştir. Savaş zamanı askeri ve siber alanda kurgulanan stratejiler, barış dönemlerinde psikolojik, ekonomik, sosyal ve siyasi dengeyi sağlamaya yönelik tasarlanmıştır. Esasen barış dönemlerinde ordu, ekonomi, sosyo-kültür ve hukuk alanları arasında kurulacak denge, stratejilerin başarıya ulaşmasında yegâne koşuldur. Genelde stratejiler hem hedefe ulaşmak hem de rakiplerin hedeflerini engellemeye yönelik geliştirilen orta ve uzun vadeli taktiklerdir.

Strateji kavramı, köken olarak eski Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Sun Tzu, Sun Bin, Clausewitz, Von Moltke gibi isimler kavramın gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Ortaçağda Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* isimli yapıtı, kavramın askeri alanda yaygınlaşmasına referans olmuştur. 18. yüzyılda bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler klasik savaş stratejilerinin çehresini değiştirmiştir. Cephe savaşları yerine toplumları da savaşa dâhil eden topyekûn savaş yöntemleri gelişmiştir. Bu bağlamda, daha karmaşık bir hal alan savaşları yönlendirebilmek adına devletler modern stratejilere ihtiyaç duyulmuştur. Modern dönemde strateji alanında yürütülen çalışmalar amaç, metot ve kaynaklar arasında denge kurulmasına yönelik gelişim göstermiştir. Bu doğrultuda, strateji kavramı, tarihsel süreç içerisinde, bir plan ve taktikten çok daha öte orta-uzun vadeli bir düşün dizisine evirilmiştir. Strateji, taraflar arasındaki orta ve uzun vadeli olası anlaşmazlıklar, çıkar

[140] Aziz Yakın, **İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele**, Dış İşleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1969, s. 39'dan aktaran Aköz, **Siyasi İstihbarat**, s. 52.

çatışmaları ve çözüm yollarına yönelik planları doğru zamanda sonuç odaklı olacak şekilde yönlendirebilme kabiliyeti haline gelmiştir.[141] Yani strateji, hedeflere ulaşmak için benimsenen metotların, usul ve esaslarını ifade etmek için kullanılan bir kavrama evirilmiştir. "Stratejinin en önemli görevi… Programda ortaya konan hedeflere erişmek için düşmana indirilecek en elverişli esas darbeyi gösteren temel yönü belirlemektedir."[142]Lawrence Freedman kandırma, koalisyon oluşturma ve saldırının stratejilerin olmazsa olmaz nitelikleri olduğunu belirtmekle birlikte stratejinin güç yaratma sanatı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Freedman göre "stratejileri kararlaştırırken esnek olabilmek, günün politik gerekçelerini dikkate almak ve pratik kapasitesinin ötesinde bulunabilecek askeri stratejilere güvenilmemesi"[143] gerekmektedir. Sun Bin, *Strateji Sanatı*[144] isimli çalışmasında; stratejilerin zafere giden yol olduğunu, casus kullanmayan komutan ya da hükümdarın zafer kazanamayacağını belirterek stratejilerin oluşum sürecinde istihbaratın olmazsa olmaz bir unsur olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, aktörler, gücü yaratmak ve yönlendirebilmek adına hem kendi iç dinamiklerini hem de uluslararası siyaseti analitik düzeyde incelemelidir. Keza Türkiye Cumhuriyeti Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Avrasya ve Kenar-Kuşak bölgelerinde yer almasından dolayı stratejik açıdan bir üstünlüğe sahiptir. Stratejik üstünlüğün, kazanıma dönüşmesi için siyasi, ekonomik, askeri ve psikolojik açıdan desteklenmesi gerekir. Bunun için istihbaratın teknik kısmının yanı sıra felsefi kısmına da hâkim, köklü bir istihbarat kültürüne sahip, oyunbozan değil, oyun kuran etkin bir istihbarat ağına ihtiyaç duyulmaktadır. Bahsi geçen yetkinliklerin kazanılması için hem temsil edilen ulusun hem de rakiplerin psiko politik yapılarının istihbari açıdan ele alınması günümüzde elzem bir husustur.

[141]Freedman, ss. 11-17.
[142]J.V. Stalin, **Strateji ve Taktik**, çev. A. Fırat, KOR Kitap, İstanbul, 2017, s. 50.
[143]Freedman, s. 202.
[144] Sun Bin, **Strateji Sanatı**, çev. Ufkan Kürüm, Zeplin Kitap, 2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
POLİTİK PSİKOLOJİ VE İSTİHBARAT

3.1. POLİTİK PSİKOLOJİ, İSTİHBARAT İLİŞKİSİ

ABD Ordusu Savaş Koleji, Stratejik Liderlik Merkezi, 14-16 Ağustos 2007 tarihinde "Milli Güç Unsurları İçerisinde Yaratıcı Stratejik İstihbarat Analizi ve Karar Verme" konulu bir çalıştay gerçekleştirmiştir. Bu çalıştaya katılan Dr. William Nolte, "Stratejik Karar ve Politika Yapımında Yaratıcı İstihbarat Analizi" isimli çalışmasında, Edward Kaufman'ın "*The Regulars*" adlı kitabına atıfta bulunarak, geleceğe yatırımın insanlar aracılığıyla yapıldığını vurgulamış, 21. yüzyılda istihbarat çalışmalarının, 20. yüzyılın "sır" temelli kavramlarından uzaklaşarak "bilgi" temelli olacağını belirtmiştir. Ayrıca Nolte, kitlesel bilgi akışlarının zorluklarını aşmak için potansiyel olarak odaklanılması gereken üç alanı: (1) bürokrasilerin üstesinden gelmek, (2) açık kaynak bilgi paylaşımı ve (3) güvenlik şeklinde sıralamıştır. Aynı çalıştayda söz alan Dr. J. Michael Waller, ABD stratejilerinin ideolojik ve psikolojik silahları içermesi gerektiğini ve bilgi savaşında ideoloji ve psikolojinin, diplomasi veya askeri politikalardan daha az önemli olmadığına ek olarak sistemik, disiplinler arası düşünme ihtiyacı ile birlikte derin bir kültürel anlayışa sahip olunması gerektiğini ifade etmiştir. Dahası Walter, bilginin açığa çıkmasında kültür olgusunun son derece önemli olduğunu ve ABD'nin ulusal amaçlarına yönelik bir propaganda savaşına gereksinim duyduğunu söylemiştir. Çalıştaya katılan Dan Kuehl ve Dr. Bob Nielson, bilgiyi, hükümetlerin, hükümetler üstü kuruluşların ve toplumların ulusal güvenliği desteklemek, küresel davranışlarını etkilemek, uzun vadeli temel siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel güçleri şekillendirmek için stratejik bir güç aracı olarak görmüş, fiziksel, bilgi ve bilişsel alanlardan oluşan karmaşık bir ortamda kullanılacağını belirtmiştir. Ve Kuehl ile Nielson, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin karşı karşıya olduğu ikilemi anlamak için günümüzün bilgi ortamını göz önünde bulundurması gerektiğini, bu ortamın, genellikle ucuz, her yerde bulunan iletişim araçlarını kullanan geleneksel olmayan oyuncuların mesajlarını anında ve dünya çapında kapsama ve etki ile iletmelerini sağladığını bildirmiştir. Bu durumun, diğer kültürlerin

anlaşılmamasından dolayı stratejik planlama eksikliğine neden olduğunu vurgulamıştır. Çalıştaya konuşmacı olarak katılan bir diğer isim olan Christine MacNulty, kültür araştırmalarına dair tek bir veri koleksiyonu geliştirilemediği ve kurumsallaştırılmadığı yönünde görüş belirtmiş ve diğer kültürleri anlamanın ve onları etkilemek için faaliyet gösteren diplomat ve kurumlar için faydalı olacağını ifade etmiştir. Frank Hoffman, 21. yüzyıldaki savaşın doğası ve gelecekteki güvenlik riskleri hakkında tahminde bulunmuş, gelecekte silahların, genlerin ve gigabaytların insan toplumunun kaderini etkileyecek yeni mücadele alanları olduğu belirtmiştir. Hoffman özellikle kimliklerin hem dini hem de etnik olduğunu ve gelecekte kimlik temelli çatışmaların yaşanacağını savunmuştur.[145]

Çalıştaya katılan uzman ve akademisyenlerin görüş ve düşünceleri göz önüne alındığında gelecekte istihbarat çalışmalarının insan, kültür, psikoloji merkezli olacağı öngörülmüştür. Esasen II. Dünya Savaş'ından bu yana istihbarat faaliyetleri kitle psikolojisini hedef alacak şekilde gelişim göstermiş, psikoloji bilimini ulusal güvenlik, uluslararası ilişkiler ve istihbarat çalışmalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Çünkü bir ülkenin çatısı altında bir araya gelen birey ve toplumların psişik yapısına dair bilgiler, o ülkenin ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarına etki edecek düzeyde önemlidir ve bu faktöre ilişkin bilgiler istihbari açıdan gereklidir. Keza 21. yüzyılda birey, toplum ve devletlerin durum ve eğilimlerini, yani genel manada psişik yapılarını belirleyen yegâne faktör bilgidir. Bu bağlamda, psiko politik incelemeler neticesinde elde edilen bilgiler, istihbaratın toplama, işleme ve analiz sürecinde önemli bir rol üstlenebilir. Dahası "istihbari faaliyetlerin en sıcak ve hareketli alanı psiko-politik dünyada yaşanmaktadır."[146] Çünkü psiko politik incelemeler, birey, toplum ve devlet politikalarını şekillendiren dolaylı tutumların altında yatan psikolojik gerilim hatlarına ilişkin genel bir perspektif çizmektedir. Esasen dolaylı tutumlar birey, toplum ve devlet stratejinin belirlenmesi ve geliştirilmesinde etken bir faktördür.[147] Bu bağlamda, özellikle devletlerin, stratejilerini şekillendiren dolaylı tutumları hakkında öngörülebilir bir görüş

[145] "Creative Strategic Intelligence Analysis and Decision Making Within the Elements of National Power", **U.S. Army War College, Center for Strategic Leadership**, Carlisle, 2007, ss. 26-40 file:///C:/Users/Administrator/Downloads/712207.pdf.
[146] Dönmez, s. 214.
[147] Strateji ve dolaylı tutum arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışma için bkz. Henry Liddell Hart, **Strateji Dolaylı Tutum**, çev. Cemal Enginsoy, 4.baskı ASAM, Ankara, 2002.

kazanılabilmesi için psiko politik yapılarının istihbari açıdan ele alınması gerekir. Nitekim bir ülkenin coğrafyası siyaseti, siyaseti diplomasiyi, diplomasisi de ulusun güvenlik politikalarını belirler. İşte bu noktada, politik psikoloji çalışmaları, bir ülkenin tarihsel süreç içerisinde edindiği kökleşmiş düşünce ve deneyimlerin, hem ulusal hem de uluslararası politikalar üzerine etkisini anlamlandırmaya çalışması bakımından istihbari açıdan önemli bilgiler sunar. Yine de "hiç kimsenin şu ya da bu biçimde, dışarıya yansımamış, eylem niteliğine dönüşmemiş politik tutumlarını önceden bilmek pek kolay değildir. Ancak, çeşitli gözlem… yöntemleriyle, bir insanın… önyargı, ethno-sentrik öz, dogmatizm, tutuculuk vb. gibi politik nitelikli tutumlardan davranışlardan kimi çıkarsamalar yapmak olasıdır."[148] Çünkü çeşitli kültür yapıları içerisinde yetişen bireylerin, çocuk evresinde kazandıkları öz benlik duygusu, onları yetiştiren ailelerin paranoit tutum ve davranışlarından izler taşımaktadır. Ailelerin, çocuklarına yabancılara karşı temkinli olması gerektiğine yönelik söylemleri, çocuğun ailenin güvenli gördüğü sosyal alan dışında kalan her bireye önyargı ile yaklaşmasına ve kendi varlığını her daim risk ve tehdit altında görmesine neden olmaktadır. Nitekim bireylerin özbenlik duygusu, korku merkezli gelişim göstermektedir.[149] Neticede korkular kaygıları besler, kaygıyı yaşamın merkezine alan birey her koşulda korkuların esiri haline gelir. Son kertede bireyin yaşantısına ilişkin bütün gelişmeler onun eğilimlerine göre biçimlenir ve eğilimlerin birbirine bağlanması psikolojik yapıyı ortaya çıkartır. Aynı zamanda psikolojik yapı, davranış biçimlerinin yanı sıra siyaset ve güvenlik konularının karar verme süreçlerine etki etmektedir. Dahası süreç içerisinde, taraflar birbirlerine önyargıyla yaklaşmakta ve daha fazla korumacı politikalara ihtiyaç duymaktadırlar. Keza güvenlik ihtiyacı, istihbarat ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Toplumlar, kendi güvenliğine rakip gördüğü diğer toplumların ulusal ve uluslararası stratejileri ve bu stratejileri biçimlendiren psikolojik eğilimleri hakkında önceden bilgi edinmek ister ve doğrultuda istihbarat faaliyetinde bulunurlar. Ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda alanlarına göre istihbarat faaliyetleri üçe ayrılır. Bunlar kamusal, teknolojik ve beşeri alanlardır. Kamusal istihbarat, hedef devletin ontolojisi, iktisadi, siyasi, hukuksal yapısı ve işleyişi hakkında nicel veriler elde etmeye yönelik kamusal faaliyetlerinin bütünüdür. Elektronik ve siber alan üzerine yapılan tüm faaliyetler teknolojik

[148] Teber, s. 56.
[149] Robins ve Post, ss. 14-22.

istihbarat mahiyetindedir. Beşeri istihbarat faaliyetleri ise insanların tutum ve davranışlarına etki eden her türlü kaynağı kapsamaktadır. Bu tür kaynaklardan toplanan bilgilerin tasnif edildikten sonra yorumlanarak ürüne dönüştürülmesi beşeri istihbarat faaliyetidir. Genellikle istihbarat faaliyeti "temelde insanlarla ilgilidir… Nereden geldiklerine veya ne yaptıklarına bakılmaksızın insanları neyin motive ettiğini anlamanız gerekecektir."[150] Dolayısıyla politik psikoloji deney ve gözlemleri ile istihbarat faaliyetleri benzer meseleleri anlamlandırmaya çalışmaktadır. Politik psikoloji disiplini, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini şekillendiren siyasi düşüncelerin psikolojik kökenlerini ve bu kökenlerin ulusal ve uluslararası meseleler üzerine yansımalarını irdelemektedir. Benzer şekilde istihbarat bilimi de ulusal ve uluslararası mecrada yaşanan gelişmeleri hem politik hem de psikolojik açıdan analiz etmektedir. Bir diğer şekilde ifade etmek gerekirse, genellikle politik psikoloji deney ve gözlemleri, mikro düzeyde birey davranışlarını, mezo çapta grup dinamiğinin yapısını ve makro düzeyde ulus-devlet formları arasındaki siyasi meselelerin psikolojik kökenlerini incelemektedir. İstihbarat çalışmaları ise operasyonel, taktik ve stratejik açıdan mikro derece birey, mezo düzeyde toplum ve makro çapta devlet yapısını hem politik hem de psikolojik açıdan incelemektedir. Diğer yandan, politik psikoloji disiplini ile istihbarat bilimi, siyaset, kültür, ekonomi, psikolojik harp ve propaganda gibi ortak faaliyet alanlarında veriler üretmektedir. Politik psikoloji disiplini, birey, toplum ve ulus-devlet formlarının karar alma süreçlerinde bahsi geçen alanların, siyasi ve psikolojik yaklaşımları ne derece etkilediğini anlamlandırmaya, istihbarat ise bu ilişkiler ağı içerisinde uluslararası siyasal denklemin psikolojik boyutunu ve aktörlerin gelecek politikalarını öngörmeye çalışmaktadır. Politik psikoloji disiplini ve istihbarat bilimi arasındaki ilişkiye dair bir önerme ile açıklamak gerekirse;

1. Psikoloji ile ekonomi,
2. Psikoloji ile kültür,
3. Psikoloji ile ekonomi, kültür ve coğrafyanın
4. Hukuk, kültür, ekonomi ile coğrafya arasında dolaylı ya da direk bir ilişkisi bulunur.
5. Siyaset, yukarıdaki alanların hepsiyle etkileşim içerisindedir.

[150] https://www.sis.gov.uk/intelligence-officers.html

6. Politik psikoloji, hem siyaseti hem de psikolojiyi kapsar ve siyasetin diğer alanlarla etkileşimini psikolojik açıdan inceler.
7. İstihbarat, bahsi geçen alanlardan bilgi toplar, işler, analiz eder ve geleceğe dair öngörülerde bulur. Dolayısıyla politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilecek bulgular, istihbarat çalışmalarında kullanılabilir.

Yukarıdaki yedi koşul göz önüne alındığında politik psikoloji disiplini ile istihbarat bilimi, hem amaç hem de faaliyet alanları bakımından analojiktir. Bu iki olgu arasındaki ilişkide politik psikoloji bilinen kısımda, istihbaratın gizli dünyası ise bilinmeyen kısımda yer almaktadır. Çünkü politik psikoloji, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan siyasi nitelikteki düşüncelerin geçmişten beslenen psikolojik temellerini ve bu temellerin günümüze etkilerini irdelerken, var olan bilgilerden faydalanmaktadır. İstihbaratta ise mevcut bilgiler, toplanıp işlendikten sonra analiz edilmekte ve bu süreç sonucunda geleceğe ilişkin yargılar türetilmektedir. İşte bu sebeple, geleceğe dair kesin yargıların türetilmesi mümkün olmadığı için istihbarat bilimi bilinmeyen kısımda yer almaktadır.

3.2. ALANLARINA GÖRE İSTİHBARAT FAALİYETLERİNDE POLİTİK PSİKOLOJİNİN RÖLÜ

Soğuk Savaş döneminde, "bir nükleer savaş korkusu ile her iki taraf da son ana dek doğrudan bir askeri çatışmadan kaçınırken… Askeri olmayan yöntemler olarak… siyasi canlılık, ideolojik esneklik, ekonomik dinamizm ve kültürel çekicilik belirleyici ölçütler olmuştur."[151] Soğuk Savaş sonrası, bahsi geçen belirleyici ölçütlerin yanı sıra asimetrik savaş yöntemleri gelişim göstermiştir. Bu gelişmeler, aktörler arası rekabette yeni belirleyici ölçütleri ortaya çıkartırken, istihbaratın mantığını da değiştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası operasyonel ve taktik istihbaratın yanı sıra stratejik istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla stratejik istihbaratın hem ulusal hem de uluslararası önemi her geçen gün artarken, önem ve ihtiyaçlara paralel olarak yeni tür istihbarat alanları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan her alan, uluslararası meseleleri kendi perspektifinden değerlendirerek bir yargıya

[151] Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 4.

ulaşmıştır. Lakin İngiliz istihbarat servisinde görev yapmış olan Lawrance, istihbaratı gümüş bir dolara benzeterek, doların iki yüzünün dışında görünmeyen kısımları olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir.

> *İnsanın cebini ısıtan bir gümüş yüz dolar düşünün. Bu paranın ayrı desenler taşıyan iki yüzü mevcuttur. Ama bir de göze görünmeyen satın alma gücü vardır ki işte bu onun üçüncü yüzü ve değer içeriğidir. Dahası söz konusu doların değeri pazarlık veya yatırım bilinci kullanılarak arttırmak mümkündür. Bu olguda doların göremediğimiz dördüncü yüzünü oluşturur. İstihbarat olayı da bu basit misalin içeriğindeki değişken değer ölçüleri gibidir. İstihbarat olgusu akıl, mantık, bilgi, kültür oluşumları ile beslenmek ister.*[152]

İşte bu sebeple, istihbaratın görünmeyen kısımlarında ki meseleler hakkında farkındalık kazanmak ve istihbarat olgusunu desteklemek adına politik psikoloji deney ve bulgularına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Keza psiko politik bulgular, farklı alanlarda yürütülen istihbarat faaliyetleri arasında koordinasyonun sağlanmasında önemli bir rol üstlenebilir. Çünkü politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilen bulgular, hedef aktörün ulusal ve uluslararası politik tutumları ve pişik yapısı üzerine etki eden pek çok olguya dair istihbari açıdan önemli ipuçları sunarken, istihbarat analizlerine holistik bir perspektif kazandıracaktır. Mesela 1958 yılında Ulusal İstihbarat Servisi (CIA) tarafından yayınlanan CIA-RDP60-00321R000400090006-3 arşiv numaralı rapor, Sovyetlere yönelik bir istihbarat çalışmadır. Rapor 5 maddede Sovyetlerin füze alanında yapmış olduğu teknolojik atılımların psikolojik ve politik etkisini konu almaktadır. Birinci maddede, Sovyetlerin füze ve uydu alanlarında başarılı inovatif girişimlerinin, uluslararası siyasette etki sahasını genişletmesinde önemli bir faktör olduğu ve Amerika'nın konumunu korumak için bu inovatif çalışmaların yakından takip edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İkinci maddede, ABD müttefiklerinin, SSCB'nin füze ve uydu alanlarında yukarı yönlü ivmelenmesi karşısında, ABD'nin kendilerini koruma yeteneğinden şüphe duydukları hususunda ikaz etmektedir. Üçüncü maddede, ABD müttefiklerinin güvenlik konusundaki rahatsızlıklarını gidermek için NATO ülkelerine savunma amaçlı füzelerin konuşlandırıldığını ve bu hamlenin ABD askeri gücüne avantajlar sağladığını ifade etmektedir. Bir diğer maddede, Sovyet teknolojisindeki gelişmelerden dolayı ABD müttefiklerinin yakın gelecekte askeri dengelerin değişeceğini düşündükleri ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinin ABD

[152] Vedii Evsal, **Casusluk Faaliyetleri ve Türkiye**, Bilge Karınca, İstanbul, 2006, s.15-16.

stratejilerini desteklemek yerine tarafsızlık politikasına yönelebileceklerini belirtmektedir. Son maddede Sovyet teknolojisindeki yenilikçi girişimlerin, müttefik ülkelerin ABD stratejisine ilişkin algılarını değiştirir iken, komünist doktrine daha açık hale getirdiğini ve Sovyet dış politikasının Afrika ve Asya'nın dışında da işçi hareketlerini etkileyeceğini öngörmektedir.[153] Bu rapor, Sovyet füzelerinin, ABD müttefikleri üzerinde güvenlik kaygısına neden olduğunu, bu kaygıdan dolayı müttefik ülkelerin siyasi ve psikolojik tutumlarında değişimler meydana geleceğini ve böylesi bir değişikliğin, küresel dengeleri de etkileyeceğini öngörmesi bakımından Politik psikoloji perspektifinde yapılmış bir istihbarat faaliyeti olarak görülebilir. Aynı zamanda 1950'lerde CIA-RDP81-00728R000100040022-6 arşiv numaralı CIA raporunda, SSCB üzerine kavrayıcı bir siyasi-psikolojik çalışmanın gerekliliğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Bu görüşler raporda 4 maddede ele alınmaktadır. İlk olarak daha önce benzer bir çalışmanın bulunmadığını, ikinci maddede bu çalışmaların analizlere değer katacağını, üçüncü madde ise teşkilatın böyle bir çalışma yapmaya hazır olmadığını ve son madde çalışmaların sınır ve sorumluluklarına ilişkin net bir tanımlamanın yer almadığını belirtmektedir.[154] Fakat CIA-RDP80-01065A000500080016-8 arşiv numaralı rapor, siyasi-psikolojik incelemeler için bir kurumun CIA bünyesinde kurulduğunu ve 4 Nisan 1951 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı, Silahlı Kuvvetleri ve İstihbarat Servislerinin faaliyetlerini desteklemek için oluşturulan Psikolojik Strateji Kurulu'nun çalışma sahasının zamanla genişlediğini konu edinir. Dahası süreç içerisinde Psikolojik Strateji Kurulu'nun görev tanımına propaganda, psikolojik harp tekniklerinin de dâhil edildiği bilgisi de yer almaktadır. Raporda, kurulun görevleri arasında, hedef ülkenin psikolojik açıdan güvenlik açıklarının tanımlanması, ülke içindeki önemli grupların görüş ve tutumları ile lider özelliklerinin belirlenmesi, hedef aktöre yönelik psikolojik operasyonlarda ihtiyaç duyulan bilgilerin toplanması ve gelecekteki olası gelişmelere yönelik tahminlerin oluşturulması ifade edilmiştir. Psikolojik Strateji Kurulu'nun görevleri göz önüne alındığında her birinin kendi başına istihbarat niteliği taşıdığı söylenebilir.

[153] "Psychological and Political Effect of Soviet Progress in the Field of Rocketry | CIA FOIA (foia.cia.gov)", 1958, (17.06.2021) https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp60-00321r000400090006-3.
[154] "Production of Political-Psychological Study on U.S.S.R | CIA FOIA (foia.cia.gov)", (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp81-00728r000100040022-6.

Yine aynı raporda, özellikle psikolojik güvenlik açıklarının doğru tanımlanması ve seçilen hedeflere koordineli bir şekilde yönlendirilmesinin önemli olduğu ve istihbarat birimleri arasında oluşturulacak bu tür bir koordinasyonun, tek bir birimin sağlayacağı istihbarattan daha yararlı olacağı vurgulanmıştır. İlaveten politik psikoloji deney ve gözlemlerine dayanarak, bir ülkenin bütün olarak veya belirli sivil grupların psikolojik tutum ve siyasi davranışları, ekonomik düzeyi, hükümetin toplum nezdinde ki karşılığı, silahlı kuvvetlerinin yapısı gibi farklı konular hakkında koordinasyon sağlanarak öngörülebilir bir perspektif çizilebileceğini iddia etmiştir. Dahası, bu tür koordineli istihbarat faaliyetleri ile hedef ülkenin sosyo-kültürel, siyasal, dini ve antropolojik özellikleri, eğitim düzeyi, yaşam standardı gibi pek çok konu hakkında toplanan ve işlenen veriler psikolojik operasyonları desteklemek için katkı sunabileceğini belirtilmiştir. Raporun bir diğer kısmında, hedef aktörün hem kitlesel yapısı hem de psikolojik tepkilerini analiz etmenin, istihbari açıdan son derece önemli bir husus olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca istihbarat servisi ve diğer kuruluşlar arasında sağlanacak koordinasyon ile politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilecek bulguların, multidispliner bir bakış açısıyla incelemesi, değerlendirmesi ve gelecekteki olası gelişmelere yönelik çıkarımlarda bulunulması gerektiği dile getirilmiştir. Aslında toplanan, işlenen ve üretilen istihbaratın, psikolojik operasyonların planlama ve uygulama aşamasında değerli olmasına rağmen öncesinde bu verilerin, çoğunluğu askeri ve siyasi istihbarat faaliyetleri için de gerekli olduğu belirtilmiştir. Ve psikolojik operasyonlar ile askeri ve siyasi istihbarat faaliyetlerinin net bir şekilde birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Raporda istihbarat üretiminin, yalnızca farklı amaçlardan birine dayanarak koordine etmeye çalışmanın, operasyonel ve taktik düzeyde mümkün olsa da stratejik istihbaratın üretilmesi için kurum ve kuruluşlar arası koordinasyona ihtiyaç duyulacağı, bir ülke içerisinde yer alan istihbarat servislerinin tıpkı insanlar gibi ihtiyaçlar söz konusu olduğunda birbirine bağımlı hale geldikleri iddia edilmiştir. Bu bağlamda, istihbarat ihtiyaçlarını karşılamak adına her kurum ve kuruluş koordineli olarak, kendi ihtiyaçlarının yanı sıra diğer kurum ve kuruluşların ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliğini geliştirmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Örnek olarak, O/SI, iletişim konusundaki bilimsel ve teknik istihbaratlardan, O/NE biriminin ise psikolojik alanda ulusal tahminlerin üretilmesi koordinasyonunda

sorumlu olduğu belirtiliştir. Raporun sonuç kısmında İstihbarat Koordinasyon Ofisi'nin psikolojik operasyonlar için uygun istihbarat desteğini sağladığını ve hükümetin bu alandaki istihbarat faaliyetlerini dikkate alması gerektiğine dair tavsiyede bulunulmuştur.[155]

1984 yılında yayınlanan CIA-RDP89B00423R000100040011-9 arşiv numaralı raporda, politik psikoloji çalışmalarının, bölüm yerine merkezi olarak yeniden yapılandırıldığı ve küresel meselelerle ilgili bilimsel ve silah araştırmalarının bu ofise aktarıldığını ifade edilmektedir.[156] Her iki rapor ışığında, CIA'nın politik psikoloji çalışmalarına yönelik bakış açısının süreç içerisinde değişerek, teşkilatın istihbarat ihtiyacını karşılamak ve etkinliğini arttırmak için politik psikoloji bölümünün merkeze dönüştürüldüğü söylenebilir. 1984 yılından sonra CIA'nın Politik Psikoloji Merkezi (PPC) Chicago Üniversitesi davranış bilimleri uzmanlarından Orta Doğu, Arap Dünyası ve İran konusunda bir çalışma yapılmasını talep etmiştir. Uzmanların çalışmalarına ilişkin CIA'nın görüşleri, CIARDP89B00423ROOO200200040-8 arşiv numaralı raporda 3 ana başlık altında kısa fakat kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Raporun birinci bölümünde, yapılan çalışmanın genelde açık kaynak bilgilerinden oluştuğu, gizli bilgiler içermemesine rağmen başta CIA olmak üzere Savunma, Devlet ve Güvenlik Konseyine, İran ve Körfez ile ilgili önemli ve yararlı bilgiler sağladığı belirtilmiştir. İkinci kısımda, Humeyni'nin Orta Doğu'da Batı destekli rejimleri yıkma ve onların yerine İran İslam Cumhuriyeti ve Ayetullah Humeyni'nin rehberliğinde bir Birleşik İslam Ulusu kurma güdüsüne sahip bir görüşü olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü ve son kısımda ise Şii düşünce ve davranışları hakkında genel bir görünüş çizildikten sonra Orta Doğu ve Körfez ülkelerinde yaşayan Şii nüfusun huzursuzluk potansiyeli değerlendirilmiştir.[157] Dolayısıyla 1980'li yıllardan itibaren CIA çatısı altındaki Politik Psikoloji Merkezi'nin faaliyetleri göz önüne alındığında incelemelerin, SSCB yerine Orta Doğu üzerine yoğunlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira

[155] "Analysis of the Intelligence Needs of Psychological Operations Together With an Indication of How They Sholud Be Met", (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-01065A000500080016-8.pdf.

[156] "Organızatıonal Change Polıtıcal Psychology Dıvısıon Office Of Global Issues | Cıa Foıa (foia.cia.gov)", (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp89b00423r 0001 00040011-9.

[157] "Request By Consultant To Publısh Unclassıfied Paper Prepar", Cıa Foıa (Foia.Cia.Gov), (17.06.2021), Https://Www.Cia.Gov/Readingroom/Docs/CIA-RDP89B00423 R 00020 0200040-8.Pdf.

Sovyetlerin başarısız Afganistan müdahalesi, Sovyet gücünün askeri, politik, ekonomik ve psikolojik açıdan gerilediğini ve ABD'ye tehdit olabilecek bir aktör konumunu yitirdiğini ortaya çıkartmış, nitekim ABD, SSCB dağılmadan önce uluslararası arenada yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurarak, ulusal ve uluslararası çıkarlarını korumak adına güvenlik politikalarını revize etmiştir. Özellikle Orta Doğu'da enerji kaynakları ve yollarını kontrol altına almak için kurgulanan güvenlik politikaları, özellikle İran'ın jeo-stratejik öneminden dolayı 1984 yılından itibaren CIA çatısı altında bulunan Politik Psikoloji Merkezi tarafından İran üzerine istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte aynı merkez Şia mezhebinin gerilim hatlarını inceleyerek, Şia nüfusa sahip ülkelerin içerisinde mezhep ayrılıklarına dayalı karışıklık ortamının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Dahası Orta Doğu'da güçlü bir aktörün varlığını kendi çıkarlarına tehdit olarak algılayan ABD, mezhep temelli çatışmalarının yaşanması için bölgedeki aktörler üzerine istihbari açıdan politik psikoloji faaliyetlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla CIA raporlarında geçen bilgiler göz önüne alındığında, istihbarat faaliyetlerini desteklemek ve koordinasyonu sağlamak adına politik psikoloji deney ve gözlemlerinden yararlanıldığı söylenebilir.

ABD'nin yanı sıra Alman istihbarat servisinin de özellikle Rusya merkezli psikolojik harp çalışmalarının temelinde psiko-politik bulgular yer almaktadır. Zira Almanya, Rusya'nın psiko-politik yapısını tahlil ederek, bir dizi istihbarat faaliyeti gerçekleştirmiştir. Alman istihbarat servisi, I. Dünya Savaşı'nda Çarlık Rusya'yı içten çökertmek için Lenin ve komünizmi destekleyici faaliyetlerde bulunmuştur. Mesela "Almanlar Bolşevik İhtilali sonrasında Ruslara Almanya'daki Wörwörf gazetesi gibi sosyal demokrat görüşteki gazeteleri beyanname olarak dağıtmışlardır."[158] Dahası ZMO operasyonu ile Alman Silahlı Kuvvetleri ve Kızıl ordu arasında bir takım akitler imzalanmıştır. Bu sayede Almanya, savaş sonrası Rusların Alman aleyhtarlığını kırmak ve Rus siyaseti üzerinde etkinliğini arttırmak istemiştir. Çünkü "Kafkasya, Almanya'nın muhtaç olduğu ham maddeleri sağlayan bir yerdir. Kafkasya'nın bir transit geçiş yeri olduğu… Karadeniz ve Hazar Denizi

[158] ATASE, K:4391, D: 154/148, F: 5-5'den aktaran Sadık Sarısaman, "I. Dünya Savaşı'nda Türk Cephelerinde Psikolojik Harp", **Türk Tarih ve Kültür Araştırmaları**, yayın 10 Aralık 2017, s. 26, (17.06.2021), http://www.altayli.net/i-dünya-savasinda-turk-cephelerinde-psikolojik-harp.html.

arasında bulunması sebebi ile İran ve Orta Asya ticaretinin kapısını açmaktadır."[159] Zira 1913-1919 yılları arası Alman İmparatorluğu'nun İstihbarat faaliyetlerini yöneten, savaş sonrası Nazi Almanya'sının Tarih Enstitüsü'ne uzman olarak atanan Albay Walther Nikolai ile Rudolf Hess arasında 1934 yılında Münih'te gerçekleşen görüşmede Rudolf Hess, Almanya için Sovyetler Birliği'nin düşman ülke, İngiltere'nin de hedef ülke olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 1937 yılında Alman İstihbaratı, Rusya'ya yönelik olarak Otto Operasyonu'nu planlamıştır. Plan çerçevesinde Almanya ve Çekoslovakya Dışişleri Bakanlarının görüştüğü esnada, görüşmelerden Alman tarafı ayrılmış, bu tutum karşısında Çekoslovakya politikalarına etki eden Moskova yönetimi, Alman politikalarının değişip değişmediği hususunda şüphelere kapılmıştır. Dahası Alman istihbaratı, Fransız istihbaratına el altından Moskova'da kısa zamanda yönetim değişikliği beklentisi içerisinde olduğuna dair bilgiler yaymış, bu gelişmeden sonra Fransız hükümeti Sovyet elçiliğini konu ile ilgili olarak bilgi istemiştir. Kremlin yönetimi konuyu araştırmak amacıyla Berlin ve Avrupa'da istihbarat faaliyetlerini arttırmış, Alman istihbarat servisi gizlice önceden hazırlanmış belgeleri Sovyet elçiliği üzerinden KGB'nin eline geçmesine imkân tanımıştır. Belgede, Kremlin saray muhafızı Petroskiy ve Savunma Komiser Yardımcısı Tukhaçevskiy başta olmak üzere pek çok komutanın Alman istihbaratı ile yakın ilişkiler geliştirdiği bilgisi yer almıştır. Nitekim ZMO Operasyonu sonucunda, Kremlin, çeşitli rütbedeki 408 General ve 35 binin üstündeki subay, astsubay ve erbaş Sovyet ordusundan uzaklaştırmıştır. Bu durum Sovyet ordusunun yetkinliğini azaltırken, II. Dünya Savaş'ında Almanya'ya hava şartları Rusya lehine dönene kadar avantaj sağlamıştır.[160] Dolayısıyla Almanya, Rusya'ya dair elde ettiği politik psikoloji deney ve bulgularını, kendi istihbarat faaliyetlerini desteklemek için kullanmış ve bu faaliyetler ile Rusya'yı hem psikolojik hem de politik açıdan etki altına alarak, Almanya'nın hedefleri doğrultusunda yönlendirilmek istemiştir. Bunun yanı sıra, Almanya'nın Türkiye üzerine istihbari açıdan psiko-politik nitelikteki çalışmaları da bulunmaktadır. 1934 yılında Alman istihbarat subayı Walter Nikolai İstanbul'da bulunduğu dönemde edindiği bilgileri, Rudolf Hess ile paylaşmıştır. Bu görüşmede, Nikolai, Almanya açısından stratejik öneme sahip bir ülke olan Türkiye ve lideri Mustafa Kemal

[159] Emrullah Tekin, **Gizli Ordular**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 123.
[160] Evsal, ss. 87-111.

Atatürk'ün özellikleri hakkındaki izlenimlerini aktarmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün durum değerlendirme ve karar almada usta bir kişiliğe sahip bir lider olarak varsayımlarında maceracı kararlar almadığını, Türklerin kurtuluş yıllarından itibaren liderlerine güven, inanç ve sevgiyle bağlı kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Nikolai, Ankara istasyonunun bilgileri dâhilinde Atatürk'ün sağlık sorunları yaşadığı ve yakın gelecekte Türkiye'de lider değişikliği olabileceğini, potansiyel lider adayları arasında Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü isimlerinin öne çıktığını, Mareşal Çakmak'ın askerlik görevine devam edeceğini, İsmet İnönü'nün ise ilerde Türkiye'nin yeni lideri olabileceğini ifade etmiştir. Dahası Nikolai, potansiyel lider olarak gördüğü İnönü hakkında politik tutumlarında inatçı, sabırlı ve korumacı kişiliğe sahip bir siyasetçi olduğunu, koşullara göre hareket etmek istediğini, dış politikada Moskova'nın tercihlerini önemsediğini ve bu yüzden Atatürk ile karşı karşıya geldiğini belirtmiştir.[161] Dolayısıyla Alman İstihbarat Servisi, Türk halkı ve potansiyel liderler adaylarının psikolojik eğilimlerini irdeleyerek, Türkiye'nin gelecek dönem politikalarına dair öngörülebilir bir perspektif çizmiştir. Bu minvalde, Almanya'nın, Türkiye'ye dair edindiği psiko politik bulguları, istihbarat faaliyetlerini desteklemek için kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yukarıda bahsi geçen istihbarat faaliyetleri göz önüne alındığında, politik psikoloji deney ve gözlemlerinin, uluslararası arenada birbirlerini ötekileştiren aktörlerin içinde bulunduğu koşulları ve bu koşulların gelecek siyasi ve psikolojik eğilimleri ne derece etkilediğini göstermesi bakımından bir nevi stratejik istihbarat faaliyeti niteliğinde olduğu söylenebilir. Çünkü politik psikoloji deney ve gözlemleri, bir ülkenin tarihsel süreç içerisinde edindiği zihinsel kodları ve bu kodların politikayla ilişkili uzantılardan hareketle istihbarat faaliyetlerini destekleyici mahiyette bilgiler içermektedir. Bu bağlamda, birey, toplum ve devletlerin kendilerine özgü değerleri, amaçları ve amaçlarını gerçekleştirmek için seçtikleri araçlar arasındaki bir ilişki vardır. Amaç ve araçlar arasındaki ilişkiler ağının temelinde ihtiyaçlar bulunur ki birey, toplum ve devletlerin en temel amacı güvenliktir. İnsanlık tarihi boyunca bu temel amaç, istihbarat ihtiyacını doğurmuştur. Esasen istihbarat, gerekli görülen bir konu hakkında bilgilerin toplandığı, işlendiği ve analiz edildiği uzun süreçli bir faaliyettir. Dolayısıyla istihbarat analizlerinde

[161] Evsal, ss. 97-101.

harcanan zamandan tasarruf etmek için karar destek sistemlerine olan gereksinim artmaktadır. Çünkü geleceğe dair tutarlı yargıların türetilmesi ve kararların alınabilmesi için geçmişe ait bilgilerin matematik modellerle analiz edilmesi gerekir. Bu doğrultuda geçmişle ilgili veri bankası ve mantıksal analiz modelin bir arada kullanılması ile stratejik düzeyde nitelikli ve objektif kararlara kısa sürede ulaşılabilir.[162] Politik psikoloji deney ve gözlemleri, hedef ülkenin siyasi, psikolojik, ekonomi ve sosyo-kültürel yapılarını bütüncül bir şekilde incelediğinden dolayı, istihbarat karar destek sisteminin parçası olan geçmişle ilgili veri bankası niteliğindedir. Zira Soğuk Savaş dönemiyle 11 Eylül saldırılarına kadar ki süreçte stratejik istihbarat faaliyetleri yerini taktik istihbarata bırakmış olmasına rağmen günümüzde stratejik istihbarata olan ihtiyaç artmaktadır. Çünkü küresel salgınlar, demografik farklılıklar, ekonomik kriz ve güç merkezlerindeki kaymalardan dolayı günümüzde taktik istihbarat yetersiz kalmaktadır. Hedef ülke toplumuna dair etkin bir stratejik istihbarat için, o ülkenin tarihi, dini, ekonomik ve kültürel değerlerin yanı sıra iç dinamikleri içinde etnik unsurları ve lider davranışları hakkında bilgi sahibi olunması ve istihbarat servisinin elde ettiği verilere dayanarak stratejilerin geliştirmesi gerekmektedir. İlâveten stratejik istihbarat neticesinde ortaya çıkacak ürünlerin, uluslararası ilişkiler alanındaki muğlaklıkların kısmen de olsa giderilmesi için siyasi nitelikteki konuların yanı sıra psikolojik gerilim hatlarını irdelemesi ve gerekli yargıları sunabilmesi elzem bir husus haline gelmiştir. Bu bağlamda, stratejik istihbarat niteliğinde olan politik psikoloji deney ve gözlemlerinden hareketle gelecekle ilgili olası fırsat ve riskler hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Dahası ülkelerin milli güç unsurlarını ve iç dinamiklerin psikolojik ve fizyolojik özelliklerini dikkate alacak şekilde güvenlik politikalarının şekillenmesine rehberlik edebilir. Özellikle geçmişe ait veri bankası oluştururken, politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilen bulgulara duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Keza "içinde yaşadığımız yüzyılın en önemli mücadelesi psiko politik alanda yaşanmaktadır."[163] Çünkü uluslar belirledikleri stratejilerin başarıya ulaşması için diğer ulusların maddi ve manevi yaşam sahalarını hedef alan istihbarat faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Bilhassa küresel ölçekteki aktörler, diğer aktörlerin birey ve toplumlarının ruhsal ve zihinsel dünyalarına etki ederek, kendi amaçları

[162] Yılmaz, ss. 55-60.
[163] Dönmez, s. 231.

doğrultusunda onları yönlendirmek istemektedir. Dolayısıyla ulusal güvenliği tehdit edebilecek her türlü girişime karşı caydırıcı nitelikte bir duruş sergileyebilmek için öncelikle kendi toplumunuzun ruhsal ve zihinsel dünyaları hakkında farkındalığa sahip olmanız gerekir. Bu minvalde, politik psikoloji deney ve gözlemleri neticesinde elde edilecek bulgular, hem kendi toplumunuzun hem de diğer toplumların ruhsal ve zihinsel dünyalarına ilişkin farkındalık kazanılmasına katkı sağlayabilecek nitelikte verilerdir. Dahası, teknolojideki gelişmeler, insan hayatını kolaylaştırmanın yanı sıra günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bireyin, teknolojiye kolay ulaşımı sayesinde farklı kaynaklardan edindiği bilgi, veri ve haberler dünya sistematiğine dair bakış açısını şekillendirmektedir. Teknolojideki değişim ve dönüşüm, bireylerin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra eğilimlerini değiştirmektedir. Günümüz sanrılar ile gerçekliğin iç içe geçtiği bir dönemdir. Bireylerin gerçekliği algılayış biçimi elde ettiği bilgi, veri ve haberlerin niteliği kadardır. İçinde yaşadığımız enformasyon çağında gerçeklik olgusunu tasarlayarak, politika yapıcıları bu doğrultuda yönlendirmek istihbarat servislerinin yeni görev tanımı içinde yer almaktadır. Çünkü devletlerin yeni rekabet sahası enformasyon alanında yaşanacaktır. Ulus-devlet formları arasındaki rekabetin giderek şiddetlendiği bu ortamda istihbarat faaliyetleri daha da önem kazanmaktadır. Enformasyon çağında yaşanan istihbarat savaşları, verinin kurgulanması ve kuramsallaşması üzerinedir. İlk casusluk faaliyetlerinin başladığı dönemden Soğuk Savaş sonuna kadar olan süreçte, istihbarat alanında farklı metotlar kullanılmasına rağmen istihbarat faaliyetlerinin temelini, hedef ülkeye ait bilginin elde edilmesi oluşturmuştur. Fakat teknolojideki gelişmeler, istihbarat faaliyetlerinde yapısal değişimlerin değil, köklü değişimlerin gerekliliğini göstermiştir. Geleneksel istihbaratın son evresi olan analiz kısmında veri rafine edilerek, stratejik istihbarat haline getirilir. Stratejik istihbarat boyuna ulaşan veriler raporlanarak politika yapıcılara aktarılır. İstihbarat servisinin, politikacılara sağlamış olduğu bu veriler, uluslararası gelişmeler, ülkelerin askeri yapıları ve gelecek planlarına dair teknik bilgiler içermektedir. Soğuk Savaş döneminden kalma istihbarat kuramlarının odak noktasını teşkil eden sayısal verilerin enformasyon çağında önemi giderek azalmaktadır. Zira "verinin bu kadar çok olmasının yanında hikâyesinin olmaması istihbaratçıları bilgi toplama yanında bu kadar çok veri madenciliği ve diğer bilgi

işleme süreçlerine zorluyor."[164] Günümüzde istihbarat servislerinin birey ve toplumların algı mekanizmasını hedef alan faaliyetlerinden dolayı politik psikoloji deney ve gözlemleri sonucunda elde edilen bulgulara, önleyici ve karşı istihbarat faaliyetlerinde duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Keza her ülke rakiplerinden daha fazla küresel etkiye sahip olmak için istihbaratın faaliyetlerini, stratejilerine işlevsellik kazandıracak nitelikte kurgulamaktadır. Yani aktörler, küresel ölçekte siyasi güce kavuşmak için her koşulda kazanç elde etmeye yönelik istihbarat faaliyetlerine başvurmaktadır. Öte yandan ülkeler ve istihbarat servisleri birbirleriyle işbirliği içerisinde olsa da nihai hedeflerinin değişmesi mümkün değildir. Bu bağlamda, servisler, ait oldukları ülkenin ulusal ve uluslararası güvenliğini sağlamak adına diğer toplumların iç dinamiklerini yıpratmaya yönelik faaliyet yürütmektedir. İşte bu noktada, politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilecek bulgular, hedef ülkelerin gerilim hatlarına dair istihbari nitelikte bilgiler sağlayabilecektir. Aynı zamanda rakiplerin psiko politik yapısı, onların siyasi nitelikteki hedefleri, bu hedeflere engel teşkil edecek hassasiyetleri ve hassasiyetlerin psikolojik kökenleri hakkında bilgiler sunabilir.

3.2.1. Kültürel İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü

Tarih boyunca insanoğlu hayatını güvenli bir şekilde sürdürebilmek için farklı sistemleri denemiş, nihayetinde devlet mekanizmasını meydana getirmiştir. Benzer kaygı, korku ve gelecek beklentilerinden dolayı aynı gelenek tiplerini kimliğin özü olarak benimseyen bireyler, geleneklerini bir alt soya aktarmak için sözlü ya da yazılı metinlere dayandırdıkları bu mekanizmaya denetleyici ve düzenleyici görevler yüklemiştir. Devletlerin yönetim biçimleri zamanla değişse de devleti tanımlayan benlik ve milli kimlikler günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Bu sürekliliği sağlayan en önemli unsur kültürdür. Keza "milli kimlik, milli kültür denilen ortak paydalara dayanır."[165] Bu bağlamda, kültür, bireyi mensubu olduğu toplumla özdeşleştirir iken, topluma kendisini tanımlayacağı bir kimlik kazandırır. Aynı zamanda kültür, devletlerin yayılmacı politikalarında önemli bir rol üstlenir.

[164] Yılmaz, s. 607.
[165] Sadık Tural, "Kültürel Kimlik Kavramı", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, 1994, ss. 498.

Mesela Roma'nın yayılmacı gücü, rakiplerine karşı askeri taktik ve teknik üstünlüğün yanı sıra psikolojik bir temele de dayanmaktadır. Civis Romanus'sum (Ben Roma Vatandaşıyım) ifadesi Romalılar için gurur kaynağı iken, Romalı olmayanlar için ulaşılması gereken bir mefkûredir. Bu sayede Roma ele geçirdiği toprakları asimile ederek, kültürel bir üstünlük kurmuş ve hâkimiyetini meşrulaştırmıştır. Nitekim Roma'nın yayılmacı politikalarını destekleyen Roma kültürü, imparatorluğun doğal sınırlarına ulaşana kadar kültürel bir hedonizm yaşamıştır. Lakin Roma'nın kültürel üstünlüğü Kartaca ve Part İmparatorluklarından gelen saldırılar neticesinde sarsılmıştır. Zira Roma, Kartaca ve Part tehdidi nedeniyle askeri harcamalarını arttırmış, bu durum, enflasyon ve siyasi bölünmeleri tetiklemiştir. Kültürel üstünlüğü, askeri, siyasi ve ekonomik açıdan destekleyemeyen Roma, Doğu ve Batı olarak ikiye parçalanmıştır.[166] Katolik Batı Roma'nın MS. 476 yılında yıkılmasından sonra Ortodoks Doğu Roma 1453 yılına kadar Ortodoks mezhep üzerinden kültürel etki sahasını genişletmiştir. Mesela 988 yılında İvan, Doğu Roma İmparatoru'nun kızı Anna ile evlenmiş, bu evlilik, Ortodoksluğun resmi din olarak Ruslar arasında yayılmasını sağlamıştır. Dahası bu durum, 15. yüzyıl ve sonrası yaşanan pek çok hadisenin zeminini hazırlamıştır.

1472 yılında son Doğu Roma İmparatoru'nun yeğeni Sophia Palaeologa, III. İvan ile evlenmiştir. Bu evlilik, Moskova'yı Ortodoksluğun merkezi haline getirirmiş ve Rus Çarları, Roma İmparatorlarının unvan ve yetkilerinin kendilerine geçtiği yönünde iddialarda bulunmuştur.[167] Zira Sofia, Doğu Roma'yı temsil eden "iki başlı kartal timsalini İvan'a vermiş ve bundan sonra çarlar kendilerini Bizans'ın varisi"[168] olarak görmüştür. Öte yandan Türkler de benzer iddialarda bulunmuştur. Keza II. Mehmet, 1453 yılında Doğu Roma'nın dini ve siyasi merkezi olan İstanbul'u fethettikten sonra kayzer ve imparator unvanlarını bir arada kullanmış ve "Fatih İstanbul'u fethedince kendisini Roma İmparatorları konumunda"[169] görmüştür. Hatta Doğu Roma'da ki pek çok sistem, Osmanlı inanç ve kültür yapısına uyarlanmıştır. Bu sayede Fatih, Avrupa üzerinde kültürel, psikolojik ve siyasi bir üstünlük kurmuş, dış politikada pek çok kazanım elde etmiştir.

---

[166] Brzezinski, ss. 7-8.
[167] Engel ve Martin, ss. 25-51.
[168] Cafer Seydahmed Kırımer, **Rus Tarihinin İnkılaba, Bolşevizme ve Cihan İnkılabına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 14.
[169] Halil İnalcık, **Halil İnalcık'ın Merceğinden Osmanlı**, 3.bs, Profil, İstanbul, 2017, s. 24.

16 ve 17. yüzyılda küresel çapta siyasi etkinliğini arttıran Rus İmparatorluğu, Osmanlıyı hedef alan stratejiler belirlemiş, bu stratejilere 3. Roma iddiası dinamizm kazandırmıştır. Rusya'da 3. Roma iddiası "tamamen siyasi bir inanç halini almıştır."[170] Bu iddia "üç nokta üzerinden tanzim edilmiştir: Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan topraklarda hak iddia etmek, Karadeniz üzerinden açık denizlere inmek ve Ortodoksluğun en yüksek himaye merciinin Moskova olduğunu kabul ettirmek."[171] Bu doğrultuda, Rus Çarları 3. Roma iddiası üzerinden İstanbul'u hedef alan politikalar geliştirmiş, Osmanlı Sultanları, Fatih'in mirası olan İstanbul'u savunmak adına Rusya ile yüzyıllar sürecek bir mücadelenin içerisine girmiştir. Ruslar, açık denizlere inmek için Karadeniz'de stratejik öneme sahip olan Astrahan bölgesini kontrol altına almış, bu durum karşısında Osmanlı, Rusya'nın gelişmesini engellemek adına Astrahan'a sefer düzenlemişse de başarıya ulaşamamıştır. Bu sefer, ilk Osmanlı-Rus savaşı olarak kabul edilebilir.[172] Dahası Osmanlı ve Rus orduları, Astrahan ve Kırım bölgelerini kontrol altına almak için sık sık mücadele etmiştir. Keza Kırım'da her iki imparatorluk için stratejik açıdan öneme sahip bir bölge olmuştur. Osmanlı açısından Kırım'ın kontrol edilmesi İstanbul'un güvenliği olarak algılanırken, Rusya için Kırım, Karadeniz ve İstanbul'u ele geçirmek için önemli bir merkezdir. "1677'den başlayıp 1918'e kadar devam eden Çar Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 11 sefer icra edilmiştir."[173] 1677'de Osmanlı İmparatorluğu yaklaşık yüzyıl önce kendisine denk görmediği Çarlık Rusya'sı tarafından yenilgiye uğratılarak, diplomatik alanda taviz vermiştir. Ardından 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması Rusya'nın Osmanlıya karşı kazandığı ilk zafer belgesidir. Zira Osmanlı yapılan antlaşma gereği, Azak Kalesi gibi önemli bir kaleyi, Don Nehri kıyısındaki 100 km sahil hattı ve Kuban tarafında da geniş bir alanı Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Yine bu antlaşma ile İstanbul'da, Rusya'yı temsil eden daimi bir elçisinin bulunması, Osmanlı tarafından kabul edilmiştir. 1713 yılında Osmanlı İmparatoru III. Ahmet ve Rus Çar'ı I.

[170] Uğur Kurtaran, "Bitmeyen Rekabet: Tarih Boyunca Osmanlı - Rus İlişkileri - **Beyaz Tarih**, 10.11.2016, https://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/bitmeyen-rekabet-tarih-boyunca-osmanli-rus-iliskileri.
[171] Ahmet Buldanlı, **Türkler ve Şimal Komşumuz Rusya**, Baylan Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969, s. 17.
[172] İlyas Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, Türk Tarh Kurumu, Ankara, 2011, Önsöz.
[173] Buldanlı, s. 24.

Petro'nun orduları bir kez daha karşı karşıya gelmiş, savaşın neticesinde Osmanlı kazanmıştır. Lakin I. Petro, 1725 yılında ölmeden önce kendinden sonra gelecek varislerine bir vasiyet bırakmıştır.

> *Rus milleti gelecekte Avrupa'nın efendisi olmak için seçilmiştir… Rusya'nın sahası kuzeyde aralıksız olarak, Baltık denizi kıyıları boyunca ve güneyde Karadeniz kıyıları boyunca genişlemelidir. Mümkün olduğu kadar İstanbul'a ve Hindistan'a yaklaşmalıdır. Her kim İstanbul'u ve Hindistan'ı ele geçirirse, dünyanın hâkimi olur. Bunun için Rusya mütemadiyen Türkiye ile sonra da İran ile savaş yapmalı, Karadeniz sahillerine askeri limanlar kurmalı; bu denizle birlikte Baltık denizine sahip olmalıdır… Avusturya Hanedanını, Türkleri Avrupa'dan çıkarmaya teşvik etmeli ve İstanbul'un bizim tarafımızdan fethedildikten sonra, onun gazabını söndürmek için ya onu Avrupa devletleri ile harbe sokmalı yahut da elde edilen Türk topraklarından bir kısmını ona bırakmalı, bunların hepsi de sonradan geri alınabilir.*[174]

Nitekim Rus ve Osmanlı orduları 1739 yılında Belgrad Antlaşması imzalanana kadar mücadele etmiş ve kazanan taraf bir kez daha Osmanlı olmuştur. Ardı ardına gelen iki yenilgi sonrası Rusya, 1739-1768 yılları arasında Osmanlı ile karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Fakat 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahale edecek derecede önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlardan en önemlisi, antlaşmanın dördüncü maddesi olan Ortodoks Türk tebaası üzerinde Rusya'ya himaye hakkını tanımasıdır. II. Katerina savaş sonrasında da I. Petro'nun vasiyeti doğrultusunda bazı girişimlerde bulunmuştur. 1780 yılında Çariçe II. Katerina, Avusturya Arşidükü II. Josef ile sekiz yıl süreli bir dostluk antlaşması imzalamıştır. Antlaşmanın maddeleri;

1. Bizans İmparatorluğu yeniden ihya edilecek ve imparatorluğun başına Katerina'nın torunu Konstantin getirilecektir. Ege adaları ile bir miktar arazi Rusya'ya verilecektir.
2. Eflak ve Boğdan da Rusya'ya bağlı olmak üzere yeni bir dünya imparatorluğu kurulacak.
3. Avusturya, Eflak'ın bir kısmını ve Bosna-Hersek ve Dalmaçya'yı alacaktır.
4. Fransa bu taksime muhalefet ederse kendisine Suriye, Mısır, Prusya'ya ise Torun ve Danzing arazileri verilecektir.[175] Avusturya İmparatorluğu ve Çarlık Rusya arasında imzalanan antlaşmanın özellikle birinci maddesi; Çarlık Rusya'nın, İstanbul

[174] Mehmet Saray, "Başlangıcından Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **Tarih Dergisi**, S. 35, 2011, ss. 193-222.
[175] Buldanlı, ss. 34-36.

merkezli bir Bizans İmparatorluğu kurma iddiasından, Bizans'ın yıkılışının üzerinden 327 sene geçmesine rağmen vazgeçmediğini göstermesi açısından önem arz eder. Dahası 18. yüzyıl ve sonrasında da Çarlık Rusya, 3. Roma iddiasını sürdürmüştür.

1789 Fransız İhtilali ile milliyetçilik akımı başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok bölgesine yayılmış, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının toprak bütünlüğünü tehdit edecek düzeye ulaşmıştır. Bu durum, Osmanlı ve Rusya arasındaki mücadelenin başka bir boyuta evirilmesine neden olmuştur. Zira her iki imparatorlukta birbirlerinin toprak bütünlüğünü milliyetçilik akımı üzerinden tehdit etmiştir. Mesela Çarlık Rusya, Osmanlı himayesinde bulunan Slav ve Ortodoksların hamiliğini üstlenmiş ve Osmanlıya karşı kışkırtmıştır. Öte yandan 1822 yılında Osmanlılar da Karaçayları, Çarlık Rusya'ya karşı isyan etmeleri için desteklemiştir. 1828-1829 yılları arasında karşı karşıya gelen iki imparatorluk, Londra Boğazlar Antlaşmasını imzalamıştır. Çar I. Nikola, Kırım Harbine kadar, Türkiye'nin parçalanması, İstanbul ve Boğazların Rusya'nın kontrolüne geçmesi için politikalar belirlemiştir. Dahası Yunanistan, Balkanlar ve Boğazlar üzerinde nüfuz elde etmek için İngiltere ile Petersburg Antlaşmasını imzalamıştır.[176] Fakat Kırım Harbi sırasında Rus İmparatorluğu'nun karşısında Osmanlı-Fransız ve İngiliz kuvvetleri birlikte yer almıştır. Bu durum, Rusya'nın ideallerine ket vuran bir gelişme olsa da 1882 yılında Rus maslahatgüzarı olan Nelidov'un Çar Alaxandr'a, Boğazların işgali için faaliyetlere başlaması gerektiğine ilişkin raporu,[177] Rus emellerinin değişmediğini göstermesi açısından önemlidir.

I. Dünya Savaşı sırasında farklı ittifaklar içerisinde yer alan Osmanlı ve Çarlık Rusya savaş neticesinde parçalanmış, her iki imparatorluğun yönetim tarzları, yapıları ve coğrafi sınırları değişmiştir. Lakin imparatorluklar sonrası ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya, her biri kendi kültüründen ve geçmişinden izler taşımaya devam etmiştir. Dahası Çarlık Rusya gibi Sovyetler Birliği de, Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan stratejiler geliştirmiştir. Mesela "1927 yılında Sovyetler

[176] Süleyman Koçbaş, **Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989, ss.225-245.

[177] Yavuz Sabri Altuntaş, "20.YY'a Kadar Türk-Rus İlişkilerine Dair Kısa Bir Özet", https://www.academia.edu/24709725/20_YYA_KADAR_T%C3%9CRK_RUS_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0NE_DA%C4%B0R_KISA_B%C4%B0R_%C3%96ZET, (04.07.2021).

Birliği, Latin Alfabesi ile oluşturduğu Kürt Alfabesini 1928-1929 yılında ders olarak okullarda kullanmak istemiştir. 1945 yılında Kiril alfabesi ile daha sonraki dönemlerde ise Suriye ve İran'da Latin Harfleri ile Kürtçe Alfabe hazırlamıştır. Bütün bu çalışmaların amacı Kürtçe'nin bir dil haline getirilmesidir."[178] Keza dili ve alfabesi olmayan bir ulusun kültürü de olmayacağı için SSCB, suni Kürt kültürü tasarlamış ve bu suni kültürü Türkiye aleyhine izleyeceği politikalar doğrultusunda yönlendirmiştir. Görüldüğü üzere Rusya'da değişen sadece devletlerin yönetim biçimleri ve yöneticilerin isimleri olmuş, Rusya'nın Türkiye'ye karşı zihniyeti değişmemiştir. Esasen Kiev ve Moskova Knezliği, Çarlık Rusya, SSCB ve Rusya Federasyonu aynı kültürün ürünü olan devletlerdir ve Rus kültürü bu devletlerin zihinsel kodlarını etki ederek, politikalarını yönlendirmektedir. Benzer şekilde tarihte kurulmuş 16 Türk devleti de aynı kültürden beslenen ve birbirlerinin devamı niteliğinde olan devletlerdir. Dolayısıyla bir devletin yapısı ve sürekliliğini sağlayan unsurdan bir tanesi de kültür ya da gelenek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira kültür, bireylere aidiyet duygusu aşılayarak, onların toplum bilincine ulaşmasını sağlar iken, bu toplumun oluşturacağı devlete hem bir üst kimlik hem de süreklilik kazandırmaktadır. Dahası bu kimlik ve süreklilik devletin kurum ve kuruluşları içinde geçerlidir. "Adı ne olursa olsun hepsinin görüşleri, idealleri ve hedefleri aynıdır. Yine Sovyet liderleri, parti ve halk ilişkileri de hep aynı kalmıştır. ÇEKA ile Sovyet liderleri arasındaki ilişkileri orijini ve gelişmelerden anlaşılacağı gibi, bu liderler KGB'ye olan ihtiyaçlardan hiçbir zaman vazgeçmezler."[179] Nitekim günümüzde de KGB, Rusya'nın devlet mekanizmasını, iç ve dış politikadaki stratejilerini ve operasyonel faaliyetlerini belirleyici güçtür. İlaveten eski bir KGB personeli olan Putin, uzun süredir Rusya Federasyonu'nun başkanlığını yürütmektedir. "Putin'in SSCB mirasına sahip çıkılmasına ilişkin bir dizi girişimlerde bulunması… En önemlisi ise birçok Sovyet simgesinin resmi olarak yeniden kabul edilmesidir… Putin esasen, "Büyük Rusya" söylemlerini yeniden canlandırmak ve Rusya Federasyonunun Sovyetler Birliği'nin siyasi devamı

[178] Türkmen Töreli, **PKK Terör Örgütü (1978-1998)**, Türkiye Âlim Kitapları, Saarbrücken, 2015, s. 14.
[179] John Barron, **KGB**, çev. Celal Bayrak, Nebioğlu, 1974, s. 91.

olduğunu vurgulamak istemiştir."[180] "Yeni Rus yönetiminin 'sembolik' olarak önemli olan bir diğer adımı, Putin'in yokluğundan yakındığı 'ulusal kimlik'in yaratılması yolunda atıldı. Duma'nın onayladığı bir yasayla, Sovyetler Birliği'nin marşı, 'ulusal marş' olarak kabul edildi. Marşın müziği aynıydı ama sözler, Çarlık Rusya'sını akla getiren milliyetçi-şovenist satırlarla değiştirilmişti"[181] Öte yandan Moskova'nın stratejilerinin oluşumunda önemli bir aktör olan Alexandar Dugin'e göre "Türkiye ile Rusya arasında bazı gerilim noktaları vardır ve olmaya da devam edecektir. Bu kaçınılmazdır ve bir bakıma paylaştıkları coğrafyadan kaynaklanan bir zorunluluktur."[182]

Yukarıda yer alan bilgiler ışığında kültürel kodların; birey, toplum ve devletlerin psiko politik yapısını biçimlendiren etken bir unsur olduğu ve bu unsurun günümüz ulus-devlet formları arasındaki meselelere etki ettiği söylenebilir. Bu bağlamda, böylesi etken bir faktörün istihbari açıdan ele alınması gereklidir. Çünkü insanoğlu kadar eski ve tarihsel derinliği olan istihbarat olgusu, toplumların dünyayı tanıma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun avcı toplayıcı yaşam biçimi zaman içinde kümülatif toplum yapısına evirilmiş, kümülatif toplum yapısı ile artan su, besin ve yaşanabilir toprak ihtiyacı, dönemin istihbarat yöntemlerini şekillendirmiştir. Tarihsel süreç içinde birçok medeniyet istihbaratın gerekliliğinin önemini kavramış ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli metotlar geliştirmiştir. Bu istihbarat metotlarından biriside kültürel istihbarattır. Emily Spencer'a göre "kültürel istihbarat; toplumların kendilerine özgü düşünce, duygu ve davranış gibi yapısal özelliklerini irdeleyerek, hedefe giden yolda, edinilen bilgilerin etkili bir biçimde nasıl kullanılması gerektiğine dair yol ve yöntemlerin oluşturulduğu bir süreçtir."[183] Bu süreçte, hedef kitlenin, duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren kültürel kodların çözümlenmesi ve bu kodlara etki ederek o toplumun yönlendirilmesi nihai

[180] Elnur Hasan Mikail, **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**, İstanbul Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007'den aktaran Halil Günay, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerinin Yaşanan Gelişmeler Bağlamında İncelenmesi**, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 76.

[181] Crozier Brian, **The Rise and Fall of The Soviet Empire**, An Imprint of Prima Publishing, National Review, California, 2000, s. 57-127'den aktaran Elnur Hasan Mikai, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 19.

[182] Oya Akgönenç Muğisudun. "Rusya Federasyonunun Dış Politika Hedefleri", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1994'den aktaran Mikail, s. 66.

[183] Emily Spencer, "Brains and Brawn: Cultural Intelligence (CQ) as the 'Tool of Choice' in the Contemporary Operating Environment", C. 11, S. 1, 2010, ss. 15-23.

hedeftir. Esasen "kültürel istihbarat, duygusal zekâ ile ilişkilidir."[184] "Bilişsel psikolojinin temel bir bulgusu, insanların insan zihninde olup bitenlerin çoğuyla ilgili bilinçli bir deneyime sahip olmamasıdır."[185] Yani algılarımız, bilinçli bir düşünme evresinden önce ve düşüncelerimizden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dahası ulusal ve uluslararası meselelere ilişkin algılar, duygusal zekânın bir ürünüdür. Yani duygusal zekâ, tarihsel süreç içerisinde yaşanmış travmalardan izler taşır ve bu izler kültür vasıtasıyla bir alt soya aktarılır. Bu yüzden, kültürel normlar toplumların travmalarına süreklilik kazandırdığı gibi o toplumun dünyayı algılayış biçimini de yansıtan önemli bir öğedir. Bu bağlamda, "kültürel istihbarat, ulusal, etnik, örgütsel ve nesiller dâhil olmak üzere"[186] toplumun genel algısını oluşturan dinamikleri anlamlandırmaya yönelik bir süreçtir. Politik psikoloji deney ve gözlemleri, bu sürece katkı sunabilecek nitelikte veriler sağlayabilir.

3.2.2. Siyasi İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü

Siyasi istihbarat, ülkelerin hedefleri doğrultusunda milli güç unsurlarını etkin bir şekilde kullanmasını amaçlar. Bununla birlikte ülkelerin uluslararası arenadaki siyasi itibarlarının artması da siyasi istihbaratın amaçlarından birisidir. Bu bağlamda siyasi istihbaratın amaçları, ülkelerin milli güç unsurları, devlet ontolojisi, siyasi nitelikteki ulusal çıkar ilişkileri ve güvenlik stratejileri hakkında bilgilerin toplanması, analiz edilmesi ve gelecek siyasi reflekslerinin öngörülmesine yöneliktir. Dolayısıyla siyasi istihbarat, aktörlerin kendi güvenlik ve çıkarlarına tehdit olarak algıladıkları diğer aktörlerin hedefleri hakkında bilgi toplanılması, dışarıdan ülke iç dinamiklerine yönelik siyasi nitelikteki girişimlere müdahale edilmesi ve hedef aktörün iç dinamiklerinin yıpratılmasına yönelik birbirinden farklı amaçlara sahiptir.[187] Zira siyasi istihbarat faaliyetleri hem ulusal güvenliği hem de ulusal çıkarları korumayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle siyasi istihbarat

[184] P. Christopher Earley, Elaine Mosakowski, "Cultural Intelligence", **Harvard Business Review**, 01.10.2004, https://hbr.org/2004/10/cultural-intelligence, (12.07.2021).
[185] Richards J. Heuer, **Psychology of Intelligence Analysis**, Center for the Study of Intelligence, Washington D.C, 1999, s. 1.
[186] David Livermore, **The Cultural Intelligence Difference-Special EBook Edition**, AMACOM, 2011, s. xiii.
[187] Aköz, ss. 61-64.

açısından hedef aktörün iç dinamiklerinin yıpratılması, o ülkenin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdittir. Keza hedef ülkenin ulusal güvenliğine yönelik bir siyasi istihbarat faaliyeti ile o ülkedeki bireyin toplum bilincini yitirmesi, toplumun ayrışması ve devletlerin parçalanması hedeflenir. Siyasi istihbarat açısından hedef aktörün parçalanması dört aşamada gerçekleşir; ilk evrede bireylerin değersizleştirilmesi, ikinci aşamada toplumun değer ve erdem yargılarının yozlaştırılması, üçüncü evrede hükümetin itibarsızlaştırılması, son kertede toplumun devletten yüz çevirmesi amaçlanır. Bu dört aşamanın nihai hedefi, ülkeyi bir arada tutan dinamiklerin ayrıştırılmasıdır. Ayrıca dört aşamaya karşı girişilen siyasi istihbarat faaliyetleri savunma niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda, siyasi istihbaratın hedefi, ülkelerin saldırı ve savunma anlarında gereksinim duyacakları nitelikli verilerin oluşturulması, bu verilen etkin bir şekilde kullanılması ve bu etkinlik sayesinde küresel çapta siyasi nüfuz alanının genişletilmesidir. Neticede siyasi istihbarat, ulusal güvenliğin korunması ve çıkarların geliştirilmesini amaçlarken, uluslararası arenada siyasi gücün elde edilmesine yönelik bir faaliyettir. Aynı zamanda siyasi istihbaratın uygulama alanları, aktörlerin amaç ve hedeflerine göre çeşitlilik göstermektedir. Çünkü aktörler, iç ve dış politikada karar alırken birbirinden farklı nitelikte bilgi-eylem ilişkisine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda, siyasi istihbarat faaliyetlerinin uygulama alanları, iç ve dış politikanın gereksinim duyduğu farklı stratejilerden dolayı birbirinden ayrışmaktadır. "Dış politikanın desteklenmesinde istihbarat fonksiyonları; dış istihbarat toplama, propaganda, örtülü faaliyetler veya karşı istihbarat faaliyetleri şeklinde olabilir."[188] Bununla birlikte, ekonomik ve askeri istihbarat faaliyetleri, dış siyasi istihbaratın faaliyet alanlarını etkileyebilir. Genellikle dış siyasi istihbarat alanında yürütülen her türlü eylem ve faaliyet, uluslararası siyasette etkinliğin arttırılmasına yöneliktir. Mesela ABD Ulusal Güvenlik Ajansı'nın yayınladığı Global 2015, 2020 ve 2030 isimli çalışmalar, uluslararası siyasette etkinliğin sağlanmasına yönelik istihbarat raporlarıdır. Dış istihbarat faaliyeti niteliğinde olan bu raporlarda, ülkeler hakkında analizler ve öngörülerin yer alırken, ABD yönetimine, uluslararası etkinliğin korunması ve geliştirilmesi noktasında nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair öneriler de sunmaktadır.

[188] Yılmaz, s.40.

"İç siyasi dinamiklerin, faaliyetlerin ve örgütlerin; devletin bütünlüğüne, siyasal iktidarın etkinliğine zarar vermeye yönelik girişimlerine karşı koyma, iç siyasi istihbaratın görev alanı içerisindedir."[189] Aynı zamanda iç siyasi istihbarat faaliyetleri açısından bir ülkenin sosyal, demografik ve kültürel yapısının da incelemesi gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin yönetim şekli, siyasi kültürü, iç dinamikleri, partilerin örgütlenme biçimleri, seçim süreçleri, hükümet ile kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişkiler iç siyasi istihbaratın faaliyetlerine konu olabilir. Temelde ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesi, desteklenmesi ve geliştirilmesine yönelik her türlü faaliyet ve eylem, iç siyasi siyasi istihbaratın uygulandığı alanlarla yakından ilişkilidir. Mesela 1976 yılında Andreas Dendrinos'un yazdığı Elleda Sipna (Uyan Yunanistan) isimli kitapta, Yunanistan'ın en temel düşmanın Türkiye olduğu belirtilmektedir. İlaveten bu kitap, 1983 yılında, Yunanistan Savunma ve Dış Politika Konseyine milli güvenlik politikası olarak sunulmuş ve Başbakan Andreas Papandreu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.[190] Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, Yunanlılar, Türkleri düşman olarak algılamış ve milli güvenlik politikalarını bu algı üzerine inşa etmiştir. Bu durumun temelinde psiko politik gerekçeler yer almaktadır. Çünkü Yunanlılar kendilerini Bizans İmparatorluğu'nun devamı olarak gördüklerinden dolayı 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'na son veren Türklere düşmanlık beslemektedir. Psiko politik açıdan Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması Yunanlılar için seçilmiş bir travma iken, Türkler için seçilmiş bir zaferdir. Dahası Yunanistan'ın içinde bulunduğu travma hali, Megali İdea (Büyük Yunanistan) fikrinin ortaya çıkmasına ve bu fikir üzerinden devlet politikalarının şekillenmesine neden olmuştur. Zira Yunanistan'ın Megali İdeası; Yanya, Selanik, Serez, Edirne, Trabzon, Girit, Sisam Adası'nı kapsayacak şekilde İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik bir düşüncedir. Nitekim bu düşünceyi hayata geçirmek isteyen Yunanlılar, her fırsatta Türk topraklarını işgale yeltenmiştir. Zira Prens Andrea'nın kaleme aldığı *Felakete Doğru* isimli kitapta Yunanistan'ın Büyük Taarruzdan sonra dahi Megali idea fikrinden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. 1963-1974 yılları arasında Yunanistan'ın Kıbrıs politikasından dolayı Türk Ordusu

[189] Aköz, s.66.
[190] Oğuz Kalelioğlu, "Psikolojik Harp İstihbaratı", **Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 2, 2002, ss. 100-108.

Kıbrıs'a müdahale etmiştir. Yine de savaşı kaybeden tarafta yer alan Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı Klerides, basın toplantısında Megali İdea fikrinin devam edip etmediğine ilişkin bir soruya, fikrin 50 yıl geriye gittiğini belirtmiştir.[191] Yani Klerides, Yunan ideasının engelle karşılaştığını ama ideadan vazgeçmediğini ifade etmiştir. Nitekim bu idea, Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın zeminini oluşturmuştur. Dahası başarısızlığa uğrayan Yunan ordusu, hükümeti ve toplumu, bu ideayı içselleştirerek, seçilmiş travma halini diri tutmaktadır. Dolayısıyla Megali İdea fikri, seçilmiş travmaların bir ürünüdür ve fikrin odak noktasında Türk düşmanlığı yer alır. İlaveten bu fikrin, Yunan halkının psişik yapısını yansıttığı ve politikalarına süreklilik kazandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Neticede, hedef toplumun psiko politik yapısı tahlil edilerek, geleceğe ilişkin siyasi tutumları hakkında farkındalık kazanılabilir.

Yine de iç siyasi istihbarat ulusal güvenlik politikalarına, dış siyasi istihbarat ise uluslararası mecrada siyasi gücün elde edilmesine yönelik faaliyetlerdir. Lakin ulusal güvenliğini sağlayamayan bir aktörün, uluslararası mecrada siyasi gücü elde edemeyeceği bir rasyonalitedir. Dolayısıyla istihbarat faaliyetlerini iç ve dış olarak ayrıştırmak, beklenmedik olayların yaşanmasına sebep olabilir. Bu doğruluda, söz konusu iç ve dış siyasi istihbaratın standart bir faaliyet alanın olduğunu söylemek ve kesin bir ayrımını yapabilmek mümkün değildir. Küreselleşen dünyada aktörler, hem kendilerinin hem de diğer aktörlerin sosyal ve politik eğilimlerini anlamlandırmaya çalışırken, iç ve dış istihbarat faaliyet alanına girebilecek her türlü bilgiyi bir şekilde analiz sürecine dâhil etmektedir. Dolayısıyla analiz sürecinde hangi tür istihbarat faaliyeti uygulanırsa uygulansın elde edilen bulgular, ne kesindir ne de birbirini dışlar niteliktedir.[192] Bu minvalde, siyasi istihbaratın oluşum sürecinde yararlanılacak psiko politik bulgular, öncelikle güvenliği ve çıkarları korunan topluma dair olmalıdır. Zira temsil edinilen toplumun psiko politik yapısının bilinmemesi, hangi çıkarlar doğrultusunda nelerin korunmasına yönelik belirsizliği ortaya çıkartır. Dahası psiko politik bulgular, hedef ülkenin hem ulusal güvenlik politikaları hem de diplomatik yaklaşımları üzerinde etkin olan psişik yapısı hakkında öngörülebilir bir

[191] Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, 2008, ss. 105-123.
[192] Abraham N. Shulsky, **Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence**, 3d Edition University of Nebraska Press, Lincoln, 2002, ss. 41-74.

perspektif çizmesinden dolayı siyasi istihbarat faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, "siyasal istihbaratın çok önemli bir alanında politik-psikolojinin oluşturması gerekmektedir."[193]

3.2.3. Ekonomik İstihbarat Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bütün iktisadi sistemlerin insan doğasını yadsıyan yapısı, ekonomik özgürlüğe ulaşmak isteyen insanoğlunun farklı yol ve yöntemleri deneyimlemesine neden olmuştur. İlaveten deneyimlenen her yeni iktisadi metot, kitlelerin psikolojik ve politik tutumlarını etkilemiştir. Zira "insanlar genellikle bir gruba üye olma eğilimi içerisindedirler. Kişi nedenini bilsin ya da bilmesin, grup üyesi olmakla bazı ihtiyaçlarını daha iyi"[194] karşılayacağını düşünür. Böylesi bir düşüncenin temelinde doğası gereği insanoğlunun bağımlılık hissi yer alır. Keza birey dünyaya geldiği andan itibaren diğer bireylere bağımlı hale gelir. İlk evrede dünyaya gelen çocuk hayatta kalmak için ebeveynlerine bağımlıdır. Genelde çocukluk evresinden 18-25 yaş aralığına kadar bu bağımlılık hali bir fiil devam etmektedir. Eğitim ve öğretim hayatı sonrasında meslek edinen birey, ekonomik açıdan bağımsızlık hissine kapılsa da üretim-tüketim ağının içerisinde her zaman diğer bireylere bağımlıdır. Yani edinilen meslek bireylerin düşün dünyasını değiştirse de diğer bireylere bağımlılık hali devam eder. Mesela bir marketin çiftçiye, çiftçi tarlasını sürmek için mazota, mazotu çıkarıp işleyenin bir işletmeye ihtiyacı vardır. İşletmenin kurulması içinde sermaye gerekir. Dolayısıyla ekonomik sistem, sermaye döngüsüne bağımlıdır. Zira "sermaye, özgür rekabet üzerinden başka bir sermaye olarak kendisiyle ilişki kurarak ürer. Kendisinin ötekisiyle bireysel rekabet üzerinden çiftleşir. İnsanlar birbirleriyle özgürce rekabet ederken sermaye çoğalır."[195] Bu durum, ekonomik sistemin devamlılığı için sermayeye bağımlı olduğunu, bağımlılık hissinin de hem fiziksel hem de psikolojik etkilerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca iktisadi açıdan bağımlılık, bireylerin yanı sıra toplum ve devletler içinde geçerlidir. Dahası iktisadi koşullar, birey ve toplumların yaşam standardı ve kalitesini biçimlendirirken, bu biçimlenen yaşam içerisinde onların

[193] Özdağ, s. 63.
[194] Günaydın, s. 76.
[195] Han, s. 13-14.

psişik ve politik tutumlarına etki eder. Öte yandan iktisadi koşullar, devletin siyasi, askeri gücünün sınırlarını çizer. İşte bu sebepten ötürü, iktisadi sistemin faktörlerini biçimlendiren psikolojik etkenlerin istihbarat boyutunda ele alınması gerekir. Çünkü iktisadi koşullar, bir ülkenin toplumsal dinamikleri ile psişik yapısını etkileyen ve o ülkenin gelecek politikalarını şekillendiren önemli bir faktördür. Bu faktörün, politika ve kitle psikolojisinin çok katmalı yapısı üzerine olası etkilerini istihbarat düzeyinde analiz edebilmek için psiko politik bulguların sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Mesela Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti neredeyse aynı dönemde ekonomik kriz yaşamış, bu kriz iki ülke toplumunun siyasi tutumunu değiştirmiştir. Rusya ve Türkiye'de gerçekleşen seçimlerde, hükümetler tek başına iktidara gelmiştir. Bu durum, psiko politik açıdan değerlendirildiğinde hem Rus hem de Türk seçmenlerin büyük çoğunluğu güçlü lider figürü altında bir araya gelmeyi seçmiş, her iki ulus ekonomik kriz ortamından çıkmak için kurtarıcı olarak gördüğü liderlere geniş yetkiler tanımıştır. Dahası liderler, bugün de iki ülkenin politika ve stratejilerine yön vermektedir. Bu doğrultuda, Rus ve Türk liderlerin ekonomi politikalarına dair istihbarat analizlerinde, teknik ve rakamsal boyutun yanı sıra her iki toplumun psiko politik yapılarına dair bulguların da sürece dâhil edilmesi gerekir. Zira toplumun mevcut ekonomik durumu algılayış biçimi, o toplumun psişik yapısı ve siyasi kararları üzerinde belirleyici etkenlerden birisidir. Kültürel, sosyal ve anayasal normlar, insan yaşamının sınırlarını ve bu sınırlara uygun davranışları belirleyen diğer önemli etkenlerdir. Yine de ekonomi bu diğer etken faktörler arasındaki bağı güçlendiren en temel faktördür. Şöyle ki kültürel ve sosyal normlar soyut kavramlar iken, anayasal normlar belirli bir içtihada dayalı somut kavramlardır. Kültürel ve sosyal normlar ait olduğu toplumun uzun süreçler sonucunda edindiği sözsüz değer ve erdem yargılarıdır. Anayasal normlar ise toplumun ilişkiler ağını düzenleyen yazılı kurallar manzumesidir. İster kültürel ve sosyal isterse anayasal normlar olsun her üç norm da ekonominin ahlaki ve psikolojik boyutlarını biçimlendirir. Keza kültürel ve sosyal normlar bir toplumun üretici ve tüketici davranışları ile bu davranışları etkileyen psikolojik faktörleri net bir şekilde göstermektedir. Genelde üreticilerin temel amacı, bireysel faydasını maksimize etmek olsa da kültürel ve sosyal normlar üretici davranışlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Mesela "1986-1993 yılları arasında dünya çapında

yapılmış bir araştırmanın sonucuna göre; Amerikalılar, İngilizler ve İsveçliler bireysel refahı önde tutarken; Japonlar, Almanlar ve Fransızlar grubun refahına öncelik tanımaktadır."[196] Dolayısıyla Amerika, İngiltere vb. toplumların kültürel ve sosyal normlarının bireyselliği ön plana alan yapısı, o ülkede ki üretim ve tüketim davranışlarına sirayet etmiştir. Keza Alman ve Japonların devlet merkezli kültürel ve sosyal normları bu uluslarda toplum bilincinin gelişmesine katkı sunmuştur. Anayasal normlar ise, ekonomik açıdan özel mülkiyet, fiyat istikrarı, borçlanma, ödemeler dengesi ile para ve faiz politikalarındaki sınırları çizen yazılı kurallar bütünüdür. Ekonomik açıdan anayasal normlar, toplumsal ilişkilerde her birey, grup ve devletin kendi menfaatleri için bir başkasının alanına tecavüz etmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Fakat neredeyse bütün merkez bankaları dolaylı yollardan da olsa birey ve toplumların yaşayış tarzlarına müdahale etmektedir. Dünya çapındaki pek çok merkez bankası, sınırsız para basma ve emtia cinsinden karşılığı olmayan tahvilleri piyasaya sürme yetkisine sahiptir. Bu durum, devlet, toplum ve bireylerin sürekli borç yükü altında ezilirken, bireysel karamsarlığa, toplumsal huzursuzluğa ve devlet mekanizmasının işleyişine zarar vermektedir. Çünkü sınırsız basılan para, fiyatların yukarı yönde ivmelenmesine, enflasyonun artmasına, alım gücünün azalmasına ve alım gücünü korumak için kredi kullanımını artırır. İlaveten kredi kullanımı kısa süreli bir rahatlama sağlamasına rağmen para arzının devam etmesi, paranın değerinin daha da azalmasına ve yeni kredi ihtiyaçlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dahası "siyasi merkezin para saçtığı ve mutlak güç rolüyle ekonomiyi düzenlediği her yerde otoriter sistemlerin güç kazanmasına"[197] yol açar ve anayasal normların, ekonomiyi düzenleyici mahiyetine zarar verir. Örneğin Alman Weimar Cumhuriyeti aşırı para bastığı için mali bir yıkım yaşamış ve sonrasında Nasyonal sosyalist parti Almanya'da iktidara gelmiştir. Dolayısıyla, ekonomik istihbarat faaliyetleri hedef ülkenin ekonomisine ilişkin teknik ve rakamsal boyutuna ek olarak, o toplumunun psiko politik yapısını da dikkate alması gerekir. Çünkü ekonomide yaşanan gelişmeler, insanların tutum, düşünce, davranış ve duygularını etkilemekte, bu etkileşim, onların siyasi nitelikteki kararlarına da yön vermektedir. Dahası ekonomide yaşanan olumlu ya da olumsuz gelişmelere paralel olarak, toplumsal yaşam ve siyasi kararlar değişime uğramaktadır. Bu bağlamda, ekonomik

[196] Günaydın, s. 77.
[197] Arıboğan, **Duvar**, s. 74-75.

istihbaratın teknik ve rakamsal olmayan kısmında politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilecek bulgulardan yararlanılması gerekmektedir.

3.2.4. Psikolojik Harp İstihbaratı ve Aktif Önlem Faaliyetlerinde Politik Psikolojinin Rolü

"Psikolojik Savaşın kendi içindeki diyalektik tavrı her kesimin ilgisini çekmektedir. İlkçağlardan beri tüm yöneticilerin ilgisini çekmiş, özel yerini korumuş ve kullanım alanını genişletmiştir."[198] "Psikolojik savaşın en etkin olarak kullanıldığı yerlerin başında istihbarat birimleri gelmektedir. Tarihin derinliklerinden beri devam eden savaşlarda kendi çıkarları için sürekli savaşlara giren devletlerin, istihbarat üniteleri tarafından sürekli olarak espiyonaj (ajanlık) faaliyetlerine başvurması bilinen bir gerçektir."[199] Psikolojik Harp istihbaratı; "bir devletin diğer devlet üzerinde milli menfaatlerini gerçekleştirmek üzere uyguladığı ve psikolojik harpte kullanacağı her alandaki (siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, ideolojik, teknolojik vb.) zafiyetlerinin ve hassasiyetlerinin sistematik bir tarzda tespiti, tasnifi, yorumlanması ve istihbarat haline getirilmesi"[200] şeklinde tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere Psikolojik Harp ile Psikolojik Harekât arasında fark vardır. İstihbari açıdan psikolojik harp, milli hedeflere yönelik olarak planlı ve devamlı bir faaliyet iken, psikolojik harekât ise daha çok bir alanda kullanılır.

ABD ve Batılı müttefikleri tarafından psikolojik harp, KGB dilinde ise aktif önlem ya da subversion (yıkım) olarak adlandırılan bu istihbarat faaliyeti, toplum mühendisliğinin yeni bir türüdür. Esasen, KGB aktif önlem faaliyetleri ile rakip toplumları yıpratmak, yıkmak ve Sovyet ideallerine göre yeniden tasarlamak istemektedir. İstihbari açıdan ilk aktif önlem faaliyetleri, Soğuk Savaş döneminde KGB tarafından uygulanmıştır. Aktif önlem; KGB'nin "Sovyetler Birliği hakkında pozitif, düşmanlarına dair ise negatif algılar oluşturmak suretiyle kamuoyunu ya da anahtar karar alıcıların davranışlarını ve

[198] Derya Ateş, **Psikolojik Savaş: Propaganda ve Meşrulaştırma Stratejileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s.33
[199] Servet Kılpetit, **Psikolojik İstihbarat ve Harekât: Türkiye Örneğinde Oluşumu ve Gelişimi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Konya, 2010, s. 17.
[200] Kalelioğlu, **Psikolojik Harp İstihbaratı**, s. 100.

görüşlerini etkilemek için başvurdukları örtülü araçlar ya da siyasi faaliyetler olarak"[201] tanımlanabilir. Yani KGB'nin başvurduğu aktif önlem faaliyetleri, Sovyet doktrinlerini temel alan "belki de en iyi şekilde, manipülatif ve aldatıcı aktif önlemler tekniklerinin önemli ve önemli bir rol oynadığı bir "siyasi savaş" biçimidir."[202] KGB, bu siyasi nitelikteki savaşı çok uzun yıllar uygulamıştır. Eski KGB karşı istihbarat subayı olan Oleg Kalugin'e göre KGB, aktif önlem faaliyetleri ile SSCB'nin ötekileştirdiği ülkeleri manipüle etmiş, onları askeri, siyasi, ekonomik ve psikolojik açıdan zayıflatmaya çalışmıştır. Öte yandan KGB, NATO üyesi müttefiklerin arasını açmak ve Avrupa ve Asya halklarının gözünde ABD'yi itibarsızlaştırmak için aktif önlem faaliyetlerine uzun yıllar başvurmuştur.[203] Eski bir Sovyet KGB ajanı olan Yuri Bezmanov, aktif önlem faaliyetini, KGB'nin bir casusluk faaliyeti olarak kabul etmediğini, casusluğa ayırılan zaman, para ve insan gücünün servisin sahip olduğu kaynakların sadece %10-%15'ni oluşturduğunu ve geri kalan %85-%90'lık kaynağın ise uzun süreçler isteyen ideolojik yıkım için harcandığını belirtmiştir. İdeolojik yıkım için hedef ulusun gözlemlenmesinin yeterli olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda Bezmanov, KGB'nin 4 aşamalı aktif önlem faaliyetleri ile hedef kitlenin gerçeklik algısını değiştirmeyi amaçlandığını belirtmiş, bu dört aşamayı ise demoralizasyon, destabilizasyon, krizler ve normalleşme olarak sınıflandırmıştır. Bezmanov'a göre belirli bir kitleyi hedef alan demoralizasyon (isteksizleştirme) evresi 15 ile 20 yıl sürmekte, bu süreç sonunda hedef kitle doğru bilgiyi değerlendirme yetisini kaybetmektedir. Dahası kitle bu tavrından, düşman ülkenin askeri unsurlarıyla karşı karşıya gelene kadar vazgeçmemektedir. Bir sonraki aşama olan destabilizasyon (itibarsızlaştırma) evresi 2 ile 5 yıl sürmekte, bu süreçte,

[201] Merve Seren, "Rus İstihbaratının 'Aktif Tedbirler' mirası ve siber operasyonlar", 25.07.2017, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rus-istihbaratinin-aktif-tedbirler-mirasi-ve-siber-operasyonlar/825951, (09.07.2021).
[202] Steve Abrams, "Propagandanın Ötesinde: Putin Rusya'sında Sovyet Aktif Tedbirleri", **The Quarterly Journal,** C. 15, S.1, sayfa 5-31, 2016, (09.07.2021), **http://dx.doi.org/ 10.11610/Connections.15.1.01**.
[203] Oleg Kalugin Röportaj, "Soğuk Savaş Deneyimi: Casusluk", CNN, 27.06.2007, http://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/ (09.07.2021).

hedef ülkenin tutum, davranış, duygu ve düşüncelerinden ziyade ekonomi, dış politika ve ulusal güvenlik gibi stratejik açıdan önem arz eden alanlar hedef alınmaktadır. Bu sayede, ülkenin toplum nezdinde itibarsızlaştırılması ve kaygı ortamının yaratılması amaçlanmaktadır. Aktif önlem faaliyetlerinin üçüncü evresi olan krizler bir olgunlaşma evresidir. Zira demoralizasyon evresi ile gerçeklik algısından koparılan kitle, destabilizasyon evresiyle yıpratılır ve sonraki aşamada krizlere açık hale getirilir. Bu süreçte, ekonomik, siyasi, askeri ve psikolojik açıdan baskı altına alınan hedef ülkenin, direnç noktalarının kırılması için iç karışıklık ortamının yaratılması amaçlanır. Dördüncü ve son aşama olan normalleşme sürecinde ise, aktif önlem faaliyetini yürüten ülke, hedef ülkede yarattığı kriz ortamına müdahale ederek, o ülkenin ekonomik, askeri ve siyasi dinamiklerini değişime zorlar. Mesela 1968 yılında Sovyet tankları Çekoslovakya girdiğinde, dönemin Sovyet lideri Brezhnev, Çekoslovakya'nın normalleştiğini belirtmiştir.

Bezmanov, aktif önlem faaliyetlerini hem iki yönlü bir trafiğe hem de uzak doğu dövüş sanatına benzetir. Bezmanov, hem rakibin istenilen yöne yönlendirilmesi hem de rakipten gelecek tehditlere karşı temkinli olunması gerektiğini dile getirir. Dahası, güçlü bir rakibin saldırısına karşı koymak yerine o saldırıyı kontrollü bir şekilde, istenilen yöne doğru yönlendirmenin, saldırıyı sonuçsuz bırakacağını, bu düşüncenin temelinde uzak doğu dövüş sanatlarının felsefesinin yattığını ifade eder. İlaveten her ülke ve toplumun, temel ahlaki değerlere zıt yönde giderek artan farklı eğilimlere sahip olduğunu, bir ulusu yıpratmak için bu farklılıklardan yararlanılması gerektiğini savunur. Bezmanov yıpratma harekatı için hedef kitlenin inanç değerleriyle alay edilmesi, bu değerlerin aşındırması ve ortadan kaldırılması ve güdümlü cemaat yapılarının ortaya çıkartılması, bireylere eğitim üzerinden pragmatik bir bakış açısının kazandırılması, birey ve toplum arasında doğal olarak kurulmuş geleneksel bağlar yerine yapay olanlarla değiştirilmesi, toplumun yasalara olan güvenin zedelenmesi, sendikalar üzerinden işçi hareketlerinin yönlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim KGB, kitlelerin

farklı eğilim ve niyetlere sahip olduğunu bilerek, onlara duymak istediklerini sürekli tekrar etmiş, bu sayede onları kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmiştir. Bezmanov, Sovyet doktrininin temelini oluşturan eşitlik kavramını örnek vermiş. Polit Büro içinde yer alan kişilerin eşit olduğunu, halk ve büro arasında böyle bir eşitliliğin olmadığını belirtirken, KGB'nin bu eşitlik ve adalet söylemi üzerinden dünyaya şiddeti yaymaya çalıştığını belirtmiştir.[204] Neticede KGB, demoralizasyon ve destabilizasyon süreçlerini tasarlayarak, kriz ortamlarını yaratmış ve normalleşme vaadiyle hedef ülkeleri psikolojik, askeri, ekonomik ve siyasi açıdan tahakküm altına almıştır. Günümüzde FSB, SVR ve GRU kuramları, Rus iç ve dış politikasındaki stratejileri, KGB'den kalan mirasın devamı niteliğindedir. Bu durumu, "15 Mart 2017 tarihli 'Enformasyon Savaşı ve Karşı Propaganda' başlıklı oturumunda, Fort Leavenworth'taki Dış Askeri Araştırmalar Ofisi (FMSO)'nde kıdemli bir analist ve Rusya uzmanı olan Timothy L. Thomas, Rusya'nın 'enformasyon savaşı' konseptini 'teknik' ve 'psikolojik' enformasyon şeklinde iki ana kategoriye ayırarak açıklamıştır."[205]

Aktif önlem ya da psikolojik harp istihbaratının varlığı, tıpkı mermerin delinmesine neden olacak su damlaları gibidir. Dolayısıyla psikolojik harp istihbaratının varlığı güç anlaşılır. Psikolojik harbin silahları medya, sinema, tiyatro, kitap ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçlardır, mermisi ise propagandadır. Bu silahtan çıkan merminin görünmez ama yıkıcı tahrip etkisi bulunur. Propaganda; mevcut bilgileri sözlü ve yazılı bir şekilde pratiğe dökerek, hedeflenen kitleyi kendi rızası ile yönlendirme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. Propaganda kitlelerin ortak korku, inanç ve arzularını yönlendirecek derecede yalın ve akla yatkın argümanlar içermelidir. "Propaganda güce giden yolda kullanılması gereken olmazsa olmaz bir aygıttır."[206] Propaganda esnek, sınırsız, yalın ve her kesime hitap edecek nitelikte

[204] Robert L. Redstone, **Psychological Warfare Subversion & Control of Western Society-Yuri Bezmenov[CompleteLecture]**,https://www.youtube.com/watch?v=TI8ybZnJnCk&ab_channel=RobertL.Redstone, (12.07.2021).
[205] Merve Seren, "Rus istihbaratının 'aktif tedbirler' mirası ve siber operasyonlar",(25.07.2017), https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rus-istihbaratinin-aktif-tedbirler-mirasi-ve-siber-operasyonlar/825951, (09.07.2021).
[206] Goebbels, s.60.

olmalıdır.[207] Mesela günümüz propaganda faaliyetleri, genç kuşakların düşünce ve söylemlerini, orta yaş üstündeki kitlelerin tutum ve davranışlarını hedef alacak şekilde esnek bir hale evirilmiştir. Propagandanın yegâne amacı, hedef kitlenin duygu ve düşünce dünyasına etki ederek başarıya ulaşmaktır. Bu bağlamda, psikolojik harp istihbaratını başarıya ulaştıracak propaganda faaliyetleri doğru zaman, doğru bilgi ve doğru hedefe yönelik olmalıdır. Propaganda faaliyeti hedef ülkenin kimliği, uluslararası konumu, milli güç unsurları ve hassasiyetleri ile ilintili olan konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla propagandanın analiz edilmesi ile psikolojik istihbaratın ihtiyaç duyacağı konu hakkında bilgiye ulaşılır. Propaganda analizinde KAİTE formülü kullanılır.[208]

K: Kim, propaganda kaynağını kimdir? Beyaz, Gri, Kara olarak sınıflandırılan kaynakları kim yönlendirmektedir?

A: Araç; Kullanılan araçlar nelerdir? (sosyal medya, yazılı ve sözlü basın, gazete, kitap, dergi vb.)

İ: İçerik; Konusu nedir? Konu algıda seçicilik oluşturabiliyor mu?

T: Toplum; Hedef kitle kimdir? Hedef kitlenin yapısal özellikleri nelerdir?

E: Etki; Propaganda ne derece etkilidir? Karşı propaganda faaliyetleri ne ölçüde etkilidir?

Analiz neticesinde propagandayı üreten kaynak, araç, içerik, toplum ve etki düzeyi hakkında bilgi toplanabilir. Doğru bilgi, doğru zamanda ve doğru hedefe yönlendirilirse propagandanın etkinliği artar. Öte yandan karşı propaganda faaliyetlerinin engellemesi adına propagandanın doğru bir biçimde analiz edilmesi gerekir. Karşı propaganda faaliyetlerinde sessiz kalmak, doğrudan yalanlama, ima yoludur vb. yöntemler kullanılır. Özellikle ima yolu, en çok kullanılan kara propaganda tekniğidir. "Bu tür propagandalar genellikle düşmanın moralini bozmak, onun savaşma veya direnme iradesini kırmak ve bazen de onu kendi pozisyonuna uygun hale getirmek için yapılır."[209] Temelde psikolojik harp istihbaratının başarıya ulaşması için üretilen propaganda, rakip aktörlerin duygu, düşünce, tutum ve

[207] Goebbels, ss.49-61.
[208] Propaganda analizi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ümit Özdağ, **Algı Yönetimi**, Kripto Yayınları, İstanbul, 2014.
[209] "Psychological Warfare", **Encyclopedia Britannica**, https://www.britannicacom/topic/psychological-warfare, (08.07.2021).

davranışlarını hedef almaktadır. Dolayısıyla etkin bir propaganda faaliyeti için hedef aktörün duygu ve düşünce dünyasının çözümlenmesi gerekir.

Psikolojik harp istihbaratı ve politik psikoloji arasındaki ilişkiyi incelemeden önce psikolojik harp istihbaratının temel hedefinin ne olduğunun anlaşılması gerekir. Bunun için şu iki soruya yanıt aranması gerekir. Psikolojik harp istihbaratının nihai hedefi, korkuyu yaratmak mı? Yoksa korkuyu yönlendirmek midir? Korku, ulusların hassasiyetleri ve direnç noktalarını şekillendiren önemli bir etken faktördür. Bununla birlikte, "korku, psikolojik savaşın en önemli silahlarından birisidir. Korku hissinin, insan zihninde yaratacağı etkiler ve bunun sonucunda kişi ya da toplumların davranış normlarındaki değişiklik hasmın en büyük avantaj olarak kabul edilebilir."[210] Esasen güç isteminde olan ülkeler, rakiplerini baskılamak için yeni korkular yaratmakta ve bu korkular üzerinden algıları yönlendirmektedir. Mevcut korkular üzerinden genel algıyı yönlendirmek sadece kısa süreli kazanımlar sağlar iken, kitlenin duyarlı olduğu konuya ilişkin yeni korkular üreterek var olan korkularını beslemek ise kazanımların süreklilik kazanmasına yardımcı olur. Üretilen her yeni korku tıpkı toprağa ekilen bir tohum gibidir ve algılara ekilen korku tohumları, filizlenip ağaca dönüştüğünde meyve vermeye başlayacaktır. Lakin her toprak için her tohum uygun olmadığı gibi her ulusun için de aynı korkuların üretilmesi uygun değildir. Böylesi bir uyumun yakalanabilmesi adına hedef toplumun psiko politik yapısının incelenmesi gerekir. Zira bir ulusun psiko politik yapısı sürülmeyi bekleyen bir tarla gibidir. Bu minvalde, politik psikoloji deney ve gözlemlerinden elde edilecek bulgular, hedef kitlenin duygu, düşünce, tutum ve davranışı üzerinde etken faktör olan korkuları ortaya çıkarması bakımından psikolojik harp istihbaratında önemli bir rol üstlenir. Dahası psiko politik bulgular, "psikolojik harp sanatı olarak bilinen hassas konular ile doğrudan ilgili sayılabilecek bir çerçeveyi ele almaktadır."[211] Keza bilinçaltında yer alan ortak korku, inanç ve arzular, birey ve toplumların duygu, düşünce, tutum ve davranışlarına etki eden alışkanlıklarını şekillendirir. Alışkanlıklar tarihsel süreç içerisinde gelenek haline dönüşür ve bu gelenek ait olduğu toplumun zihniyetini oluşturur. Çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılanan toplumsal zihniyet ise devletin yapısına son şeklini kazandırır. Bu bağlamda, politik psikoloji

[210] Bora İyiat, **Zihin Kontrolü: Psikolojik Savaşın Temel İlkeleri**, 2.bsk, Kripto Kitaplar, Ankara, 2014, s. 28.
[211] Dönmez, s.214.

deney ve gözlemlerinden elde edilen bulgular, psikolojik harp istihbaratını destekleyici veriler sunar. Mesela Filipinler'de CIA için psikolojik operasyonlar yürüten bir ekip, komünist isyancıların hâkim olduğu bölgede Asuang isimli bir yaratığın dolaştığı haberini yaymış, bu haberin yayılmasından iki gece sonra da komünist isyancılardan birisinin boynunda bazı izler bırakacak şekilde öldürmüş ve cesedi herkesin görebileceği bir alana bırakmıştır. Bu gelişmeden sonra batıl inanışa sahip olan komünist isyancılar bölgeyi terk etmiştir.[212] Yukarıdaki örnekten hareketle, CIA'nın Filipinlerde uyguladığı psikolojik harp tekniğin, aynı zamanda o ülkenin politik tercihlerini etkilediği için psiko politik bir yaklaşım olarak ele alınabilir. Dolayısıyla hedef ülkelere dair elde edilen psiko politik bulguların, psikolojik harp istihbarat faaliyetlerinin ihtiyaç duyacağı konular hakkında destekleyici veriler sağlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Esasen psiko politik bulgular, hedef ülkenin hassasiyetleri ve direnç noktaları gibi stratejik açıdan öneme sahip konular hakkında genel bir perspektif çizmesinden dolayı psikolojik harp istihbaratını destekleyici niteliktedir. Özünde aktif önlem ya da psikolojik harp istihbaratı, hedef ülkenin siyasi, askeri ve ekonomik açıdan istikrarsızlaştırılması, itibarsızlaştırılması ve sonrasında kriz ortamına hazır hale getirilmesine yönelik yıprattırıcı bir faaliyettir. Bu tür istihbarat faaliyetlerinin, başarıya ulaşması için hedef ülkenin psiko politik yapısına dair bilgilerin toplanması, kıymetlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekir. Zira psiko politik bulgular, ülkenin toplumsal, kültürel ve siyasi yapısı hakkında istihbari açıdan nitelikli bilgiler sunar.

[212] Mehmet Atay, "Milli İstihbarat'ta 'Gizli Operasyon Teorisi' Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA)'nın Gizli Operasyon Politikalarının Gelişimi", **Jeopolitik Bilimsel Araştırma Dergisi**, C. 2, S. 8, 2003, ss. 82-88.

SONUÇ

Politik psikoloji, birey ve kitle psikolojisinden hareketle politik davranışları deney ve gözleme dayalı olarak anlamlandırmaya çalışan multidispliner bir alandır. Politik psikoloji çalışmaları, bireylerin durum ve eğilimlere göre şekillenen bilişsel süreçlerini, geniş grup kimliğini oluşturan inanç, kültür ve milliyetçilik gibi ortak değerler ile bu değerlerin kitle psikolojisi üzerine etkilerini, lider tiplerini, oy verme davranışlarını ve uluslararası ilişkilerin psikolojisini incelemektedir. Özünde politik psikoloji, bireylerin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını şekillendiren psikolojik etmenlerin, toplum ve ulus kimliği üzerindeki etkilerini ve ulusların birbiriyle ilişkisini siyasi açıdan irdeleyen bir disiplindir. Öte yandan politik psikoloji çalışmalarının ilk örnekleri, insan doğasını yadsıyan bütün ideolojik sistemlere eleştirel bir açıdan yaklaşırken, günümüzün politik psikoloji çalışmaları bir nevi toplum mühendisliğine evrilmiştir. Özellikle ABD, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini kendi çıkarları doğrultusunda yeniden tasarlamak için başta Orta Doğu ve Asya'da yer alan toplumların psiko politik yapıları hakkında CIA vasıtasıyla istihbari nitelikte pek çok bilgi toplamıştır. Sadece ABD değil, küresel ölçekteki aktörlerin neredeyse hepsi kendilerine rakip gördüğü ulusların kitle tercihlerini etkilemek ve yine kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmek için psiko politik bulgulardan yararlanmıştır.

İstihbarat, dünya siyasetinde var olma ve egemenlik inşa etme amacı içerisinde olan devletlerin kaderine etki edecek derecede önemli bir faaliyet alanıdır. 21. yüzyılda devletler, ekonomiden bilişim teknolojilerine, kültürden siyasete kadar pek çok farklı alanda istihbarat çalışmalarına ihtiyaç duymaktadır. Keza farklı alanlardan toplanan bilgiler, kıymetlendirilip analiz edildikten sonra istihbarat verisine dönüş ve bu veriler, devletlerin uluslararası politikalarını şekillendirir. Dolayısıyla istihbarat, ulusal ve uluslararası politikaları etkiler ve aktörler arası ilişkilerde önemli bir rol oynar. Ve istihbarat faaliyetleri ile hedef ülkenin hem ulusal hem de uluslararası politikaları hakkında fikir sahibi olunması daha kolaydır. Keza rakip ülkeyi hedef alan istihbarat faaliyetleri ile o ülkenin, milli güç unsurları ve psikolojik gerilim hatlarına dair pek çok rafine bilgi elde edilecektir. Ayrıca

istihbarat, politika yapıcılara rakip ülkelerin hem ulusal hassasiyetleri hem de stratejileri hakkında öngörülebilir bir perspektif çizer.

Politik psikoloji disiplini ile istihbarat bilimi arasında analojik bir bağ vardır. Çünkü politik psikoloji, tarihsel bir bütünlük içerisinde birey, toplum ve ulusların siyasi nitelikteki interaktif ilişkilerini ve bu ilişkilere etki eden psikolojik faktörleri multidispliner bir bakış açısıyla ele alan ve istihbari nitelikte veri üreten bir çalışma sahasıdır. Bu bağlamda, psiko politik bulgular, istihbarat faaliyetlerini destekleyici ve birbirinden farklı istihbarat alanları arasında koordinasyonu sağlayacak nitelikte verilerdir. Özellikle siyasi, psikolojik harp ve kültürel istihbarat için gerekli olan nitelikli bilgiler psiko politik çözümlemeler neticesinde elde edilecektir. Zira bu tür veriler, hedef ülkeyi bir araya getiren pek çok yapısal özellik hakkında rafine bilgiler sunar. Mesela psiko politik çözümlemeler, bir ülkenin gerilim hatları, hassasiyetleri, kitle hareketleri ve politik eğilimleri hakkında öngörülebilir bir bakış açısı kazandırır.

Hedef toplumun psiko politik yapısı, o toplumun karakteristik özelliğini yansıtır ve bu özellik iç güvenlik, diplomasi ve istihbarat anlayışına sirayet eder. Burada ulusun karakteristik özelliğini biçimlendiren temel parametre, kitle psikolojisi üzerinde korku ya da güç isteminden hangisinin daha yoğun yaşandığıdır. Çünkü bu iki dürtü, kitlelerin psikolojisine ve siyasal süreçlerine etki eder. Politik psikoloji açısından siyasal süreçler, bütünleşik bir süreçten ziyade süreç içerisinde yaşanan kırılma anları ve bu anlarının tetiklediği travmaları ifade eder. Bir ulusun geçmişte yaşadığı travma hali unutamayacağı en acı hatıraları bünyesinde barındır ve bu hatıralar bir üst soydan alt soya aktarılarak süreklilik kazanır ve zamanla topluma kimlik kazandıran bir öğe haline gelir. Bu öğe, milliyetçilik, din ve kültür gibi olgularla sürekli beslenir ve diri tutulur. Esasen kitle, travmanın neden olduğu değersizlik hissinden kaçınmak için bu tür olgulara sığınır. Zamanla kitle, kendi kimliğini bu tür olgular üzerinden tanımlar ve ötekileştirdiği toplumlara karşı paranoit bir düşünce geliştirir. Bu çalışmada Yahudi toplumu ve Megali İdea fikri kapsamlı bir şekilde incelendiğinden dolayı tekrar detaya girilmeyecektir. Yine Yahudi toplumu tarafından genel kabul gören Siyonist ideoloji ve Yunanistan'ın Megali İdea fikri paranoit bir düşüncenin ürünü olarak örnek verilebilir. Dahası psikolojik temelli ortaya çıkan bu ürünler, ait oldukları devletlerin politik kararlarını da etkiler. Bu doğrultuda, toplumların psişik yapılarının çözümlenmesi ile onları bir

arada tutan değerler ve bu değerlerin siyasete etkileri hakkında farkındalık kazanılabilir. Bu sayede, dünya siyasetinde daha rasyonel kararlar alınabilir.

Öncelikle etkin ve başarılı bir istihbarat ağına sahip olabilmek için temsil edilen toplumun psiko politik yapısının irdelenmesi gerekir. Çünkü toplumun psişik yapısına dair farkındalık, ulusal güvenliğin teminatı olacaktır. Ulusal güvenlik sağlanmadan, dış politikada atılacak her adım palyatif bir çabadan ibarettir. Ayrıca ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarının iç içe girdiği günümüzde istihbarat kavramının normatif ilkeleri çağın gerekliliklerine göre yeniden revize edilmelidir. Zira sosyal medya platformlarında paylaşılan her hangi bir bilgi, çok kısa sürede ülkenin iç dinamiklerini etkileyerek hem ulusal hem de uluslararası güvenlik meselesi haline dönüşmektedir. Mesela Akdeniz'e kıyısı olan devletler üzerinde emelleri olan küresel ölçekteki aktörler, bölge halklarının psişik yapılarından hareketle hassasiyetlerini tahlil etmiş, sosyal medya platformları aracılığıyla bu hassasiyetleri besleyerek politik bir eyleme dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle Suriye'deki iç çatışmaları bahane ederek bölgede bayrak açan küresel ölçekteki aktörlerin, bölgede yürüttükleri vekâlet savaşı göç hareketlerine neden olmuş, bu durum, Suriye'ye komşu olan diğer ülkelerin güvenlik meselesi haline evrilmiştir. Zira göç hareketlerinin silah olarak kullanıldığı günümüzde ulus devlet formlarının hem ekonomikleri hem de demografik yapıları zarar görmektedir. İlâveten düzensiz ve niteliksiz göç hareketleri, ekonomik nedenlerden dolayı iç karışıklıklara zemin hazırlar ve ulus devlet formlarının varlığını tehdit eder. Bu doğrultuda, hem göç hareketlerini hem de göç hareketlerini tetikleyen nedenlerin istihbari açıdan ele alınması bir mecburiyettir.

Teknik ve siber istihbaratın yanı sıra özellikle insan istihbaratında birey ve toplumların bilişsel süreçlerini çözümlemek için psiko politik yapılarının incelenmesine öncelik verilmeli ve bu incelemelerden elde edilen veriler doğru zamanda, doğru hedefe yönlendirilmelidir. Özellikle siyasi, kültürel, ekonomik ve psikolojik harp istihbaratını desteklemek için psiko politik bulgulardan yararlanılması gerekir. Zira hedef ülkeye dair psiko politik çözümlemeler, istihbarat servislerinin etkinliğini artıracak nitelikte veriler sunar.

KAYNAKÇA

Abrams, Steve, "Propagandanın Ötesinde: Putin Rusya'sında Sovyet Aktif Tedbirleri |Bağlantılar: Üç Aylık Dergi", (09.07.2021), http://connections-qj.org/article/beyond-propaganda-soviet-active-measures-putins-russia.

Adler, Alfred, **Nevroz Sorunları**, çev. Ali Kılıçlıoğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2004.

Aköz, Seçkin, **Siyasi İstihbarat**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020.

Altuntaş, Yavuz Sabri, "20.YY'a Kadar Türk-Rus İlişkilerine Dair Kısa Bir Özet" (04.07.2021),https://www.academia.edu/24709725/20_Yya_Kadar_T%C3%9crk_Rus_%C4%B0l%C4%B0%C5%9ek%C4%B0ler%C4%B0ne_Da%C4%B0r_Kısa_B%C4%B0r_%C3%96zet.

"Analysis of the Intelligence Needs of Psychological Operations Together With an Indication of How They Sholud Be Met", (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-01065A000500080016-8.pdf.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Duvar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2019.

Arıboğan, Deniz Ülke, "Politik Karar, Tutum ve Davranışlarımızı Bireyselden Toplumsala Uzanan Bir Yelpazede Anlama ve Açıklama Kılavuzu Olarak Politik Psikoloji", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 10, 2020, ss. 37-62.

Atay, Mehmet, "Milli İstihbarat'ta 'Gizli Operasyon Teorisi' Amerikan Merkezi İstihabarat Teşkilatı (CIA)'nın Gizli Operasyon Politikalarının Gelişimi", C. 2, S. 8, 2003, ss. 82-88.

Ateş, Derya, **Psikolojik Savaş: Propaganda ve Meşrulaştırma Stratejileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019

Aydınlı, Ersel, Erol KURUBAŞ, Halûk ÖZDEMIR, **Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları**, Birinci basım. Küre Yayınları, İstanbul, 2015.

Balcı, Çağatay, **İstihbarat Kültürü**, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2018.

Barron, John, **KGB**, çev. Celal Bayrak, Nebioğlu, İstanbul, 1974.

Beck, Gerdurd, **Politische Sozialisation und Politische Bildung**, Frankfurt: Hirschgraben, 1973,

Bin, Sun, **Strateji Sanatı**, çev. Ufkan Kürüm, Zeplin Kitap, İstanbul, 2020.

Brian, Crozier, **The Rise and Fall of The Soviet Empire**, Imprint of Prima Publishing, California, 2000.

Bruter, Michael, Sarah HARRISON, "Oylamanın Duygusal Eylemini Anlama 'Understanding the Emotional Act of Voting'", **Nature Human Behaviour**, C. 1, S. 1, 2017, s. 0024, doi:10.1038/s41562-016-0024.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

Buldanlı, Ahmet, **Türkler ve Şimal Komşumuz Rusya**, Baylan Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969.

"CNN - Soğuk Savaş Deneyimi: Casusluk", (27.06.2007), http://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/.

"Creative Strategic Intelligence Analysis and Decision Making Within the Elements of National Power", Proteus Futures Workshop:, Carlisle: U.S. Army War College,Center for Strategic Leadership, 2007, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/712207.pdf.

"Cybersecurity", **BND**, (15.07.2021), https://www.bnd.bund.de/EN/Mission-areas/Cybersecurity/cybersecurity_node.html.

Çalışkan, Osman Sertug, "Politik Psikolojinin Tarihsel Gelişim Süreci", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.1, 2021, ss.179-191.

Dönmez, Gürsel, **Kozmik Mesele: Devlet ve İstihbarat Metodolojisine giriş**, 2. bs, Ötüken, İstanbul, 2020.

Dwelshauvers, Georges, **Genel Psikoloji**, çev. Arif Topgöz, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2011.

Earley, P. Christopher, Elaine MOSAKOWSKI, "Cultural Intelligence", **Harvard Business Review**, (01.10.2004), https://hbr.org/2004/10/cultural-intelligence.

Engel, Barbara A., Janet MARTIN, **Rusya Tarihi**, ed. Kadriye Kızıl, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2020.

Evsal, Vedii, **Casusluk Faaliyetleri ve Türkiye**, Bilge Karınca, İstanbul, 2006.

"Federation Of American Scientists", **Federation of American Scientists**, (22.07.2021), https://fas.org/websiteimprovementform.html.

Feldkeller, Paul, **Psycho-Politik zur Demokratisierung, Politischen Erziehung und Säuberung**, Landesarchiv Baden-Württemberg, Freiburg, 1947.

Fordham, Frieda, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev. Aslan Yalçıner, 5. bs, Say Yayınları, İstanbul, 2001.

Freedman, Lawrence, **Strateji: Bir Tarih**, 4. bs, ALFA Basım Yayın, İstanbul, 2018.

Freud, Sigmund, **Uygarlığın Huzursuzluğu**, çev. Haluk Barışcan, Beyoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

Freud, Sigmund, **Uygarlık Din ve Toplum**, çev. Selçuk Budak, 6. bs, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2018.

Friedman, George, **Gelecek 10 Yıl**, çev. Tayfun Törüner, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011.

Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, 4. bs, Profil, İstanbul, 2011.

Galbraith, John Kenneth, **Ekonomi Kimden Yana**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.

George, Roger Z. James B. BRUCE, **Analyzing Intelligence: National Security Practitioners' Perspectives, Second Edition**, Georgetown University Press, 2014.

Goebbels, Joseph, **Büyük Yalanlar**, 5. bs, Zeplin Kitap, İstanbul, 2020.

Günay, Halil, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerinin Yaşanan Gelişmeler Bağlamında İncelenmesi**, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, 2019.

Günaydın, Hasan, **Ekonomik Psikoloji**, Elit Kültür, İstanbul, 2007.

Han, Byung-Chul, **Psikopolitika**, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

Harari, Yuval N, **21. Yüzyıl İçin 21 Ders**, çev. Selin Siral, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018.

Bağçe, H. Emre, **Frankfurt Okulu**, çev. Bağçe H.Emre, 6. bs, DOĞUBATI, Ankara, 2019.

Herman, Michael, **Intelligence Power in Peace and War**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Hesselbein, Frances, Paul M. COHEN, (ed.), **Liderden Lidere**, çev. Salim Atay, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1999.

Heuer, Richards J., **Psychology of İntelligence Analysis**, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, D.C, 1999.

Heywood Andrew, **Siyaset,** Buğra Kalkan (ed.), çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara, 2007.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, çev. Semih Lim, YKY, İstanbul, 2007.

Hoffer, Eric, **Kesin İnançlılar**, çev. Erkıl Günur, Plato, İstanbul, 2011.

Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

Houghton, David Patrick, **Siyaset Psikolojisi**, çev. Hüsamettin İnanç, Duygu Şekeroğlu, 2. bs, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2018.

Hrıbar, Gašper, Iztok PODBREGAR, Teodora Ivanuša, "OSINT: A 'Grey Zone'?", **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, C. 27, S. 3, 2014, ss. 529-49, doi:10.1080/08850607.2014.900295.

Huddy, Leonie, David O. Sears, Jack S. Levy, (ed.), **The Oxford Handbook of Political Psychology**, 2. bs, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Haldun, İbn'i, **Mukaddime**, çev. Turan Dursun, 4.bs, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

İnalcık, Halil, **Halil İnalcık'In Merceğinden Osmanlı**, 3.bs, Profil, İstanbul, 2017.

İyiat, Bora, **Zihin Kontrolü: Psikolojik Savaşın Temel İlkeleri**, 2.bs, Kripto Kitaplar, Ankara, 2014.

Iyengar, Shanto ve William McGuire**, Explorations in Political Psychology**, Duke Universitiy Press, Durham NC, 1993.

Juhasz, Antonia, **Bush'un Ajandası**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Jung, C. G, **Analitik Psikoloji**, çev. Ender Gürol, 2.bs, Payel, İstanbul, 2006.

Kalelioğlu, Oğuz, "Psikolojik Harp İstihbaratı", **Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 2, 2002, ss. 100-108.

Kalelioğlu, Oğuz, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Ensititüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, 2008, ss. 105-23.

Kamalov, İlyas, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, Türk Tarh Kurumu, Ankara, 2011.

Kansu, Ayşe Ferda, Nevzat TARHAN, "Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 6, 2018, ss. 1-18.

Kılpetit, Servet, **Psikolojik İstihbarat ve Harekat: Türkiye Örneğinde Oluşumu ve Gelişimi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Kırımer, Cafer Seydahmed, **Rus Tarihinin İnkılaba, Bolşevizme ve Cihan İnkılabına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948.

Knutson, Jeanne N., (ed.) **Handbook of Political Psychology**, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1973.

Koçbaş, Süleyman, **Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayın, İstanbul, 1989.

Kovarık, Vladimir, **Imagery Intelligence (IMINT)**, University of Defence Faculty of Military Technology, Brno, 2011.

König, Helmut, (ed.), **Politische Psychologie Heute**, Westdt. Verl, Opladen, 1988.

Kurtaran, Uğur, "Bitmeyen Rekabet: Tarih Boyunca Osmanlı - Rus İlişkileri - Beyaz Tarih", (10.11.2016), https://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/bitmeyen-rekabet-tarih-boyunca-osmanli-rus-iliskileri.

Kurtoğlu, Ramazan, **Küresel Para Oyunları ve Psiko-Siber Savaş**, 4.bs, Destek Yayınları, İstanbul, 2017.

Lange, Oskar, **Ekonomi Politik**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965.

Le Bon, Gustave, **Kitleler Psikolojisi**, çev. Yunus Ender, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Levine, Steve, Mert Akcanbaş, **Putin'in Labirenti**, Destek Yayınları, İstanbul, 2009.

Liddell, Hart Basil Henry, Cemal Enginsoy, **Strateji Dolaylı Tutum**, 4.bs, ASAM, Ankara, 2002.

Livermore, David, **The Cultural Intelligence Difference -Special EBook Edition**, AMACOM, 2011.

Macit, Nadim, Teo-strateji ders notları, 2020.

Mikail, Elnur Hasan, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Mikail, Elnur Hasan, **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**, İstanbul Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Mill, Alfred, **Ekonomi 101**, çev. Nurdan Soysal, 1.bs, Say Yayınları, İstanbul, 2017.

OPSEC, "Operations Securities Intelligence Thereat Handbook", 05.1996, (17.07.2021) https://fas.org/irp/nsa/ioss/therat96/part02.htm.

"Organizational Change Political Psychology Division Office of Global Issues | Cia Foia (foia.cia.gov)", (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp89b00423r000100040011-9.

Ortaylı, İlber, "Devlet'e Nasıl Bakmalı?", **Doğu Batı**, S. 1, 1997, ss. 11-16.

Özdağ, Ümit, **İstihbarat Teorisi**, Kripto Kitaplar, Ankara, 2008.

Özdağ, Ümit, **Algı Yönetimi**, Kripto Yayınları, İstanbul, 2014.

Özer, Yusuf, **Kültürel İstihbarat**, Karakum Yayınevi, Ankara, 2018.

"Policy Directive for Intelligence Community Leadership", Intelligence Community Directive, 2006, https://fas.org/irp/dni/icd/icd-1.pdf.

Powers, Thomas, **İstihbarat Savaşları**, çev. Sultan Şahin, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Pringle, Robert W. “Intelligence: International Relations”, 16.01.2016, (18.07.2021), http://www.britannica.com/topic/inteligence-international-relations.

Procyshyn, T.W, **The Coming Intelligence,** Department of National Defense (DND), Ottowa, 1998.

“Psychological and Political Effect of Soviet Progress in the Field of Rocketry | Cia Foia (foia.cia.gov)”, 1958, https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp60-00321r000400090006-3.

“Psychological Warfare”, **Encyclopedia Britannica**, (08.07.2021), https://www.britannica.com/topic/psychological-warfare.

“Request By Consultant to Publish Unclassified Paper”, Cia| Foia (foia.cia.gov), t.y. (17.06.2021).https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIARDP89B00423R000200200040-8.pdf.

Robert, L. Redstone, **Psychological Warfare Subversion & Control of Western Society - Yuri Bezmenov [Complete Lecture]** (12.07.2021), https://www.youtube.com/watch?v=TI8ybZnJnCk&ab_channel=RobertL.Redstone.

Robins, Robert S. Jerold M. Post, **Politik Paranoya**, çev. İnci Kurmuş, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.

“Rus istihbaratının ‘aktif tedbirler’ mirası ve siber operasyonlar”, 25.07.2017 (09.07.2021), https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rus-istihbaratinin-aktif-tedbirler-mirasi-ve-siber-operasyonlar/825951.

“(Sanitized) Production of Political-Psychological Study on U.S.S.R.) Cia | Foia (foia.cia.gov)”, (17.06.2021), https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp81-00728r000100040022-6.

Saray, Mehmed, “Başlangıcından Petro’ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel bir Bakış”, **Tarih Dergisi**, S. 35, 2011, ss. 193-222.

Sarısaman, Sadık, "I. Dünya Savaşı'nda Türk Cephelerinde Psikolojik Harp", S. 26, 2017.

Sidanius, James, **The Psychology of Group Confilict and the Dynamics of Oppression: A Social Dominance Perspective,** Duke University Press, Durham, 1993.

Shulsky, Abraham N., **Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence**, University of Nebraska Press, Lincoln, 2002.

"SIS (MI6)", **SIS**, (18.06.2021) https://www.sis.gov.uk/intelligence-officers.html.

Spencer, Emily, "Brains and Brawn: Cultural Intelligence (CQ) as the 'Tool of Choice' in the Contemporary Operating Environment", C. 11, S. 1, 2010, ss. 15-23.

Spinoza, Benedictus (Baruch), **Politik İnceleme**, çev. Murat Erşen, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.

Staerklé, Christian "Political Psychology", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, 2. bs, C. 18, Elsevier, 2015, ss. 427-433. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.24079-8.

Stalin, J.V. **Strateji ve Taktik**, çev. A. Fırat, KOR KİTAP, İstanbul, 2017.

Streiffeler, Friedhelm, **Politisch Psychologie**, Hoffmann und Campe, Hamburg, 1975.

Teber, Serol, **İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş: Politik-Psikoloji Notları**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2001.

Tekin, Emrullah, **Gizli Ordular**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

"Teknik İstihbarat: DIO Savunma İstihbarat Teşkilatı", (22.07.2021), https://www.defence.gov.au/dio/technical-intelligence.shtml.

Terranova, Tiziana, **Ağ Kültürü Enformasyon Çağında Siyaset**, çev. Ezgi Kaya, Ütopya, Ankara, 2020.

Tezkan, Yılmaz, **Siyaset, Strateji ve Millî Güvenlik**, Ülke, İstanbul, 2000.

Töreli, Türkmen, **PKK Terör Örgütü (1978-1998)**, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken, 2015.

Tunçel, Ahu, Kurtul Gülenç, (ed.), **Siyaset Felsefesi Tarihi: Plato'dan Žizek'e**, 1.bs, DOĞUBATI, Ankara, 2013.

Tural, Sadık, "Kültürel Kimlik Kavramı", C. X, S. 29, 1994, ss. 497-503.

"Ulusal Güvenlik Ajansı Merkezi Güvenlik Servisi > Ne Yapıyoruz > Sinyal İstihbaratı", (15.07.2021), https://www.nsa.gov/what-we-do/signals-intelligence/.

Volkan, Vamık D, **Körü Körüne İnanç**, çev. Özgür Karaçam, Asi Kitap, İstanbul, 2017.

Walt, Stephen M., John Mearsheimer, **İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası**, çev. Elif Ocak, Zodyak, İstanbul, 2014.

Wheatley, Margaret, "Komuta ve Kontrol Dönemine Elveda", **Liderden Lidere**, 1999.

White, John Searle, **The Psychology of Nationalism,** Palgrave Macmillan**,** New York, 2001.

Yakın, Aziz, **İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele**, Dış İşleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1969.

Yılmaz, Sait, **Temel İstihbarat**, 2.bs, Kripto Kitaplar, Ankara, 2019.